

Кърт Вонегът

Съдби, по-лоши от смъртта

В памет на Кърт Вонегът-старши

О, Господи, ти, който ме подкрепяш,
позволи ми да завърша този труд
в състоянието, в което го започвам.
И когато дойде ден, там горе,
да ми се потърси сметка за свършеното,
нека бъде простен в името на Исус Христос.
Амин.

САМЮЪЛ ДЖОНСЪН

3 април 1753 г.

Встъпителна бележка в дневника му,
отбелязваща началото на труда върху
„Речник на английския език“.¹

---

1. Следователно можем да наречем 3 април „Ден на писателя“. – Б.а.

ПРЕДГОВОР

Снимката на съседната страница е направена от Джил Кременц (моята съпруга) и ме показва в компанията на великия немски писател Хайнрих Бьол, който подобно на Норман Мейлър, Джеймс Джоунс, Гор Видал и мен самия, е бил редник от пехотата. На нея сме в един туристически автобус, с който обикаляме забележителностите на Стокхолм, озовали се там на Конгреса на международната писателска организация ПЕН, проведен през 1973 година. (В тази организация членуват писатели, поети, драматурзи, журналисти и пр.) Аз разказах на Бьол за един свой приятел немец (дърводелец в Кейп Код), който по време на Втората световна война си прострелял крака, за да не бъде изпратен на Източния фронт. Но го сторил така несръчно, че раната му зараснала още преди да стигне до болницата. Бил заплашен от военен съд и разстрел, но докато това стане, настъпващата Червена армия превзела болницата и го отвела като пленник. Бьол обясни, че правилният начин да се самонараниш, е да стреляш през самун хляб. По този начин се избягват обгарянията от барута. Обективът ни е запечатал в момента, в който се смеем на обяснението му. (По онова време Виетнамската война беше в разгара си и много пехотинци вероятно са обмисляли възможността за самонараняване.)

После, когато спряхме да се смеем, Бьол спомена, че след края на Втората световна война бил потърсен от френските писатели Жан-Пол Сартр и Албер Камю, които го помолили да разкаже какво е била за него войната. (По-късно и двамата, подобно на самия Бьол, стават носители на Нобеловата награда за литература.) През 1984-а (само една година преди смъртта си на шейсет и седем – една година по-възрастен от мен на сегашната ми възраст, а аз пуша не по-малко от него) Бьол ме покани да участвам в разговор за германската душа, който трябваше да бъде излъчен по един от телевизионните канали на Би Би Си. Бях поласкан и с удоволствие приех, тъй като обичах този човек и неговото творчество. Предаването стана малко отнесено и пропито от меланхолия, но от време на време продължават да го излъчват, вероятно за запълване на дупките. (Нас, писателите, ни използват като опаковъчен материал – като онази вата, с която попълват кутиите за бижута.) Та, по време на този разговор попитах Бьол коя е най-опасната черта в характера на германеца, а той отговори „подчинението“.

Сега ще предам последните му думи към мен (това стана на една лондонска улица, ръмеше студен дъжд, а той се качваше на такси за лежището. Ходеше с два бастуна, но продължаваше да пуши като комин)... „О, Куурт – рече. – Трудно е, много е ТРУДНО!“ Той беше един от последните германци, които изпитваха чувство на срам за подготовката и участието на своята страна във Втората световна война. Извън обектива на камерата сподели с мен, че съседите му го ненавиждали, защото продължавал да си спомня за войната, въпреки че било крайно време да я забрави...

Време за забрава...

Предговорите обикновено се пишат, чак когато книгата е завършена, независимо че читателят очаква да ги види в началото ѝ. Изминаха шест месеца откакто приключих с текста на книгата. В момента съшивам тези редове към нея и се готвя да я „сложа да си легне“ – според терминологията на моята редакторка Фейт Сейл.

Междувременно дъщеря ми Лили навърши осем, а Руската империя се сгромоляса. Ние пък, без никакви скрупули, използваме срещу Ирак всички онези оръжия, които бяхме приготвили за руснаците, въпреки че населението на тази страна е едва 1/16 от населението на доскорошния ни главен враг. Вчера президентът произнесе реч, в която обясни защо нямаме друг избор и тази реч му донесе невиждан в историята телевизионен рейтинг. Предишният рекорд, доколкото си спомням, принадлежеше на Мери Мартин с „Питър Пан“... Също вчера отговорих на въпросите на английското списание „Уийкли Гардиън“ и ето какво се получи:

Въпрос: – Каква е вашата представа за пълно щастие?

Отговор: – Да си представя, че нещо някъде иска да съм щастлив тук и сега.

В. – На кого сред все още живите ни съвременници се възхищавате най-много?

О. – На Нанси Рейгън.

В. – Кой от недостатъците на хората осъждате най-силно?

О. – Социалният дарвинизъм.

В. – Каква кола карате?

О. – Хонда акорд, модел 88-а година.

В. – Коя е любимата ви миризма?

О. – Онази, която се разнася от задната врата на пекарната.

В. – Коя е любимата ви дума?

О. – „Амин“.

В. – Коя е сградата, която най-много харесвате?

О. – Централата на „Крайслер“ в Манхатън.

В. – Коя дума или фраза използвате най-често?

О. – „Извинете“.

В. – Кога и къде сте се почувствал на върха на щастието?

О. – Беше преди десетина години. Финландският ми издател ме заведе в един малък хотел, разположен на границата с вечно замръзналите земи в страната му. Излязохме да се поразходим и попаднахме на храсти с узрели къпини, които бяха замръзнали направо на клонките. Топихме ги в устата си. Испитах чувството, че нещо някъде иска да сме щастливи точно там и точно в този момент...

В. – Как бихте си пожелал да ви настигне смъртта?

О. – В самолетна катастрофа на връх Килиманджаро.

В. – Какъв талант най-много бихте искал да притежавате?

О. – Да свиря на чело.

В. – Кой според вас е божият дар, който най-малко ценим?

О. – Зъбите.

ПЪРВА ГЛАВА

Не че сте го искали, но ще ви предложи едно последствие, един резултат, от книгата „Връбница“, издадена през 1980 година. Тя представлява сборник от мои есета и речи, придружени от кратък автобиографичен коментар, който играе ролята на съединителна тъкан, а ако щеше – на бинтове и шини... Тук отново се сблъскваме с реалния живот и изказаните мнения доста приличат на онова голямо и невероятно на външен вид животно на доктор Зевс – великия детски писател и илюстратор, – което прилича на облеск, на гринч или пък на лоракс... С други думи, не прилича на нищо.

Или може би на еднорог, който не е измислен от Зевс.

(Истинското име на доктор Зевс е Тиодор Гейзъл. Роден е през 1904-а, а аз – през 1922-а).

През 1940 година, като студент в Корнел, аз станах член на едно братство, известно с името Делта Епсилон. В приземието на заеманата от него сграда имаше бар, чиито стени бяха изрисувани от доктор Зевс. Бяха изпълнени с креда, далеч преди аз да се появя там. А някакъв художник сред братята се бе погрижил да ги направи по-ярки и по-трайни, повтаряйки ги с боя...

(За онези, които не познават рисунките на доктор Зевс – те изобразяват животни с неизброим брой крайници, с невероятни уши, носове и опашки, обикновено нарисувани в ярки цветове – такива, каквито понякога се явяват в кошмарите на болни от делириум тременс. От личен опит зная, че болните от ДТ най-често виждат плъхове.)

Доктор Зевс е от Дартмът, но не е бил студент там. Стените на кръчмата изрисувал по време на продължителен запой в Итака, заедно с приятеля си Хю Трой, който бил от Корнел, също художник, но и студент. Трой бил известен с многобройните си номера и шеги (без пари – само *pro bono publico*, тоест – в името на майтапа). Той беше чест гост на някогашното си братство, особено през първата година на моето следване. С ушите си съм чувал невероятните му истории.

Например тази, при която опразнил един вагон на метрото в Ню Йорк, като помолил група свои приятели да се качват вътре три спирки подред и да се преструват, че не се познават. Това станало в малките часове след Нова година. Всеки от конспираторите носел в ръка копие от „Дейли Нюз“, обърнато така, че да се чете изписаното с едри букви

заглавие на първа страница: ХУВЪР СИ ОТИВА, ИДВА РУЗВЕЛТ. Трой запазил тези вестници отпреди година, когато Рузвелт взел съкрушителна победа на президентските избори. (Предполагам, че това е станало в началото на 1934-а. По време на четвъртата година от Голямата депресия, когато съм бил на единайсет.)

При друг случай Трой купил една скамейка – от онези, които поставят в парковете. Разбира се, взел и фактура... После двамата с някакъв приятел я сложили в Сентръл Парк и зачакали появата на патрулен полицаи. Когато това станало, двамата грабнали скамейката и побягнали. Полицията, разбира се, започнал да ги преследва. А когато най-сетне ги настигнал, Трой спокойно му показал фактурата си. Този номер правили толкова често, че накрая всички ченгета в района знаели кой е собственикът на пейката и ги оставили на мира. Тогава Трой и приятелят му започнали спокойно да изнасят скамейки, които били собственост на общината. Трупали ги на някакво закътано местенце в парка, събрала се доста внушителна купчина.

Признавам, че дори тогава (когато все още се намирах в „салатената“ фаза на развитието си – тоест бях доста зелен в преценките си) това ми се струваше доста тъп номер. Много труд за нищо. Но слушах Трой с подobaваща доза уважение, тъй като не забравях, че съм попаднал в престижния колеж направо от някаква скапана гимназия в Индианаполис и хората очакват от мен да развия известна доза изтънченост. (Ако бях отишъл да уча в Университета на Индиана, Пардю, Уобаш или Депоу, днес може би щях да бъда конгресмен или поне сенатор.)

След напускането на Трой и аз опитах подобни майтапи. Появявах се на заключителните изпити по няколко специалности, които няхаха нищо общо със следването ми, теглех въпрос, после накъсвах листа на парченца, хвърлях го в лицето на комисията и затръшвах вратата след себе си. Очевидно бях успял да вдъхновя доста свои последователи, тъй като този акт бързо прие катастрофални размери.

Успех!

Последният ми майтап от този сорт в Корнел, също като първия, ме накара да изглеждам задник в собствените си очи и нищо повече. По онова време всички младежи бяха длъжни да изкарат двегодишна военна подготовка като запасни (съкратено програмата се наричаше ROTC). Аз попаднах в конната артилерия – там, където за транспорт на оръдията се използва животинска тяга (можете да си представите колко отдавна е било това, нали?). В края на споменатия период от живота ми Съединените щати бяха в състояние на война с Германия, Италия и Япония.

Аз бях подал молба за действителна военна служба и чаках повиквателна. Един генерал-майор дойде да ни инспектира. Аз се окичих с всички значки и медали, които притежавах лично или успях да взема назаем – по плуване, от скаутски лагери, за присъствие на неделни курсове и какво ли още не. Сигурно съм бил превъртял, тъй като на практика кръшках от всичко, включително и от РОТС.

Генералът ме попита за името и толкова. Но аз съм убеден, че успях да му направя нужното впечатление и той е издал съответните указания. Тези указания ме следваха през всичките три години на военната служба и безспорно съдържаха изричната заповед да не се издигам повече от РПК – редник първи клас, независимо от обстоятелствата. Признавам, че това ми се отрази много добре. Всъщност беше най-доброто нещо, което можеше да ми се случи (един полуобразован РПК има толкова неща, за които трябва да МИСЛИ!).

Когато войната свърши (преди цели 45 години!), и аз като всички останали получих правото да нося значка и съответните нашивки – напълно редовни и вдъхващи респект. Днес това ме кара да изпитвам нещо като горчиво удовлетворение, вероятно защото вътре в себе си не приемам въпросните отличителни белези за нещо по-различно от тенекиите, с които се бях окичил при онази инспекция... Майтапът в началото си остана майтап и до края. Какво предзнаменование, а?

А да познавате някой, който отива да учи в престижен колеж, само за да се превърне в РПК? Това съм аз, приятели. (Норман Мейлър също, но това е друга история, която той сам трябва да разкаже...)

В някога голямото разклонение на нашата фамилия в Индианаполис съществуваше традиция да учим в източните колежи, а след това да се връщаме обратно. Чичо ми Алекс се записал в Харвард и една от първите му задачи там била да напише есе на темата защо е избрал да учи именно там. По собствените му думи есето започвало със следното изречение: „Дойдох в Харвард, защото по-големият ми брат се записа в МИТ^{2c}“.

По-големият му брат е баща ми – Кърт-старши, който се записал да следва архитектура. Години по-късно, вече след като бях постъпил в армията като неподлежащ на повишение РПК, баща ми каза: „Много добре! Там ще те научат да бъдеш спретнат“. (Обикновено обичаше да си прави шеги, но тогава говореше сериозно и дори мрачно. Предполагам, че съм изглеждал наистина като торба.) А когато почина, аз магнах

---

2. Масачусетски технологичен институт. – Б. пр.

добавката „младши“ след името си, вероятно воден от някакъв непонятен фройдистки канибализъм. (Това значи, че в своето творчество съм двама души – Кърт Вонегът и Кърт Вонегът-младши.) Ето какво казвам по този повод в едно интервю за „Архитектчъръл Дайджест“:

– Веднъж, когато баща ми беше на шейсет и пет, а аз – на двайсет и седем, му подхвърлих, че сигурно е много забавно да си архитект. Вероятно съм го смятал за ужасно стар. На което той неочаквано отговори, че в архитектурата няма нищо забавно и тя е далеч по-близо до счетоводството, отколкото до изкуството. Почувствах се измамен, тъй като от всичките му приказки до този момент бях останал с впечатлението, че за него архитектурата е едно приятно забавление...

Сега разбирам, че тази внезапно прекратена илюзия е била проява на галантност от най-чиста проба. Ние, неговите деца, растяхме с убеждението, че баща ни е изключително доволен от постигнатото в професията си и с нетърпение очаква новите предизвикателства, които ще му предложи тя. Но истината е друга: Голямата депресия и последвалата веднага след нея Световна война бяха причина за спиране на всякакво строителство и този факт почти го бе изхвърлил от професията. В един голям период от време – някъде между четирийсет и пет и шейсетгодишната му възраст, той почти не е работил. Най-ползотворните години от живота на всеки човек – когато професионалистът може да покаже зрял талант, когато вече има утвърдена репутация... Ако не беше кризата, баща ми положително би успял да привлече вниманието на някой състоятелен клиент и (дори в Индианаполис) да построи за него нещо наистина велико. Нещо, което ще му достави дълбоко вътрешно удовлетворение...

Тук не искам да засягам любимата по онова време тема за голите супички, които сме били принудени да ядем по време на кризата. Защото, дори в разгара на Голямата депресия, нашето семейство се е хранило напълно нормално. Но татко беше принуден да затвори кантората, основана от НЕГОВИЯ баща – първия дипломиран архитект в Индиана – и да уволни шестимата си служители. Разбира се, той получаваше епизодични поръчки, но сега вече мога да разбера, че те са били толкова дребни и елементарни, че би могъл да ги изпълни всеки ученик от горните класове на художествената гимназия. Ако семейството ни не се е нуждаело от тези пари, татко с положителност би казал това, което го чух да казва на един клиент след войната – когато просперитетът вече започваше да се завръща: „Защо не купите на жена си комплект моливи и няколко листа карирана хартия? Сигурен съм, че ще се справи...“ Каза

това любезно и искрено, опитваше се да помогне на човека...

По време на войната той обърна гръб на архитектурата и започна работа като контролор по качеството в компанията „Аткинс Соу“, която произвеждаше някакви оръжия – май бяха щикове. По това време почина съпругата му. Пак по това време му стана ясно, че след края на войната нито едно от трите му деца няма да остане в Индианаполис. Всички ние щяхме да търсим хляба си далеч от родния дом. И това му нанася още един тежък удар.

Когато просперитетът се завръща в Индианаполис (но не и децата му), татко става партньор на доста по-млади от себе си хора в една архитектурна фирма. Репутацията му е все така безупречна, в града го обичат и уважават. Между другото, той е един от създателите на Детския музей в града, който днес е знаменитост от световен мащаб. Особено високо е оценен проектът му на Централния офис на телефонната компания „Бел“ на улица „Норт Меридиън“. Този проект той започва още преди сриването на борсите.

След войната „Бел“ решават да надстроят няколко етажа на сградата, които външно трябва да бъдат напълно идентични с вече съществуващите осем. За тази цел те наемат друг архитект, въпреки че татко е жив и здрав, далеч от сенилността, без проблеми с алкохола и прочие. Но за „Бел“ архитектът си е архитект, нищо повече. Работата е свършена, всичко изглежда окей. Толкова по въпроса за романтиката в архитектурата.

Малко след тази случка татко излиза в пенсия и се оттегля в Браун Каунти, Индиана. Започва да се занимава с грънчарство, дори сам си майстори грънчарско колело. Там, сред хълмовете, през 1957-а, го заварва смъртта. Годиците му са седемдесет и две...

Опитвам се да си спомня онези години. Ние сме бързали да пораснем, а той е изпитвал силно неудовлетворение от липсата на професионална изява. Представям си го като Спящата красавица, която търпеливо очаква своя принц. И веднага разбирам, че всъщност всички архитекти са такива: в добри или лоши времена, те винаги мечтаят за единствения КЛИЕНТ (с главни букви), който е достатъчно богат, щедър и изтънчен, за да им възложи проекта на живота им. И те най-сетне да се превърнат в онези възвишени творци, каквито са по рождение...

И тъй, животът на баща ми наистина може да се разглежда като една печална приказка. Той е Спящата красавица, която през 1929 година пробуждат не един, а няколко Принца, включително телефонната компания „Бел“. Но после принцовете се разболяват и болестта им трае

цели шестнайсет години. Докато лежат в болницата, зла вещица превръща Спящата красавица в Рип Ван Уинкъл³.

Поради депресията аз напускам частното училище и постъпвам в държавно. Следователно имам нови приятели, които идват у дома и виждат баща ми. Повечето от тях са десетгодишни хлапета от йоманското съсловие на Хузиердъм и именно те заявяват, че баща ми е екзотичен екземпляр, като еднорог...

По онова време хората от неговата класа носят бели ризи и тъмни костюми, но татко изглежда така, сякаш го е облякла Армията на спасението. Нито една част от облеклото му не съответства на друга. Днес, разбира се, аз съм наясно, че е избирал дрехите си внимателно, че умишлено е търсел противопоставянето на цветове и материи, че в крайна сметка се е стремил към оригиналност и красота...

Другите бащи бяха мрачни, говореха единствено за въглища, желязо, цимент и дърва. Е, разбира се, и за Хитлер и Мусолини... За разлика от тях баща ми обръщаше внимание на нещата около себе си, удивляваше им се чистосърдечно и с това стряскаше както приятели, така и непознати. За него всичко беше божествено творение, шедьовър. Независимо дали е създадено от природата, или от човешка ръка. За шедьовър бе обявен и моят кларнет – един съвсем обикновен на външен вид инструмент, черен, със сребърен обков. Нямаше значение дали може да създава музика. Баща ми обожаваше и шахматните фигури, макар че бъкел не разбираше от самата игра. Веднъж аз и новите ми приятели хванахме някаква пеперуда и го попитахме дали знае името ѝ. Той отвърна, че не го знае, но тя несъмнено е шедьовър...

Татко беше първият, а вероятно и последният гражданин на света, който моите нови приятели имаха шанса да срещнат. За него политиката и държавните граници бяха толкова далечни неща, колкото и за всеки еднорог. Важна бе единствено красотата, а красота има или може да се създаде на всяко място от планетата. Толкова.

Междувременно АТ&Т построи нов офис, този път в Манхатън, на няколко пресечки от дома ми. Телефонната компания отново не потърси услугите на баща ми, който, между другото, вече никой не би могъл да пробуди. Вместо него АТ&Т ангажира Филип Джонсън – една друга Спяща красавица, която цял живот бе събуджана от настоятелни Прищове.

---

3. Герой от приказка на Уошингтън Ървинг, който се пробужда след 20-годишен сън и открива един коренно променен свят. – Б. пр.

Трябва ли да се гневя на съдбата, че никога не предложи на татко толкова забавления, колкото на господин Джонсън?

Опитвам се да си представя, че гласът на баща ми прекосява бездната, дележа живите от мъртвите. И чувам следното: „Не ме съжалявай, че не дочаках романтичните предизвикателства на професията си. Ако решиш да издълбаеш някакъв епитаф на скромния ми камък в гробището «Краун Хил», нека той бъде следният: СТИГА МИ, ЧЕ БЯХ ЕДНОРОГ“.

Това беше краят на интервюто, за което ви споменах. Тук трябва да добавя, че татко винаги се е опитвал да се връща към добрите спомени (един трик на тралфамадорците от „Кланица пет“). Вършеше това, като залепяше документа за щастливото събитие върху парче талашит, а отгоре го покриваше с лак. Благодарение на този негов навик, на стената в кабинета ми и до днес виси следното писмо:

„Мили тате,

Продадох първия си разказ на «Колиърс». Вчера следобед получих чек за 750 долара, минус 10 % комисиона за агента. По всяка вероятност в близко бъдеще ще продам други два разказа.

Мисля, че нещата потръгват. С парите си открих спестовен влог. Ще правя същото и с останалите хонорари, стига да ги получавам. Мисля да го правя, докато се натрупа сума, равна на годишната ми заплата в «Джи И». За това ще са нужни още четири разказа, а ще останат и пари за харчлък (нещо, което никога не сме си позволявали). След това възнамерявам да напусна тази кошмарна работа и, ако е рекъл Господ, никога вече да не си търся друга.

Щастлив съм като никога досега.

С обич...“

Подписал съм се само с инициал, защото той ме наричаше така. Едва ли може да се каже, че това писмо е перла в короната на световната литература, но то се издига като Стоунхендж над тясната пътечка, по която вървя от живота към смъртта. Датата е 28 октомври 1949 година.

На гърба на същото парче талашит татко е лакирал и едно свое послание до мен, което на практика е цитат от „Венецианският търговец“:

„Клетва съм дал! Клетва към Небето!

Трябва ли грях на душата си да слагам?“

ВТОРА ГЛАВА

Казват, че ако невинна девойка седне на някоя полянка в гора, обитавана от еднорози, един от тях непременно ще дойде и ще положи глава в скута ѝ. Това бил най-добрият начин за лов на еднорози. Вероятно го е открила някоя невинна девойка в гората, която не е имала никакво намерение да лови подобен звяр. И сигурно доста се е смутила от главата на еднорога в скута си. (Какво друго?)

В стъклената къща на детските ми спомени въпросната девойка е отдавна мъртвата ми сестра Алис (която въпреки това продължава да ми липсва страшно много), а баща ми е тайнственият и вечно изплъзващ се еднорог. Другият ми роднина – брат ми Бърнард, който беше постъпил в МИТ, вечно ми се изплъзва. За него ние не представлявахме интерес. А що се отнася само до нас двамата, тази приказка изобщо не е толкова трагична. Ние сме твърди, ние понасяме всичко, ние имаме други фенове...

(Преди време дъщеря ми Едит имаше зловещ брак с една личност на име Джералдо Ривера, който си вадеше хляба като вземаше интервюта от хора с фантастични преживявания, които после се излъчваха по телевизията – всеки следобед, в работни дни. Споменавам го тук, защото част от неговите гости бяха хора, имали нещастieto да бъдат обект на сексуално посегателство от близки роднини. Веднага бързам да поясня, че любимата ми Алис, пет години по-възрастна от мен, никога не е била обект на такива посегателства от страна на баща ми. А като девица с главата на еднорог в скута си, тя вероятно се е чувствала объркана, нищо повече.)

Като най-малкото дете на баща ни, аз последен разбрах, че той изпитва нужда от безкористното приятелство на човек от противоположния пол, просто защото майка ни (неговата съпруга) започваше да полудява. Късно нощем, само когато у дома нямаше външни хора, тя заливаше татко с разяждаща като киселина омраза. Като концентрирана солна киселина, която разяжда стъкленницата, в която е поставена, пробива масата и пода и стига чак до Ада...

(На практика солната киселина не може да разяжда въска. В Корнел, където се учат главно инженерни специалности, често задаваха следния въпрос: „Ако откриете универсален разтворител, в какъв съд ще го съхранявате?“ Но най-близо до представата за универсален

разтворител си остава водата. Само дето не може да се просмуква през стъкло...)

Във „Връбница“ изказвам определено предположение, че неоткри-тата и нелекувана лудост на майка ми се дължи по-скоро на вредните химикали, които е поглъщала, отколкото на вродена аномалия. Главно алкохол и неограничено количество барбитурати, купувани с официално издадени рецепти. (Тя не живя достатъчно дълго, за да се сдобие с рецепта на особено популярните днес амфетамини.) Склонен съм да вярвам, че болестта ѝ е била наследствена, но в пълния списък на американските ми роднини по права линия (публикуван във „Връбница“) няма нито един с медицински доказани психически отклонения. Всъщност, какво от това? Аз не съм избирал дедите си, пък и винаги съм разглеждал съзнанието и тялото си като къща, която е била построена далеч преди да се родя и която обитavam само временно...

(Истинската ми къща тук, в Манхатън, е била построена по време на големите спекулации със земя през 1862 година от някой си Л. С. Брукс. Тя е триетажна, широка шест метра и половина и дълбока около петнайсет. Брукс построил двайсет такива къщи едновременно!)

По време на недостойната президентска надпревара между Буш и Дукакис (когато и двамата кандидати обещаваха да защитават добрите богати хора от лошите бедни хора), получих покана да говоря на някакъв конгрес на Американската психиатрична асоциация, който се провеждаше във Филаделфия. Ето как се обърна към присъстващите моят получен в наследство гласов апарат:

– Поздравявам ви с дълбоко уважение. Трудно е да предложиш щастие на нещастните, освен ако това щастие не е нещо, което се дава без рецепта: храна или подслон, съчувствие или свобода...

Поканили тук приятеля ми Илай Уайзъл и самия мен, вие проявихте почит и уважение към нашата професия, която се изразява в разказване на разни истории – действителни или измислени – срещу заплащане. Може би сте чували за изследванията на доктор Нанси Андреасен от Университетската болница в Айова, която в продължение на години интервюира професионални писатели с надеждата да разбере дали нашата невроза е по-различна от неврозата на обикновените граждани. Оказа се, че повечето от нас, включително и аз самият, страдаме от наследствена депресия.

На базата на тези изследвания аз стигнах до едно, признавам, доста грубо и обобщено правило, нещо като общ закон: ако човек не страда от депресия, той никога не може да бъде добър писател.

Ще спомена и за един друг общ закон, който е изведен пряко от нашето културно наследство и чието действие напоследък силно намалява: за да спечели Нобеловата награда за литература, американският писател задължително трябва да е алкохолик. Като пример ще ви дам имената на Синклер Луис, Юджин О'Нийл, Джон Стайнбек и онзи самоубиец Ърнест Хемингуей. По мое мнение този закон вече не действа, просто защото никой в тази страна не възприема артистичната чувствителност като приоритет на жените. Вече не е нужно да заставам пиян зад тази катедра, след като снощи съм се сбил в бара, за да доказвам, че не съм гадно и противно създание – тоест педераст.

Илай Уайзъл стана известен с романа си „Нощ“, в който разказва за ужаса на Холокоста, който е преживял лично, още като невръстно момче. Аз станах известен с книгата „Кланица пет“, която предлага британско-американския отговор на същия този холокост – а именно бомбардировката на Дрезден, на която станах свидетел като армейски пехотинец първи клас. И двамата носим немски фамилни имена, също като човека, който ме покани тук – доктор Дихтер. Такива имена носят още много водещи фигури във вашата професия. Няма да се изненадам, ако се окаже, че предците на повечето от присъстващите в тази зала хора, независимо дали са евреи или гали, някога са били поданици на Германия или Австро-унгарската империя – страни, които са дали на света безсмъртни образци на музиката, науката, живописата и театъра, и чиито днешни наследници предлагат на света един кошмар, от който едва ли някога ще се пробудят...

Холокостът обяснява защо пише Илай Уайзъл, какво пише Илай Уайзъл, що за човек е той. Запалителните бомби над Дрезден не обясняват абсолютно нищо за мен, за моето творчество и за моята същност. Сигурен съм, че вие сте на светлинни години преди мен и познавате хиляди клинични случаи, които доказват правотата на думите ми. Аз не давах пет пари за Дрезден. Жива душа не познавах там. Никогда не съм бил в този град, преди да бъде опожарен. У дома в Индианаполис имахме сервиз от дрезденски порцелан, който и до днес смятам за пълен кич. А думата „кич“ е още един безценен дар за човечеството от немскоговорящите народи, която аз лично поставям редом с психоанализата и „Вълшебната флейта“...

Между другото, дрезденският порцелан изобщо не се произвежда в Дрезден, а в Майсен. Този град трябваше да опожарят...

Шегувам се, разбира се. Стремежът да се правя на остроумен, дори и в най-ужасните ситуации, накара две свестни жени горчиво да

съжаляват, че са се омъжили за мен. Всеки хубав град е световно, а не само национално богатство. Следователно и унищожението на такъв град трябва да се разглежда като световна катастрофа.

Но преди да стана войник, аз бях журналист и именно това представлявах в Дрезден – един войор, който наднича в чуждото нещастие. Бях извън събитията. Докато Илай Уайзъл, макар и момче, е видял всичко със собствените си очи. Той е БИЛ събитието. Запалителните бомби над Дрезден бяха хвърлени бързо и точно – една хирургически проведена операция, както биха се изразили военните историци. Операция, която само за двацет и четири часа предизвика трагедия от аристотелски тип – пълна и всеобхватна. Докато холокостът продължаваше с години. Германците искаха да ме запазят жив, за да могат един ден да ме разменят с някой от своите военнопленници при нас. Но същите тези германци, разбира се, с подкрепата на своите еднوميшленици – австрийци, унгарци, словаци, французи, украинци, румънци, българи и прочие – съвсем не бяха настроени по същия начин към Илай Уайзъл и подобните нему. Те искаха да умре не само той, те искаха да умрат всички, които имат далечна прилика с него. Да умрат като баща му – от глад, физическо изтощение, отчаяние или цианиди...

Илай Уайзъл се опитал да запази живота на баща си, но не успял. Докато моят баща, заедно с всички близки и обичани от мен хора, си беше жив и здрав в Индианаполис. Рецептата срещу фаталната депресия, убила бащата на Илай, е твърде проста: храна, почивка, грижи и обич. А не литий, торазин или тофранил...

Аз съм доктор по антропология на Чикагския университет.

Студентите от тази поетическа специалност са учени да търсят обяснение за човешкото щастие и нещастие в културата и общественото развитие, разбира се, като оставим настрана всичко останало – войни, епидемии, природни бедствия. Току-що назовах пред вас основното зло, което присъства в моите книги. То никога не се олицетворява от конкретен индивид, защото е именно културата и общественото развитие. И е далеч по-могъщо от всякакви там торазини и тофранили...

И аз, като всички писатели, пазя у дома началните страници на книги, които никога няма да бъдат написани. Преди двацетина години един доктор ми предписа риталин, с надеждата, че тази болест може да бъде преодоляна. Но аз веднага разбрах, че риталинът не е нищо друго, освен дехидриран вариант на чистата параноя и побързах да го изхвърля. Книгата, която се опитвах да гласна към някакво развитие, носеше работното заглавие „Психиатърът от СС“. В нея се разказваше за един

доктор, който след задълбочена психоанализа е назначен на работа в Аушвиц. Основната му задача била да лекува депресията на онази част от лагерния персонал, която не харесвала работата си. По онова време единствената терапия била разговорната. Действието се развивало още преди... Всъщност, това няма значение.

Тезата, която днес може би бих развил и без да завършвам тази книга, е следната: от работещите в областта на психическото здраве в различните части на света и по различно време може би ще бъде поискано да направят по-щастливи ЗДРАВИТЕ хора, живеещи в НЕЗДРАВА културна и обществена среда.

Бързам да кажа, че положението в нашата страна все още не е безнадеждно. Според мен в момента трябва да подготвяме интелигентни и добре образовани хора да говорят глупости, за да бъдат популярни. Като Майкъл Дукакис, като Джордж Буш...

Мисля, че съм поканен тук главно поради това, което се случи с любимия ми син Марк Вонегът, вече доктор Вонегът. Той премина през всичко – тапицирани килии, усмирителни ризи, халюцинации, боксови мачове с болничния персонал. След което оздравя и написа книгата "Експрес „Рай“, от която издателство „Дел“ всеки момент ще пусне втори тираж с меки корици и нов послепис от автора. Би трябвало да поканите него, а не мен. Щеше да ви струва далеч по-евтино, а освен това знае точно за какво става въпрос...

Той говори много добре. Когато изнася лекции пред специалисти по психическо здраве, той винаги задава един въпрос, на който аудиторията трябва да отговори с вдигане на ръце. Ще си позволя да задам този въпрос и на вас: колко души от присъстващите тук употребяват торазин? Вдигнете ръце, моля. Благодаря. След което той добавя: „Онези от вас, които все още не са пробвали, непременно да го сторят. Бъдете сигурни, че няма да ви навреди...“

Диагнозата му беше поставена, след като го заведох в една частна клиника в Британска Колумбия и там той основа нова комуна от шизофреници. Признавам, че лично на мен ми изглеждаше съвсем като шизофреник. Никога не съм виждал депресирани хора да се държат така. Ние изпадаме в униние, спим... Бих казал, че поведението на Марк, веднага след като го приеха в клиниката, съвсем не беше поведение на депесиран човек. Той просто скочи и откъсна електрическата крушка, която висеше от тавана на тапицираната му килия...

Но както и да е... Марк се възстанови достатъчно, за да напише своята книга и да завърши образованието си в медицинския факултет на

Харвард. В момента живее в Бостън и работи като педиатър, има жена и две прекрасни момчета, плюс две много хубави коли. Но не много отдавна специалисти от вашата професия стигнаха до заключението, че хора като него – написали книги за своето излекуване от шизофрения – явно са били диагностицирани погрешно. Че независимо от симптомите по време на болестта им, те не са били шизофреници, а просто жертви на силна депресия. Не знам, може и да е така...

Когато чу за тази нова диагноза, Марк само се усмихна и каза: „Какъв чудесен нов метод за поставяне на диагноза! Вече знаем, че ако някой оздравее, той положително не е бил болен от шизофрения!“

За съжаление и той като мен умира да се прави на интересен. В послеслова към новото издание на книгата му ще откриете една доста трезва и задълбочена дискусия относно заболяването му. Нося със себе си няколко копия и ако някой поеме грижата да ги ксероксира, всеки желаещ ще получи възможност да я прочете.

Вече не е толкова ентузиазизиран от действието на мегавитамините в сравнение с времето преди да стане лекар. И все така вярва, че химията е много по-надеждна от говорната терапия.

Далеч преди заболяването на Марк, аз бях убеден, че психическите заболявания се дължат на химикалите и непрекъснато го повтарях в книгите си. Никога не съм писал, че лудостта на някой от героите ми е причинена от жив човек или събитие. Дори като момче бях убеден, че лудостта се причинява от химикали. За това допринесоха приказките на един близък приятел на семейството ни – доктор Уолтър Брьоч, изключително умен и мил, но тъжен човек, който беше директор на огромната щатска психиатрична болница. Той твърдеше, че проблемите на неговите пациенти са химически и медицината ще бъде в състояние да им помогне, едва след като овладеем тайните на химията.

И аз му вярвах.

И тъй, когато майка ми полудя и в крайна сметка се самоуби – това стана далеч преди да полудее синът ми, далеч преди изобщо да имам син, – аз обвиних химикалите, а не тежкото й детство. И до днес съм убеден, че за това нещастие са виновни именно те. Мога дори да назова два от тях – фенобарбиталите и пиячката. Те, разбира се, идваха отвън. Фенобарбиталите й предписваше семейният ни лекар, просто за да направи нещо срещу тежкото й безсъние. Тя умря, когато аз бях в армията и дивизията ни се готвеше за дълъг път през океана.

Успяхме да пазим в тайна лудостта й, просто защото тя се излягваше само у дома, между полунощ и разсъмване. Самоубийството й

също остана тайна – благодарение на един състрадателен съдебен лекар, който може би имаше и политически амбиции.

Но защо хората упорито се опитват да крият подобни неща? Защото обратното би намалило шансовете на децата им да си намерят брачен партньор. Вие вече знаете много неща за моето семейство. И въз основа на тази информация, онези от вас, които имат деца за женене, сигурно ще им кажат нещо от сорта: „Правете каквото щете, но не се женете за човек с фамилията Вонегът!“

Дори и доктор Брьоч не би могъл да помогне на майка ми, макар че беше най-големият психиатър в щата Монтана. Независимо дали знае за лудостта ѝ, или не. Ако допуснем, че знае за лудостта ѝ, проявяваща се само след полунощ, и е изключително силно привързан към нея, той с положителност би бил толкова безпомощен, колкото и баща ми. По онова време в Индиана все още нямаше подразделение на „Анонимни алкохолици“ – една организация, която може би щеше да има известни шансове. Такава бе основана през 1955 година от чичо Алекс – единственият брат на баща ми, който беше алкохолик...

Ето, споделих с вас още една семейна тайна, нали? За алкохолизма на чичо Алекс...

И аз ли съм алкохолик? Не, не мисля. Баща ми също не беше, нито пък брат ми – в момента единственият ми жив роднина...

Но въпреки това аз съм голям почитател на „Анонимни алкохолици“, на „Анонимни комарджии“, „Анонимни смъркачи на кокаин“, „Анонимни купувачи“ и на всички други анонимни дружества от този сорт. Като антрополог, изпитвам към тях чувство на благодарност, защото дават на американците нещо, което е не по-малко важно за живота ни от витамин С; нещо, което в днешно време липсва на доста голяма част от нас – и това е семейното чувство. До ерата на Великия американски експеримент повечето хора са черпели сили от присъствието на близки роднини и приятели, те са били тяхната опора, тяхната подкрепа. Но този „велик“ експеримент носи в себе си не само свободата... Заедно с нея се раждат безродието, мобилността и в крайна сметка – невероятното чувство за самота.

Аз съм суетен човек. Иначе не бих дошъл тук, за да ви дрънкам от тази катедра. Но все пак не съм суетен чак дотам, че да си въобразявам, че чувате за пръв път всички тези неща. Разбира се, тук не слагам в сметката тривиалните подробности от бита на майка ми, чичо Алекс и сина ми. Вие имате ежедневни и ежечасни контакти с нещастни хора, докато аз гледам да се държа максимално далеч от тях. Опитвам се да

спазвам трите основни правила за добър живот, които откри писателят Нелсън Алгрн – един колега в депресията, също включен в списъка на обектите за изследване от Университета на Айова. Ето какво гласят те: никога не влизай да се храниш в заведение, което се нарича „При мама“, никога не играй карти с човек, който се казва Док, и най-важното – никога не си лягай с човек, който има повече неприятности от теб.

Убеден съм, че докато пишете рецептата на някой пациент с далеч по-слабо изразена депресия от майка ми и сина ми, всички вие си мислите горе-долу следното: „Много съжалявам, че те поставям в зависимост от някакви хапчета. Къде повече бих желал да мога да ти предложа зависимостта от едно голямо и здраво семейство...“

Така приключих речта си пред онези психиатри във Филадельфия. По-късно те казаха, че съм СПОДЕЛЯЛ с тях – нещо, което не били очаквали. (Тоест – изплюл съм от катедрата всички онези подробности за семейството си.) После раздадох копията от книгата на сина си. Личните му наблюдения върху опасното и плашещо състояние, в което се е намирал, ще откриете и в приложението към тази книга, заедно с още куп неща, които биха ни помогнали да забавим темпото, ако не бяха толкова персонални. (За да бъде по-кратък и по-ясен, аз, разбира се, съм пропуснал много от неприятните и досадни подробности – разните там диализи, епикризи, миози и антифрази...)

ТРЕТА ГЛАВА

Както вече споменах, кризите на майка ми настъпваха късно през нощта. Изразяваха се в потоци от невероятна омраза и злоба по отношение на баща ми – може би най-милият и най-невинен човек на света, когото познавах. Безгранична омраза, невероятна злоба, лишени от всякакви основания, небазиращи се на никаква информация. Бил съм свидетел на подобна омраза може би десетина пъти след деня на смъртта ѝ. (Тя почина в Деня на майката⁴ през 1944 година, някъде около месец преди Десанта в Нормандия.) Мисля, че тази омраза нямаше нищо общо с човека, към когото бе насочена. Татко със сигурност не я заслужаваше. Предполагам, че това е някаква реакция на вродената у всички жени склонност към подчинение, въпреки че както майка ми, така и останалите жени, у които лично аз съм срещал тази омраза, бяха толкова робини, колкото кралица Елизабет или Клеопатра...

Според една моя теория в женския организъм се съдържа определено количество солна киселина, но при майка ми тази киселина просто е била в повече. Тя кипваше и изскачаше навън в момента, в който стеният часовник отмерваше полунощ. (Ние наистина имахме стenen часовник, който отмерваше времето звучно, с особен авторитет.) За нея това беше като пристъп на гадене, от който може да се спаси само като повърне. Горката жена! Бедничката жена!

Тази теория е предназначена за лично ползване, създадена изцяло да докаже, че ние с татко не заслужаваме да сме толкова мразени. Забравете за нея... Преди време бях в Прага – някъде четири години преди творците да свалят комунистите. Един от местните писатели ми каза, че чехите обичат да градят сложни и добре обосновани теории, които изглеждат абсолютно непробиваеми. А после, в пристъп на самоирония, да ги превръщат в пух и прах... И аз правя същото. (Любимият ми чешки писател е Карел Чапек, който е написал и едно вълшебно есе за литературата. Ако ви интересува, прочетете го – просто за да видите, че имам право да бъда толкова очарован от него...)

Но да се върнем на отношенията между татко и сестра ми – отношенията между еднорога и девичата. Едва ли повече фройдист от Луис Карол, татко превръща Алис в свой основен източник на насърчение и симпатия. Той издигна на пиедестал общото между тях – влечението

---

4. Втората неделя през май. – Б. пр.

към визуалното изкуство. Да не забравяме, че тя е била само едно малко момиченце, което се чувства притеснено от главата на еднорога в скута си. И притеснението ѝ несъмнено се е превръщало в травмиращо неудобство всеки път, когато татко е изразявал шумното си възхищение от пластелиновите ѝ фигурки или шарени рисунки – сякаш пред очите му е „Пиетата“ на Микеланджело или таванът на Сикстинската капела. На по-късен етап от живота ѝ (който за съжаление приключи едва на 41-годишна възраст) тя започна да се превръща в една доста ленива художничка. (На много места съм цитирал следната ѝ забележка: „Фактът, че човек притежава талант, съвсем не означава, че е длъжен да го използва“...)

Ето какво съм писал, отново в „Архитекчъръл Дайджест“:

„Моята единствена сестра Алис притежаваше значителна дарба в областта на скулптурата и живописата. Дарба, която почти не използва. Висока почти метър и осемдесет, с платиненоруса коса, веднъж Алис ми заяви, че би разгледала някой огромен музей като Лувъра на ролкови кърки, при това без да пропусне нито една картина, която заслужава вниманието ѝ. Тя никога не беше виждала Лувъра, нито пък изпитваше кой знае какво желание да го види. И на практика не го видя... Твърдеше, че за да оцени една картина, ѝ стига времето, което се измерва от почукването на токетата ѝ върху плочките. Чук – видях я; чук – разбрах я...“

На по-късен етап споделих това с много по-утвърдени и по-продуктивни от нея художници, които не показаха никаква изненада. Повечето от тях също били в състояние да оценят стойността на непознатата картина от пръв поглед, с едно „чук“ на токетото... Има стойност, има „чук“. Няма стойност, няма „чук“... Толкова.

Отново се сещам за татко, който остана без работа заради Голямата депресия и направи сериозен опит да стане художник. Той имаше основание за оптимизъм в новото поприще, тъй като първите му картини бяха пълни с „чук“, независимо дали бяха портрети или пейзажи. Мама се опитваше да го насърчава, използвайки един и същ израз за всяка от тях: „Кърт, тази е наистина прекрасна! Остава само да я довършиш...“ След което той я унищожаваше. Помня портрета, който нарисува на единствения си брат Алекс – по онова време застрахователен агент. Нарече го „Специален агент“, а ръката и окото му бяха успели да нанесат няколко импулсивно смели, но точни щрихи, изразяващи най-характерните състояния на Алекс, включително и разочарованието. По онова време чичо ми е бил горд абсолютен на Харвард – по-скоро учен и

литератор, отколкото застрахователен агент.

Когато татко завършил портрета и всеки квадратен сантиметър талашит бил покрит с пласт боя, чичо Алекс вече го нямало. На негово място се хилела една пияна и лъстива кралица Виктория...

Ужасно.

Без съмнение най-известният нарушител на градящи се шедеври е бил онзи „бизнесмен от Порлок“, който безмилостно разбива концентрацията на Самюъл Тейлър Колридж при създаването на поемата „Кубла Хан“. Ако бе имало подобна личност, която да нарушава концентрацията на баща ми в тихата мансарда на нашата индианаполиска къща по време на Голямата депресия, днес за татко вероятно щеше да се говори като за един добър портретист, добър баща и отличен архитект.

Аз самият бих оспорил ползата от подобни нарушения, особено когато процесът по създаването на дадена творба е вече в ход. Като чета някоя книга или гледам някой филм и ми предстои да се запозная с още много глави или сцени, чувам в главата си вариации на онова, „ето го, ето го!“, което използва сестра ми. Вариации в смисъл, че съзнанието ми повтаря „сложи край, сложи край, за Бога!“ Да, точно така... А когато пиша своя собствена творба – роман или пиеса, някъде след половината изведнъж ме обхваща чувство на глупаво облекчение. Сякаш съм в малка платноходка и вятърът ме тласка към родния дом...

Направил съм всичко, на което съм се надявал, а дори повече – особено когато на моя страна е бил късметът.

За лишен от чувство за хумор човек подобно признание вероятно ще прозвучи грубо и варварски – като онова на сестра ми за Лувъра и ролковите кънки. Но в него се съдържа чиста и добродетелна истина. По тази причина бих помолил този човек да забрави тромавите ми творения и да се обърне към трагедията „Хамлет“ на Уилям Шекспир – действие трето, картина четвърта, след които следват още две действия и девет картини. Хамлет току-що е убил невинния стар Полоний, вземайки го погрешка за новия съпруг на майка си. Открил какво е сторил, той развълнувано заявява: „Сбогом, стари и нахален глупако!“

Ето го, ето го, ето го! Не мърдайте! Въведете онзи от Порлок, спуснете завесата! Пиесата свърши!

Дори в кратко есе като настоящото може да се приложи правилото, което бих нарекъл ДВЕ ТРЕТИ ОТ ЕДИН ШЕДЕВЪР СА НАПЪЛНО ДОСТАТЪЧНИ. Имал съм за цел да изтъкна една-единствена идея и вече съм го направил. След което бих прибягнал до това, което мама наричаше „довършване“. Което, в случай, че се стремя да избягна

повторението на основната си идея, би трябвало да бъде празен пълнеж – като онези фрази, до които прибягваме в края на всяко гостуване например: „Господи, колко е късно“, „Изглежда ни е свършил ледът“ или „Помниш ли къде остави палтото си?“ ...

Съществува една формула за изграждането на пиеса от три действия, която се е появила Бог знае откъде. Ето я: „Действие първо – въпросителен знак. Действие второ – удивителна. Действие трето – точка“. За разлика от нормалните хора, които търсят в художествените произведения единствено въпросителните и удивителните, аз обръщам подобаващо внимание и на точката. И точно нея използвам, когато става въпрос за живописните напъни на баща ми и сестра ми. Точка, нула.

Сега за персонажа от Порлок и неговата банална мисия по отношение творчеството на Колридж: бих попитал ценителите на поезията дали той ги е лишил от нещо. Преди появата с гръм и трясък на въпросния „стар и нахален глупак“, Колридж е успял да напише върху листа пред себе си около трийсет строфи, последните от които изглеждат така:

„Девойка с цитра привидя ми се веднъж;
девойка от Абисиния свири на цитра
и пее песен за планината Абора...“

Цитрата е един изключително грозен инструмент във формата на трапец.

Ако бях господар на натрапника от Порлок и знаех с какво точно се занимава Колридж зад вратата, аз бих го изпратил при поета, веднага след като върху белия лист са били изписани строфите:

„Появи се Кубла Хан в Ксанаду –
един величествен храм на удоволствието...“

(Това щеше да е краят на цялата поема, която попада в рамките на правилото за двете трети и въпреки това казва всичко.)

От време на време и аз рисувам. Преди няколко години (през 1980-а) дори имах самостоятелна изложба в Гринич Вилидж. Не защото рисунките ми са кой знае какво, а защото хората бяха чували името ми...

Веднъж снимах жена си Джил Кременц за обложката на една нейна книга. Тя нагласи фотоапарата, показа ми къде да застана и кое копче да натисна. А когато книгата излезе от печат и под снимката цъфна моето

име, един собственик на галерия веднага ми предложи да направим изложба с мои фототворби. Което нямаше да бъде самостоятелна изложба, а изложба на една-единствена снимка, направена от мен. Това е то известността. Направо ти къса сърцето...

(Аз съм третия член на американския клон от фамилията, който прави самостоятелна изложба. Преди мен са дъщерите ми Нанет Прайър и Едит Скуиб. Вторият, след сина ми Марк, който участва в курс за комици, първият, който се развежда и жени за втори път. По-късно ще стане въпрос за краткия ми престой в една лудница, защото това беше отдавна – преди три-четири книги време...)

По-късно ще се заема да пиша книга за един художник, под заглавието „Синята брада“. Идеята ми хрумна, след като списание „Ескуайър“ ме помоли да напиша няколко думи за абстрактния експресионист Джаксън Полок. Възнамерявах да отпразнуват петдесетгодишнината си като публикуват есета за петдесет родени в Америка наши съграждани, които са оказали най-силно влияние върху културно-икономическото развитие на страната от 1932 година насам. Исках да пиша за Елинор Рузвелт, но Бил Мойърс ме бе изпреварил.

(Труман Капоти – моят съсед в Лонг Айланд през лятото, бе поел ангажимента да пише за Коул Портър. Но в последния момент се отмени и написа есе за съседката ми в Манхатън Катрин Хепбърн. Предложи го на „Ескуайър“ с думите: „Това, ако щете – вземайте го“. Те го взеха.)

Ето какво предложих на списанието самият аз:

"Джаксън Полок (1912–1956) използва оригинален творчески похват – разстила платното на пода на ателието си и го пръска, залива или маже с боя. Това се отнася за най-плодотворния период от кариерата му, който започва някъде през 1947-а. Полок е роден в Коуди, Уайоминг – градче, което носи името на легендарния препарат на животни „Бъфало Бил“ Коуди. Бъфало Бил доживял преклонна възраст. Джаксън Полок, преселил се на изток в щата Ню Йорк, умира при нещастен случай на 44-годишна възраст. Най-изявеният представител на една нова школа в живописата, получила известност с името „абстрактен експресионизъм“, той е направил повече от всеки друг за превръщането на нашата страна и специално на Ню Йорк Сити в световен център на новаторската живопис без всякаква конкуренция.

До появата на Полок американците имат признание в една-единствена област на изкуството – джаза. Подобно на всички велики джаз-музиканти, Полок се превръща в познавач и ценител на онези инциденти, които повечето традиционалисти в живописата гледат да изключат от

творчеството си на всяка цена.

Три години преди Полок да убие себе си и една млада жена, с която току-що се е запознал, забивайки колата си в крайпътно дърво на съвсем прав и спокоен участък от някакъв второстепенен път, той започва да обръща гръб на стила, който го прави известен и който дава основание на един критик да го нарече „Джак Цапача“. Все по-често се завръща към един забравен инструмент – четката, макар че започва кариерата си именно с нея, като убеден противник на инцидентното в живописиста. Тук е мястото да съобщим на сноби и еснафи – високо и ясно, че този човек беше способен да изобрази с фотографска точност всеки детайл от, да речем, прекосяването на Деллауеър от Башата на нашата нация – стига такова платно да е отговаряло на вътрешната му нагласа и потребностите на времето, в което е живял. Той има изключително добра подготовка като традиционен художник, между учителите му ще открием името на Томас Харт Бентън – най-големия американски майстор на репрезентативната живопис и гений на антимодернизма...

По време на Втората световна война Полок остава цивилен, въпреки че е в наборна възраст. Обявяват го за негоден за военна служба, вероятно поради факта, че страда от хронически алкохолизъм (който от време на време все пак успява да победи. Например периодът 1948–1950, през който не близва дори капка). По време на войната той продължава да рисува, учи и преподава, докато кариерите на много негови американски колеги прекъсват завинаги, а връстниците му с четка в ръка в Европа стенат под диктаторския ботуш и не могат да рисуват каквото искат (немалка част от тях свършват като пушечно месо или в крематориумите).

И тъй, станал известен с категоричния начин, по който скъсва с миналото, Полок е един от малцината млади художници, които въпреки войната имат възможност да преосмислят историята на изкуството и да правят предположения за неговото бъдеще.

Той би трябвало да смайва дори хора, които не обичат живопис и нищо не разбират от живопис. Защото е подчинил волята си на неосъзнатото и едва тогава посяга към четката. Ето какво пише Полок през 1947-а, осем години след смъртта на Зигмунд Фройд: „Когато съм ВЪТРЕ в картината си, аз изобщо не зная какво правя“. Би могло да се каже, че той рисува религиозни сюжети по време на оксидентален ентузиазъм в търсене на мир и хармония; рисува в някакво особено състояние – нещо средно между сън и будност; състояние, което се постига чрез медитация.

Полок е уникален сред основателите на важни школи и течения в изкуството, тъй като неговите колеги и последователи не полагат боята върху платното по начина, по който го прави той. Френските импресионисти рисуват с еднаква техника, кубистите – също. Те просто няма как да творят другояче, защото тяхната революция е главно в областта на техниката, въпреки участието на възвишения дух. Но Полок не поставя начало на някаква техническа школа, той е единствен. Художниците, които са му до някаква степен задължени, рисуват картини с толкова разнообразни сюжети, колкото е разнообразна дивата африканска природа. Ще спомена имената на Марк Ротко, Вилем де Коонинг, Джеймс Брукс, Франц Клайн, Робърт Мадъруел, Ад Рейнхард и Барнет Нюман, но има още много. Между другото, всички споменати по-горе са били лични приятели на Полок. Очевидно всяка жизнеспособна школа в изкуството се създава от групичка хора, обединени в нещо като изкуствено семейство. Това, което обединява семейството на Полок, не е единодушието по въпроса как трябва да изглежда една картина. Членовете на неговото семейство са единодушни в друго – откъде трябва да идва вдъхновението. От подсъзнателното; от онази част на разума, която е реална и жива, но не познава внушените предпочитания, морала и политиката, не разполага с изтъркани от употреба истории, които да преповтаря до втръсване...

В един разговор с мен Джеймс Брукс – седемдесет и седемгодишния доайн на тази школа, направи опит да даде дефиниция на състоянието на духа на всеки художник, който би искал да докосне подсъзнателното по начина, по който го правеше Полок: „Аз трябва да положа първия шрих – тоест, да сложа известно количество боя върху платното. А след това да направя така, че платното да свърши поне половината от работата...“

Платното, тоест несъзнанието, поема първия шрих, а после показва на ръката на художника как да откликне точно в този момент – чрез някаква фигура с определени контури и цвят. След това, ако всичко се получава добре, платното приема тази добавка и предлага следващия шрих. Превръща се в магическа дъска.

Съществува ли друг, по-убедителен експеримент, чрез който се разкрива несъзнанието? Има ли друг психологически експеримент, който да предлага по-задоволителен отговор на предположението, че една част от нашето съзнание няма информационни амбиции, но притежава чувство за красотата?

Нима някоя теория за творческото вдъхновение обяснява защо по

време на работа художниците забравят реалния живот, защо го игнорират напълно? Във всички произведения на абстрактния експресионизъм, независимо дали се намират в музеи, частни колекции или в трезори на спекуланти, трудно могат да се открият елементи, напомнящи ръка или лице, маса или купа с портокали, слънце или луна, чаша вино...

Нима има моралист, който би търсил по-подходящ отклик на ужасите на Втората световна война, на лагерите на смъртта, Хиросима и всичко останало, от картини без образи и предмети, без алюзии на благословиите на Природата? Защото по време на войната пълнолунието за много хора е означавало „нощ на бомбардировките“. Дори един обикновен портокал би могъл да намеква за болестта на планетата, за извратените стойности на хуманността – за това е достатъчно някой да си припомни, че комендантът на Аушвиц спокойно е обядвал и вечерял със семейството си на фона на димящите крематориуми.

Повечето художествени течения на този наш луд по модата век са едnodневки, малко от тях доживяват дълголетие на куче или кон. Но днес, четвърт век след смъртта на Джаксън Полок, живеят и работят много и ентузиазирани последователи на абстрактния експресионизъм, при това изключително надарени. И нека бъде ясно на всички, особено на закостенелите еснафи, че тази огромна експериментална дейност доказва по неоспорим начин едно: само хора с особена душевна нагласа, хора от определен тип, могат да създадат внушителна картина, като използват платното за Магическа дъска. Това са хора, които обладават тайнствена дарба, изключително високи технически умения и дълбоко уважение към историята на изкуството, подобно на своя духовен водач от Коуди, който вече се радва на всеобщо уважение.

Вилем де Коонинг – велик художник с европейски корени, казва за Полок: „Джаксън разчупи ледовете“.

Кратко и ясно. Окей?

Може би говоря за мацаниците на Полок малко по-ентузиазирано, отколкото се чувствам. (А това е нечестно!) В същото време съм човек, който е прекарал значителна част от живота си из галерии и музеи. Направил съм това, което според добрия ми приятел Сид Соломон (също абстрактен експресионист) всички трябва да правим: „първо да видим поне един милион художествени платна“. Според него едва тогава няма да сгрешим.

Основната причина, поради която не харесвам чак толкова много цапаниците (по-малко от тях харесвам единствено текстилния дизайн), е твърде примитивна: те не разкриват никакви хоризонти пред мен. Лесно

бих могъл да приема липсата на информация в дадена художествена творба, но ми пречи една особеност на нервната система, която по всяка вероятност е особеност на всички живи същества на тази земя: аз искам да знам къде е хоризонта. Мисля си за новороденото еленче, което – едва изправило се на тънките си крачета, вече е принудено да бяга, за да спаси живота си. Първото нещо, което очите му виждат и препращат към мозъка, е хоризонта. Същото става и с човек, който се пробужда от дълбок сън или кома. Той първо търси хоризонта, а след това започва да разсъждава.

Човешката нервна система е като онези старателни превозвачи, които не забравят да сложат върху сандъците и кашоните си надписа:

ТАЗИ СТРАНА НАГОРЕ

От библиотеката „Франклин“ ме помолиха за специален предговор към луксозното издание на „Синята брада“ (илустрирано от дъщеря ми Едит Скуиб). В него отново бърборя за живописца, която ние с татко така и не успяхме да овладеем добре. Ето го:

"На всички мои приятели и роднини от „Анонимни алкохолици“ заявявам, че са били напълно прави да се троят. Както се казва в една известна поговорка, „животът без миговете на доброволна интоксикация не струва пукната пара“. Човек просто избира да се натряска с това, което за организма му е смъртоносна отрова.

Добър пример за по-безопасни начини в това отношение ни дават децата. Те са в състояние часове наред да благоговоят пред Великото всичко на вселената – вода, сняг, кал, камъни и скали (малките хвърлят, под големите надничат); да се радват на ехото или на звуците, които излитат от тъпана. В този процес има само двама участници: детето и вселената. Детето прави нещо на вселената, а Голямата съвкупност му отвръща с друго: понякога смешно и красиво, понякога разочаровашо и страшно, а понякога дори и болезнено. Но детето учи вселената да бъде добро другарче, да не проявява враждебност и злост.

Професионалните художници, за които става въпрос в тази измислена история, на практика продължават да играят игрите на своето детство – с кал и пластелин, с тебешир и стрити на прах минерали, към които са прибавени различни масла и билки. Те цапат, драскат и стържат през целия си живот. Но когато са били деца, в тази игра са участвали само те и вселената. И като при всяка игра, именно вселената е диктувала правилата, раздавала е наградите и наказанията, защото е била по-

силният и по-властният участник в нея. Когато рисувачите на картини порасват и особено когато на тях разчитат други хора (за храна, облекло и всичко останало, включително отопление през зимата), те вече са склонни да приемат и трети участник в тази игра. Този участник е мъгъщ, той може всичко: да спре играта, да раздава награди и наказания, да се държи като лунатик. Името му е Общество. Обикновено той не умее да рисува добре, но знае (или си въобразява, че знае) какво точно означава добра картина. Понякога третият играч е съвсем конкретна личност – някой диктатор от сорта на Хитлер, Сталин или Мусолини, или пък обикновен критик, уредник в музей, лектор, кредитор, дилър, роднина...

Във всеки случай обаче, поради факта, че играта е хубава, само когато се играе от двама – художника и Величествената вселена, ТРИМА ВЕЧЕ СА МНОГО...

Винсент Ван Гог изключва третия играч, като се лишава от хора, които биха зависили от него, като не продава картините си (с изключение на онези, които подарява на любимия си брат Тео), като почти не разговаря с когото и да било. Огромното болшинство от останалите художници нямат този късмет – разбира се, ако можем да наречем късмет подобна дълбока самота...

Повечето от добрите художници, които познавам, биха предпочели да не продават творбите си. Веднъж графикът Сол Стайнбърг най-безсрамно призна, че пази своите творения за себе си, въпреки добрата цена, на която са му били платени. В по-голямата си част неговите творби представляват модели, предназначени за репродукции в книги, списания и плакати – тоест, нямат самостоятелен живот. Но Стайнбърг си изкарва хляба с копия, а оригиналите задържа за себе си...

И двете ми дъщери рисуват картини, които продават. Но те също изгарят от желание да си ги задържат. Третият играч е този, който ги принуждава да дават рожбите си за осиновяване. Като на всичкото отгоре ги засипва със съвети как да направят картините си по-осиновяеми – или, казано с други думи – как да направят едно печелившо предприятие за производство на бебета...

По-малката от дъщерите ми е омъжена за художник, който дълги години беше беден, но днес притежава това, което се нарича успех. И знаете ли коя е най-голямата им придобивка от това ново състояние? Възможността да ЗАПАЗЯТ най-добрите си неща за себе си! Да, те също могат да бъдат колекционери.

Но да се върнем на това, което исках да кажа. А то е просто и ясно:

най-доволният художник на света е онзи, който е в състояние да бъде упоен от работата със своите изразни средства в продължение на часове, дни, седмици и години, пращайки по дяволите останалия свят...

Тук бих вмъкнал и забележката, че моят начин да си изкарвам хляба е чиновнически – тоест, досаден и труден. И може би затова всички хора, които ми се бъркат – независимо дали са злонамерени, глупави или безчестни, – аз приемам с радостно облекчение, като внезапен слънчев лъч, пробил булото на буреносни облаци.

Рисуването на картини има нещо общо с писането толкова, колкото смехотворния газ с азиатския грип...

Що се отнася до основателите на абстрактния експресионизъм в тази страна след Втората световна война, бих казал следното: третият играч нахлува в затворения им свят внезапно и грубо, като подразделение на нравствената полиция в таен вертеп. Това се отнася най-вече за света на свенливия и беден като мишка Джаксън Полок, който кротко си пръска платната с боя, в свое време и за своя сметка, без да търси чужди съвети и без да знае дали ще се получи нещо интересно, или не...

Получи се.

Получи се нещо, на което детето не е способно: Полок осъзнава, че създадените по неговия начин картини могат да бъдат привлекателни и за възрастните. Това е неговото първо гениално откритие. Но има и второ: той осъзнава, че трябва да остави ръцете си да работят в пълно подчинение на интуицията; че само тогава нещата, които създава, се превръщат в едно тайнствено и съвършено цяло, носещо върховна наслада...

Някои хора обаче бяха доста разстроени от него, смятаха го за шарлатанин и мошеник. Макар че да се гневиш на една картина или друго произведение на изкуството е толкова безсмислено, колкото да се ядосваш на някоя бананова кора. Част от привържениците му обаче отиваха в другата крайност, сравнявайки творчеството му с най-великите открития на човешкото познание, като например откритието на пеницилина. Според тях Полок и групата художници около него са на прав път и трябва да бъдат подкрепяни. Светът трябва да следи развитието им със затаен дъх.

В крайна сметка всичко това се превръща в сензация, особено по отношение на парите и славата. Но същевременно е и адска шумотевица за един скромен и невинен човек, какъвто е бил Джаксън Полок от Коуди, Уайоминг. В оная автомобилна катастрофа той умира млад, пиан и по всеобщо мнение – дълбоко нещастен. По своя вина, а според мнозина – и по свое желание. Не познавах този човек, но бих си позволил да

предложа един епитаф за скромния му паметник в гробището на Грийн Ривър:

ТРИМА СА МНОГО

(Постепенно осъзнах, че боите за рисуване и оръжията имат доста общо помежду си. И двете предлагат на притежателите си изненадващо много възможности, при това добри.)

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Чуйте това:

Независимо къде се намирам, независимо дали имам ясна представа къде се намирам и какви неприятности имам, аз постигам състояние на блажено спокойствие в мига, в който застана на брега на някакъв естествен воден басейн. Няма значение какъв е този бряг – на поточе или океан. Защото чувам шепота му: „Сега вече знаеш къде се намираш. Сега вече знаеш накъде да вървиш. Скоро ще си бъдеш у дома“.

Това е така, защото съм изградил първата си представа за света на брега на езерото Максинкуки в северната част на Индиана, през лятото, като невръстно дете. Това езеро се намира по средата на пътя между Чикаго и Индианаполис, където живеехме през зимата. Дълго е пет километра, широко около четири, бреговете му представляват затворен овал. По тази причина, независимо на коя точка от брега се намирах и в коя посока вървах, аз винаги можех да стигна у дома. Това вероятно ме е карало да се чувствам като Марко Поло, особено сутрин, когато планирах поредното приключение сред природата.

Да, така е. А сега питам читателя на тези редове – моя неразделен сътрудник във всичките ми начинания: нима твоето разбиране за време и пространство, а и за предопределението на съдбата, не е свързано с най-ранните ти представи за географията, с правилата, благодарение на които винаги се завръщаш у дома? Нима, дори когато грешеш, не си бил тласкан от непоколебимата увереност, че си на прав път и ще се прибереш жив и здрав у дома?

Затвореният овал на езерната брегова линия със сигурност щеше да ме отведе не само до неотопляемата семейна хижичка на ръба на скалата, но и до още четири подобни постройки наоколо, пълни с роднини на семейството. Най-възрастните са от поколението на баща ми, те също са прекарвали летата на своето детство край Максинкуки, въобразявайки си, че са преки потомци на индианците от племето Потаватоми. Имали са дори име на своето малко племе – нещо от сорта на Ептамаян-хоис... От време на време баща ми – зрял и сериозен мъж, изведнъж извисяваше глас и викаше: „Ептамаян-хоис?“ На което някой от братовчедите му, стиснал вдицата в пропускащата вода лодка, или пък сестра му, излегнала се с книга в ръка в хамака, отговаряха: „Я! Ептамаян-хоис!“ Какво означаваше това? Една чиста безсмислица, останала от детството

им. Бог знае защо реших, че това е немски и направих опит да си го превода. Ето какво се получи: „Косят ли сено абатите? Да! Абатите косят сено!“

Както и да е. Предполагам това няма нищо общо с факта, че след потаватомите по тези земи са живели и ептамаяните. Но по някое време са изчезнали без следа, нищо в околностите на Максинкуки вече не сочи за тяхното присъствие.

Тъжен ли съм? Не, съвсем не. Всичко, свързано с това езеро, е останало дълбоко запечатано в съзнанието ми, вероятно защото по онова време съзнанието ми е било девствено и жадно за знания. И ще остане там до края на живота ми. Нямам желание да се разходя дотам, защото то е в главата ми. Миналата пролет стана така, че го зърнах от височина десетина километра – бях на борда на самолет, който ме пренасяше от Луисвил до Чикаго. Нищо не ми трепна. Сякаш гледах някакво засъхнало парченце кал през микроскоп. Това долу не беше истинското Максинкуки, истинското беше в главата ми.

Когато бях на единайсет, за пръв път преплувах Максинкуки по цялата му четирикилометрова ширина. В компанията на сестра ми – шест години по-голяма от мен, и на брат ми – девет години по-възрастен, седнали в пропускащата вода лодка да ме окуражават и пазят. Сестра ми почина преди трийсет години, а брат ми – известен метеоролог, все още си е жив и здрав и продължава да бълнува за облаците и електрическите заряди в атмосферата. Времената се менят, но моето езеро – не.

Ако бях се заловил да пиша роман или пиеса за Максинкуки, непременно би се получило нещо в стила на Чехов. Защото това, което е останало в главата ми, са битките на няколко наследници с кръвна връзка помежду си за парче земя, което техните наследници, пръснати по света, изобщо не поглеждат. Нашата хижа – обща собственост на баща ми, брат му и сестра му, беше продадена в края на Втората световна война. Новият собственик бе достатъчно любезен да отложи встъпването си във владение с една седмица и по този начин аз – току-що уволнен от армията и току-що встъпил в брак, получих възможност да заведа булката си на кратко сватбено пътешествие там. Той беше концертмайстор във филхармонията на Индианаполис, без съмнение романтичен човек. Жена ми се казваше Джейн Кокс и произхождаше от семейство със стари английски корени. Веднага след бракосъчетанието ми призна, че някакъв роднина откровено я запитал: „Наистина ли искаш да се свързваш с тези шваби?“

Днес и Джейн вече е на небето, също като сестра ми. По време на

сватбеното пътешествие ми четеше откъси от „Братя Карамазови“ – според нея най-великия роман на света. Признавам, че това четиво беше особено подходящо за прощална визита на стара семейна собственост, тъй като в него се говори за душевното състояние на хората, а не за някакви си там недвижими собственисти...

Беше студено, но слънчево. Беше в края на есента.

Излязохме със старата, пропускаща вода лодка, която бях кръстил „Бъраликър“ – комбинация от първите срички на имената ни – Бърнард, Алис и Кърт. Излишно беше да изписваме това име на борда, тъй като всички в околността знаеха, че старото корито се казва „Бъраликър“.

– На единайсетгодишна възраст преплувах езерото – похвалих се на Джейн аз.

– Вече си ми го казвал – отвърна тя.

– Може и да не ми вярваш, защото на твоето място аз не бих повярвал – рекох. – Но брат ми и сестра ми ще го потвърдят...

Между другото, Джейн също беше писателка. Миналата есен излезе от печат книгата ѝ „Безкрили ангели“, в която се разказва как сме отгледали децата си в Кейп Код. Посмъртно издание, видяло бял свят точно четирийсет и две години след сватбеното ни пътешествие.

По време на споменатото пътешествие тя ме попита какво е било влиянието на Военната академия „Кълвър“ върху детското ми съзнание, въпреки че никога не бях споменавал за академията пред нея. Тя се намираще в началото на езерото и даваше хляб на цялото градче, носещо същото име – Кълвър. Беше нещо средно между Уест Пойнт и Анаполис, само че в умален мащаб. Разполагаше с кавалерийска рота и цяла флотилия платноходки, всяка година се организираха шумни паради. Един древен топ гърмеше всяка вечер, на залез слънце, за да отбележи края на деня.

– Мислех си за нея, само когато гърмеше топът – признах аз. – И се молах никога да не попадна там. Мразя да ми крещат, мразя униформите...

По време на сватбеното ни пътешествие видяхме един гмурец, който изскочи от водите на езерото Максинкуки и нададе отчаян, почти налудничав крясък.

Едва сега си давам сметка, че отговорът ми е трябвало да бъде: „Я! Ептамаян-хоис!“

В Кейп Код живях двайсет години. В съзнанието на децата ми положително е останал дълбок спомен от пристанището Барнстейбъл и приливите, които запълваха с вода една дълбока пукнатина в земната

повърхност и която се наричаше Когинс Понд. Беше остатък от ледниковия период и се намираше на някакви си двеста метра от къщата ни. Между другото, тази къща все още принадлежи на фамилията, децата ми са нейни съсобственици по силата на краткото завещание от страна на майка им, в което са включени и евентуалните приходи от продажбата на книгата, за която вече споменах. Едно от тях – художничката, живее там целогодишно, заедно със съпруга си и внучето ми. Другите наследници редовно ходят там, най-често през лятото...

Техните деца също се учат как да се приберат у дома на залез слънце, независимо дали бродят из пристанището, край блатото Когинс или околностите му, пълни с подвижни пясъци. Тези деца са много, въпреки смесения си произход говорят само един език, но това едва ли им пречи да измислят свои думи... Думи, които не фигурират в никакви речници.

Ето ви една от последните думи, които могат да се прочетат в „Братя Карамазови“: Ура!

(Тези редове също бяха публикувани в „Архитекчъръл Дайджест“. Обичам да пиша за това издание, защото баща ми и дядо ми са били архитекти. Появата ми в тяхното професионално списание е нещо като опит да установя връзка с тях, начин да обясня на призраците им, че ако татко ме бе побутнал мъничко, днес аз с положителност щях да бъда част от дългата редица архитекти на щата Индиана, които носят фамилията Вонегът. На практика и в момента има един млад архитект, който се казва Вонегът. Това е Скот, синът на брат ми Бърнард, който работи във Вермонт. Но този щат няма нищо общо с Индиана, а Скот не може да е това, което бих бил аз – партньор и съдружник на баща си.)

ПЕТА ГЛАВА

Не познавам дядо си – архитекта Бърнард, но зная едно: той толкова силно ненавиждал родния Индианаполис, че с облекчение умрял там, докато бил все още сравнително млад. Предпочитал Ню Йорк и Европа, където прекарал голяма част от младините си. Предполагам, че би се радвал на своите внуци, които вечно са мечтали да бъдат някъде другаде, да речем в красивия Дрезден на Елба...

Вече имах възможност да спомена, че баща ми беше съгласен да се запиша в колеж само при условието, че уча химия. Щях да бъда много поласкан, ако към химията бе добавил и архитектурата.

(Господи! Колко много психологическа хамалогия съм свършил, при това толкова рано! Вече обясних защо изпитвам таен страх от жените и защо в момента, в който разговорът се насочва към архитектурата, устата ми се разтяга в гузна усмивка.)

На панихидата на великолепия писател Доналд Бартелм (който положително е съжалявал, че умира, защото покоряваше връх след връх) споменах, че между нас е съществувала тайна връзка – сякаш и двамата имаме естонски произход или, да речем, дедите ни са обитавали остров Фризия. (Това май беше през ноември 1989-а). С Бартелм действително се познавахме от много години, но никога не сме били особено близки. Ала когато очите ни се срещаха, в тях неизменно проблясваше нещо особено, сякаш и двамата си давахме сметка за тайната връзка помежду ни и за нейните последици.

Ето я тази връзка: и двамата бяхме синове на архитекти.

Тя обясняваше защо и двамата сме агресивно нетрадиционни разказвачи, макар прекрасно да знаем, че литературната конвенция е израз на любезност по отношение на читателя и няма причина да бъде отхвърляна с презрение. (За разлика от останалите форми на изкуството, литературата изисква от своите любители да бъдат и изпълнители. Прочитът на писаното слово е представление и всички усилия на писателя да улесни участниците в това представление са добре дошли. Или, иначе казано, има ли смисъл да се пише симфония, която не може да бъде свирена дори от нюйоркската филхармония?) Но като синове на архитекти, ние с Бартелм правехме всичко по силите си да превърнем в действителност мечтата на всеки архитект: да проектира уникална, невиждана сграда, която на един етап обаче се оказва абсолютно негодна за

обитаване.

Тежки са загубите сред американските писатели, които обичам. (Специалистите, които изчисляват премиите в животозастрахователните компании, вероятно ще се изненадат от това изявление, направено от мъж на шейсет и седем години.) Панихидата на Бърнард Маламъд, починал на седемдесет и една, се състоя само четири дни след тази на Бартелм. (Аз я пропуснах, защото се разболях. Ако бях там, със сигурност щях да прочета на глас някой откъс от книгите му.) Но всичките ми летни съседи от Лонг Айланд бяха там: Джеймс Джоунс, Нелсън Алгрен, Труман Капот и Ъруин Шоу... Вероятно защото Бартелм беше най-младия и с най-малко причини да поеме по вечния си път. Годините му бяха едва петдесет и осем. (Средната възраст на американците, загинали по време на Втората световна, беше двайсет и шест, а във Виетнам – двайсет. Какъв срам, Господи, какъв срам!)

Нелсън Алгрен доживя до седемдесет и две (също като баща ми). Ето какво съм казал за него в предговора към поредното издание на книгата му „Утрото никога не дойде“ (издателство „Фор уолс, ейт уиндоус“, 1987): "Според записките в дневника на съпругата ми Джил Кременц, младият писател от англо-индийски произход Салман Рушди ни е посетил за обед на 9 май 1981 година, в къщата ни в Сагапонак, Лонг Айланд. Великолепният му роман „Деца на нощта“ беше току-що издаден в САЩ. Рушди каза, че най-интелигентният критически отзив за книгата бил дело на Нелсън Алгрен и той много би желал да се запознае с него. На което отвърнах, че ние се познаваме с Алгрен, тъй като Джил го бе снимала няколко пъти, а аз съм чел лекции с него на курсовете за писатели, организирани от Университета на Айова през 1965-а, когато и двамата бяхме без пукната пара. Тогава съм бил на четирийсет и три, а Алгрен – на петдесет и шест.

После добавих, че Алгрен е сред малцината ми познати писатели, които умеят да говорят наистина увлекателно. Като пример за това предложих забележката му в момента, в който го представих на чилийския писател Хосе Доносо: „Сигурно е много интересно да живееш в една толкова дълга и тясна страна“...

Рушди е истински късметлия – продължих, – тъй като Алгрен живее само на няколко мили северно от нас – в Саг Харбър, където Джон Стайнбек прекара последните дни от живота си, – а на всичкото отгоре точно същия следобед бе организирал малък коктейл у дома си. Предложих да му завъртя един телефон и да му кажа, че ще заведем Рушди, а там Джил ще им направи снимки. На двама писатели, които пишат

предимно за бедните... След което добавих, че това е първият, а вероятно и последният прием, организиран от Алгрен. Защото въпреки славата си, той си бе останал един беден човек, който живее сред бедните, най-често сам. Поне в Саг Харбър живееше сам. Съвсем наскоро се беше оженил отново, но новата му жена остана в Айова Сити, а бракът им имаше продължителността на сапунен мехур. От страст към писане, четене и хазарт не му оставаше време за изпълнение на съпружеските задължения.

Споменах, че Алгрен винаги е бил огорчен от нищожното заплащане на колосалния си труд, особено от размера на правата за филмиране на „Човекът със златната ръка“ – шедевърът на живота му. Същият филм, с Франк Синатра в главната роля, донесе на създателите си милиони долари, но нито цент на Алгрен. По този повод го чух да казва: „Аз съм най-големият голтак в историята на американската литература“.

Приключихме с обяда и аз набрах номера на Алгрен. Насреща вдигна някакъв мъж и каза:

- Полицейски участък Саг Харбър.
- Извинете – рекох. – Сбъркал съм номера.
- А кого търсите? – попита мъжът.
- Нелсън Алгрен.

– Това е неговата къща, но господин Алгрен е мъртъв – поясни човекът. Сутринта бе получил сърдечен удар.

Погребан е в Саг Харбър, без вдовица и наследници, на стотици мили от Чикаго, Илинойс – градът, който го беше дал на света и с чиято измет се бе идентифицирал цял живот. Подобно на Джеймс Джойс, и той беше напуснал родните краища, веднага след като бе описал съседите си като не толкова възпитани и интелигентни хора, колкото би им се искало да изглеждат...

Само няколко седмици преди смъртта му бе избран за член на Американската академия за литература и изкуство – от комисия, в която участвах и аз. Тази почит, между другото, остана недостъпна за цял куп великолепни писатели, между които Джеймс Джоунс и Ъруин Шоу. Но за Алгрен тя съвсем не беше първата. В средата на века, на върха на славата си, той печелеше награда след награда със своите разкази, най-престижната между които бе Националната награда за художествена литература... А само няколко години преди смъртта си бе удостоен с Медал за литературни постижения от Американската академия за литература и изкуство. И това стана далеч преди да бъде избран за член на въпросната академия. Между малцината, удостоени с този медал, личат

имената на титани като Уилям Фокнър и Ърнест Хемингуей...

Реакцията му беше направо безочлива. По онова време все още живееше в Чикаго. Лично аз го потърсих по телефона и го помолих да дойде в Ню Йорк за церемонията по награждаването, споменавайки, че Академията поема всичките му разноски. На което той отсече: „Съжалявам, но на същата дата имам ангажимент в един дамски клуб“...

На коктейла, чиято подготовка вероятно бе станала причина за смъртта му, аз възнамерявах да го попитам дали членството в Американската академия му е донесло по-голямо удовлетворение от онзи медал. От близки негови приятели вече бях подочул, че членството го е развълнувало дълбоко и той решил да даде прием по повод това събитие. А в обидния начин, по който го бяхме удостоили с медал, без да е член на Академията, нямаше нищо необичайно. Това просто бе поредната досадна грешка на разсеяни писатели, които са толкова лениви и съмнителни, колкото и самият Алгрен.

Един Господ знае КАК е станало всичко това. Но всичко е добре, когато свършва добре, както е казал поетът...

Друго нещо, което никога не съм чувал от устата на самия Алгрен, е горещото му желание да не потъне в забрава. За това негово желание съм чувал единствено от устата на жени. И няма да се учудя, ако излезе така, че никога не е споделял с мъж своите мечти за безсмъртие. Защото когато аз съм го срещал в компанията на мъже, той неизменно се държеше така, сякаш най-съкровеният мечти на живота му се изчерпват с някоя среднощна битка в кръчмата, последвана от трепетно залагане на конни надбягвания или напрегната игра на покер. Това, разбира се, беше поза, която не оставаше тайна за никого. Не беше тайна и един друг факт, особено за познатите му в Айова Сити: Алгрен е обречен да губи на комар, а и писането не му върви. Просто защото ОСНОВНАТА част от творбите му беше пропита от духа на Голямата депресия – едно събитие, отдавна покрито с праха на историята. Но той все пак прави опити да се модернизира. Какви са доказателствата ли? Ами простият факт, че такъв опитен разказвач като него изпада в бъдещо недоумение възхищение от една доста посредствена от гледна точка на новаторството криминална история, която тече в подлистника на „Нюйоркър“. Става въпрос за „Хладнокръвно“ на Труман Капоти... По време на престоя си в Айова, Алгрен просто не може да говори за нищо друго, освен за нея...

Този човек е едва тринайсет години по-възрастен от мен и благодарение на това двамата вземаме участие в една и съща война. Но по отношение историята на американската литература, той е мой праотец,

истински пионер. Алгрен е този, който пръв използва за герои на своето творчество оскотели от бедност, невежество и несправедливост хора. Всички сме чували за такива хора, но той ни ги показва ЖИВИ, той доказва, че това тяхно състояние е ПЕРМАНЕНТНО. Ако желаете, можете да сравните бедняците от разказите на Алгрен с техните побратими в творчеството на такива обществени реформатори като Чарлз Дикенс и Джордж Бърнард Шоу. Особено с персонажите на Шоу в „Пигмалион“ – остроумни, изобретателни, пълни с кураж... Записвайки върху хартия впечатленията си от дехуманизираните американци ден след ден, година след година – тоест това, което вижда със собствените си очи, Алгрен на практика заявява следното: „Хей, в огромното си болшинство нещастниците, които чистосърдечно оплакват, на практика са тъпи и зли човешки същества. Нима не виждате този прост факт?“

А защо отказва да омокоти своите разкази (както биха постъпили повечето писатели) с включването на благородни персонажи, на хора, които все пак притежават мъдрост и меко сърдечие, за да помагат на оскотелите? Защото у него съществува болезнена привързаност към истината. И именно тази привързаност е причина за слабата му популярност. Опитът го убеждава, че алтруистите се срещат толкова рядко, колкото еднорозите. Това важи с особена сила за Чикаго, който, по собствените му думи изказани пред мен, е „единственият голям град в САЩ, където с лекота можеш да купиш свободата си, дори ако извършиш убийство“.

Тук възниква следният въпрос: нима Алгрен е очаквал да постигне нещо с тази своя смайваща искреност? Според мен отговор на този въпрос ни предлага самият той, в предговора си към настоящата книга. Доколкото го разбирам, той ще бъде доволен, ако се съгласим с тезата му, че бедните, не особено умни и лишени от късмет хора трябва да бъдат уважавани, просто защото оцеляват. Независимо от факта, че са принудени да оцеляват по начин, който в очите на по-големите късметлии е безспорно недостоеен, често в ярко противоречие с възприетите човешки добродетели.

Сега ми се струва, че песимизмът на Алгрен по отношение на живота е песимизмът на Христа. От Библията знаем, че Христос е проявявал жив интерес към живота на онеправданите и не е бил в състояние да отмести очи от тях. Макар да не е виждал нищо утешително в бъдещето им, макар да е знаел що за живот ще водят под управлението на Цезар. И прочие, и прочие... На някаква хуманност тези парии биха могли да разчитат едва след смъртта си.

Спирам с предговора дотук. Знаем твърде малко неща за сексуалния

живот на Алгрэн (между другото, и за своя...). От „Симон дьо Бовоа“ на Деирдре Бър (издателство „Самит“, 1990) научих, че моят колега и приятел е помогнал на госпожица Дьо Бовоа да постигне първия си оргазъм. (Единственият човек, на когото аз съм помогнал да постигне първия си оргазъм, е моя милост.) В Айова Сити Алгрэн говори за тази жена като за „мадам Дрън-дрън“, вероятно разгневен от факта, че е разгласила връзката им.

Написах предговор към сборник разкази от Бъд Шулбърг, а също така и една дълга ода за възхвала по повод 80-годишнината на Ърскин Колдуел. (Оставаха му още три години.) След което неволно размених ръкописите, но май така стана по-добре. Помня, че и в двата изразявам удивление от кратката история на американската литература, в която границата между „старото“ и „новото“ поколение творци лежи в рамките на мизерни двайсетина години. Когато аз самият станах професионален романист, писатели като Ъруин Шоу, Нелсън Алгрэн, Уилям Сароян, Джон Чийвър, Ърскин Колдуел, Бъд Шулбърг и Джеймс Т. Фаръл ми изглеждаха древни като Марк Твен и Натаниел Хоторн. А после, в рамките само на няколко години, аз станах приятел с всички тях... И защо не? С изключение на Колдуел, повечето бяха на годините на Бърнард, по-големия ми брат. (Никога не съм се срещал с Джон Стайнбек, но познавам вдовицата му Илейн, която е горе-долу на годините на покойната ми сестра.)

За тази концентрираност на американската литературна история несъмнено са виновни модерните времена с тяхната войнствена интензивност. Животът ни се определя от бърза смяна на възходи и падения, а войните, които водим, са радикално различни както по своите цели, така и в технологическо отношение. Жена ми Джил отразяваше Виетнамската война като професионален фотограф. Но за младите хора, чиито книги илюстрира в момента, тази война положително изглежда водена преди хиляда години.

И с мен беше същото. По време на Голямата депресия, когато се оформят писатели като Стайнбек, Сароян и Алгрэн, Първата световна война (оформила Ърнест Хемингуей) положително ми се е струвала отдалечена на хиляда години, но в същото време аз познавах вдовицата му Мери, а той самият е роден след чичо ми Алекс, който постъпва в Харвард, само защото по-големият му брат е станал студент в МИТ. (Разбира се, Хемингуей умира доста преди него.)

– Не познавах Хемингуей – обях аз пред група изследователи на творчеството му, събрали се преди две години на семинар в Боа,

Айдахо. – Той е двацет и три години по-възрастен от мен и ако беше жив, днес щеше да е на деветдесет. Но между нас има много общи неща: и двамата сме родени в Средния Запад, и двамата сме започнали като репортери, бащите ни са били луди по оръжията, ние – по Марк Твен, а на всичкото отгоре сме деца на самоубийци.

Не ми е известно Хемингуей да е отделял внимание на американските писатели от моето поколение. Зная, че Норман Мейлър му е пратил един екземпляр от „Голите и мъртвите“ веднага след публикуването на романа, но пакетът му бил върнат по пощата неотворен. В същото време Хемингуей подлага на рязка критика Ъруин Шоу, защото „дръзнал да се мери с Толстой, като пише за гледната точка на двете страни-участнички в една война“. Става въпрос за „Младите лъвове“. Известни са ми само двама писатели от моето поколение, които са получили похвала от този човек – Нелсън Алгрен, грубиянтът от Чикаго, който дружи с боксьори и комарджии; и Ванс Буржали – запаленият ловец, който взел участие във Втората световна война точно с длъжността, която имал Хемингуей през Първата – цивилен шофьор на линейка, придаден към една бойна рота...

Джеймс Джойс, авторът на „Оттук до безкрайността“, стрелец още от мирно време, заяви пред мен, че не възприема Хемингуей като истински войник, защото никога не е изкарал действителна бойна подготовка. По време на Гражданската война в Испания, а след това и по време на Втората световна, Хемингуей нито е получавал заповеди, нито е издавал такива. Ходил е където пожелае, тръгвал си е когато пожелае. Дори германските подводници в Карибите е преследвал със собственото си корабче, за своя сметка.

Той беше блестящ военен репортер – един от най-добрите на света. Такъв е бил и Толстой, но за разлика от Хемингуей, той е бил истински войник...

Съединените щати се включват в Първата световна на толкова късен етап, че рядко може да се срещне американец, който е в състояние да разказва достоверни неща за войната, а едновременно с това да е получил рани в нея. Точно такъв човек е бил Хемингуей. А още по-рядък екземпляр е бил по време на Гражданската война в Испания, за която започва да пише още в средата на трийсетте.

Но след Втората световна нещата се променят. Милиони от нас се бият в различни точки на света, никой вече няма нужда от военните разкази на Хемингуей, защото всичко сме изпитали на гърба си. В същото време Джоузеф Хелър ми призна, че ако не е била Втората световна,

днес с положителност би си изкарвал хляба в някое химическо чистене.

Хелър, разбира се, е авторът на „Параграф 22“ – една далеч по-силна и по-търсена днес книга, ако я сравняваме със „Сбогом на оръжията“ и „За кого бие камбаната“. Ключовата думичка в цялата тази тирада е ДНЕС.

Без всякакво съмнение Хемингуей е първокласен творец, с възвишена като Килиманджаро душа, достойна за уважение и възхищение. Но тематиката, на която пише – борби с бикове, почти забравени войни и стрелба по животни за удоволствие – вече го прави доста труден за прочит. Времената са такива. Днес ние сме обладани от грижите за опазване на природата, искаме хуманно отношение към животните, не се интересуваме от тъй нареченото „военно изкуство“...

Колко от нас биха изпитали удоволствие днес от пасажа, който се изкушавам да ви цитирам? Става въпрос за един репортаж на Хемингуей от цикъла „Зелените хълмове на Африка“, в който се описва действителен лов на лъвовете отпреди петдесет и три години. Ето го: „... Ех, ако можех да убия само един!... Това ще ми донесе чувство на безкрайно удовлетворение! Зная, че няма да стрелям, преди да съм абсолютно сигурен, че ще го убия. Вече съм убил три лъва и зная какво е, но този тук ме кара да изпитвам невероятна възбуда...“ Представете си някой наш съвременник да се хвали, че е убил три лъва и изпитва луда възбуда от предстоящото убийство на четвърти...

Ванс Буржали – другият уважаван от Хемингуей съвременен американски писател, ми даде съвсем точно определение на лова. „Колкото по-едър е дивечът, толкова по-извратена е душата на ловеца“, заяви той. А ето какво е отношението към лова на едър дивеч днес: редица специалисти предупреждават, че последният слон в Източна Африка ще изчезне в рамките на следващите осем години – от глад или от ръката на нелегален трапер, който иска бивните му...

За борбата с бикове ще добавя само едно: тя е толкова непопулярна в тази страна, че много хора я смятат за незаконна. В случая е излишно да добавям „днес“. В САЩ борбата с бикове се е смятала за незаконна далеч преди раждането на Хемингуей. Парадоксалното тук се съдържа във факта, че аз самият продължавам да харесвам точно тези негови разкази. Може би защото са безкрайно далеч от личните ми вкусове и предпочитания и аз ги възприемам като етнография, като отчет на един изследовател на обществото, спрямо когото изобщо не се чувствам отговорен...

Тук бързам да добавя, че неодобрението, което изпитвам днес към

предпочитаната от Хемингвей тематика, изобщо не се отразява на задоволството и възхищението, което изпитвам към начина, по който този човек открива силата и красотата на простия език. Вземам един съвсем произволен пасаж от разказа му „Голямата река с две сърца“:

„... Ник облегна гръб на обгорения дънер и запали цигара. Раницата му лежеше върху дънера с провиснали, готови за обрамчване ремъци, леко хлътнала там, където е опирала в гръба му. Ник седеше и пушеше, а очите му бавно обхождаха местността. Нямаше смисъл да вади картата. От положението на реката знаеше точно къде се намира.

Пушеше с протегнати крака. Един скакалец скочи на вълнения му чорап. Беше черен. Подобно на всички скакалци, които бе вдигал във въздуха по време на дългия си преход...“

(Скакалците са черни, защото целият район е станал жертва на горски пожар. А насекомите бързо са сменили окраската си, тласкани от инстинкт за самосъхранение.)

Тук няма никаква опасност от повторение. На колко от вас е втъпявано в главите, че никога не бива да повтаряте думите в един и същ параграф? Ясно е, че тези съвети са били погрешни. Между другото, най-голямата дума в горния пасаж е „скакалец“. Достатъчно голяма! А най-силната – „черен“. Достатъчно силна!

Когато преподавам техника на писането, аз честно заявявам, че никой няма да прочете разказ, в който не се случва нещо интересно. Но в най-добрите разкази на Хемингвей – „Чисто и светло“ и пак „Голямата река с две сърца“ – на практика не се случва нищо интересно. Как е възможно това? Благодарение на четката... Ако Хемингвей беше художник, бих казал, че макар и да не харесвам избора на тематиката му, аз изпитвам огромен респект към четката му...

Ама и аз съм един! Той просто е това, което днес разбираме под общото понятие „овехтял“. Да, точно така. Това чака и всички нас, преживели собствените си времена на ентузиазъм и бурни страсти. Каквото се е случило на Хемингвей се е случило и на нас или предстои да ни се случи, независимо дали сме писатели, или не. То е неизбежно, затова не трябва да сме строги към тези, на които вече се е случило. Акулите почти винаги докопват големите марлини – тоест големите истини, с които ние сме толкова горди на младини...

Вече назовах една от акулите, която отхапа парче от марлина на

Хемингуей – това е Движението за защита на природата. Друга такава акула е феминисткото движение. Мисля, че няма смисъл да се разпростирам по този въпрос. На всички е ясно, че от известно време насам идеята „дамите се възхищават от мъжете, практикуващи кървави спортове“ изобщо не върви...

Макар да се появява все по-рядко в учебните програми на колежи и университети, Ърнест Хемингуей продължава да се радва на широка популярност. Защото когато за творчеството на някого е казано и написано всичко, преподавателите са тези, които поддържат неговата литературна репутация или пък я изпращат в забвение. На един етап от общественото развитие Ърнест Хемингуей е символ на страната – нещо като „Дженерал мотърс“ или „Ню Йорк Таймс“. Помислете си само: едно човешко същество стига до величието на най-утвърдените институции! Спомнете си за Харriet Бийчър Стоу. Понякога печатаното слово има и такава огромна сила!

Съвсем наскоро имамхе случай отново да се уверим в силата, за която става въпрос. За съжаление по един доста трагичен начин. Имам предвид Салман Рушди, който прояви неблагодарумието да напише една книга, превърнала го във втория по известност мюсюлманин в света и опълчила срещу него цялата огромна маса на правоверните, която яростно иска смъртта му.

Преди две десетилетия един самотен писател нанесе тежък удар на съветската империя. Удар, който може да се сравни с масирана военна атака от страна на врага. Говоря за Александър Солженицин, но веднага си давам сметка, че се отклонявам от темата. Защото значението на Стоу, Солженицин и бедния Салман Рушди в очите на света се определя единствено от стремежа им да се противопоставят на онези части от обществото, които всеки от нас идентифицира без никакъв труд. За известен период от време и Хемингуей се радва на тяхната известност, при това без да си е създал непримирими врагове и без да призовава към някакви промени. Широко рекламираният му антифашизъм (поне на книга), практически не е нищо повече от повърхностни декларации на момченце с розови бузки, в които няма нито задълбоченост, нито вътрешно убеждение.

Тогава откъде идва необичайната популярност на този човек? Защо за определен отрязък от време той е уважаван като Солженицин, Стоу и бедния Рушди? Защо го смятат за институция като „Дженерал мотърс“ и „Ню Йорк Таймс“? Ще ви кажа. Всичко това се дължи на мъжкарското му поведение. На вярата му в истинското мъжко приятелство, при това

във време, когато представителите на „силния“ пол както тук, така и в Европа, повече от всичко на света се страхуват да не би някой да ги вземе за хомосексуалисти...

Веднъж запитаха известната антроположка Маргарет Мийд, която е изследвала мъже, жени и деца с всякакъв социален статут, кога мъжете са най-щастливи. След известен размисъл тя отвърна: „Когато тръгват на лов без жени и деца, които да се мотаят из краката им“. Аз мисля, че този отговор е верен, а вие? Преди години, когато войната също е била един вид лов, вероятно и тя е предизвиквала щастие от този род. Към това бих добавил, че позволениято, което мъжете са получавали от своите жени и деца за този вид забавление, е било основната съставна част на изпитаното от тях щастие...

Тук не става въпрос за хомосексуалност в клиничния смисъл на думата. Много бих желал да засегна и нея, но това ще стане на друго място. Когато говорим за мъжкото приятелство, за обичта на един мъж към друг мъж, която се ражда с опасностите – най-голямата награда за героите на Хемингуей, – аз не намеквам, че Ърнест Хемингуей е бил хомосексуалист. Той не е бил такъв, изобщо не е нужно да допускаме подобна вероятност. Достатъчно е да попитаме Марлен Дитрих, която е все още жива и все така хубава. Какви крака, Господи!

Когато бях за последен път в Боа, пак като лектор, срещнах една изключително приятна жена с особено чувство за хумор по отношение на мъжете. Съпругът ѝ беше тръгнал на лов с приятели, въоръжен до зъби и отрупан със специална екипировка. А тя се смееше. Беше убедена, че за да покажат обичта си един към друг, мъжете трябва да са някъде навън, да пият и да убиват нещо. Според нея е смешно да влизаш в такива разноски и да хабиш толкова много време, за да демонстрираш едно толкова просто чувство като обичта. Това ми напомни определението за лова на патици, което чух от устата на Ванс Буржали: все едно да застанеш с дрехи под студен душ и да късаш двайсетдоларови банкноти...

Тук трябва да вмъкна и едно признание: по време на войната аз съм носех оръжие и съм изпитвал чувството на обич, за което говори Хемингуей. Страхотно е...

Но стига по този въпрос. Смутен съм.

Малцина са писателите на зряла възраст, които са наясно какво още им предстои да свършат, с Божията помощ, както е бил наясно Хемингуей. Аз положително не съм от тях и никога не съм бил. На трийсет и девет, с още двайсет и три години пред себе си, той казва, че се надява да напише още три романа и двайсет и пет разказа. На този етап вече е

издал всичките четирийсет и девет великолепни разказа, с които оставя дълбока следа в историята на литературата. Не написва споменатите двацет и пет, които се надява да напише. Не написва нито един.

До този момент е издал четири романа: „Пролетни течения“, „Слънце изгрява“ – тези двата го правят световно известен, „Сбогом на оръжията“ – роман, който го утвърждава като писател от планетарен мащаб, и „Да имаш и да нямаш“ – една доста по-слаба книга. Изпълнява договора, който сключва със себе си, и добавя още три романа: „За кого бие камбаната“, „Отвъд реката, сред дърветата“ и онази малка книжка, която заслужено му носи Нобеловата награда за литература – „Старецът и морето“...

В тази, последната, естествено се говори за онова, което акулите правят с марлина на един старец. От гледна точка на възрастта, Хемингуей пише тази книга, когато все още е далеч от старостта, но очевидно вече се е чувствал стар...

През 1954 година той е удостоен с Нобеловата награда, следват седем години мълчание. След което той създава един истински, макар и ужасен шедевър – опира дулото до челото си и натиска спусъка. Струва ми се, че този човек е възприемал живота си като най-хубавия от всичките си разкази. Ако наистина е така, изстрелът може да се възприеме като една особена типография, като точка, като онази малка думичка „край“, която поставяме и под най-гениалното си произведение...

Всичко това ми напомня за самоубийството на един друг американски гений – Джордж Ийстман, изобретателят на фотоапаратите „Кодак“ и ролковото филмче, създател на компанията „Ийстман Кодак“. Той се застреля през 1932 година. В предсмъртното писмо на този физически и психически здрав човек пише това, което по всяка вероятност е чувствал и Ърнест Хемингуей: „свърших си работата“...

Благодаря за вниманието.

(След тази реч ни натовариха в един жълт училищен автобус и ни закараха в някакъв испански ресторант.)

Хемингуей е членувал в институцията, която днес се нарича Американска академия за изкуство и литература. Създадена през 1898 година, днес тази институция има горна и долна камара, наречени „академия“ и „институт“. В академията членуват избрани чрез гласуване личности, а в института са редовите сътрудници, все едно че са на заплата. (Самият аз съм РПК, вероятно защото досието от РОТС продължава да ме преследва.) Труман Капотти успя да влезе в горната камара, Ърскин Колдуел – също. Благодарение на учтивото „наздраве“,

което предлагаше на всички свои другари по маса, Нелсън Алгрен успя да се вмъкне в долната камара. Джеймс Джоунс и Ъруин Шоу умряха без да станат членове – явно им липсваше нещо, което бе нужно на нашата организация...

В едно кратко интервю за „Читателите на Джеймс Джоунс“ (Бърч Лейн Прес, 1991) го наричам Толстой на американските пехотинци по време на последната справедлива война, но това беше във вече изчезналата „ера на обикновения човек“. Той бе именно такъв човек – обикновен, но едновременно с това и гений. Наистина.)

Членството беше резултат на чиста случайност. Просто защото номинацията и гласуването бяха в ръцете на лунатици – тоест на онези художници, писатели и музиканти, които вече бяха членове на Академията. Тях хич ги няма в бумажината, свързана с този процес, всички без изключение са страшно разсеяни, освен това завиждат на чуждите успехи. И тъй нататък, и тъй нататък... На всичкото отгоре постоянно се пазарят. В смисъл, че писателят обещава да гласува за някой музикант или художник, на когото дори името не е чувал, само ако колегата му насреща гласува за писател, чието име никога не е чувал...

Понякога си мисля, че Американската академия за изкуство и литература изобщо не трябва да съществува. Защото тя има властта не само да оказва чест на хората, но и да ги наранява. Спомнете си какво стана с Джеймс Джоунс и Ъруин Шоу. Те със сигурност са вдигали кръвното в мига, в който някой им спомене за Академията. А като тях положително се чувстват поне стотина живи американски творци от най-висока класа...

Великият хуморист от Индиана Кин Хабърд (чиято кандидатура никога не е била издигана) казва, че бедността не е порок, но понякога може да се окаже и обратното. Не е порок и да не си член на Академията, но понякога...

Тенеси Уилямс (1911–1983) БЕШЕ член, слава Богу. (Все пак той бе най-добрият ни драматург, нали?) Една вечер, още преди да се съберем под един покрив с Джил, тя го домъкна в апартамента ми. Бях така развълнуван от срещата си с човека, написал толкова страхотни неща за американците, които не живеят в Ню Йорк Сити, че си нараних пищяла в ръба на мраморната масичка, докато скачах да му стисна ръката. (Той и Т. С. Елиът са израснали в Сейнт Луис, но само Уилямс си признава това. И за негова чест, не започна да ми говори като Кентърбърийския епископ...)

Единственото нещо, което съм написал за този човек, е една

бележка, която предадох на ръка на актрисата Мария Тучи, живееща през улицата. Тя репетираше роля в пиесата на Уилямс „Нощта на игуаната“ и бе споделила с мен, че актьорите не са особено очаровани от сценария. В моята бележка се обясняваше, че игуаната е отвратителна на външен вид, но много вкусна за ядене. И според мен основното послание на автора е просто и ясно: по-добре да обичаш нещо, което е грозно в очите на околните, отколкото да не обичаш нищо... Изяж една игуана и ще се нахраниш до насита...

ШЕСТА ГЛАВА

(Малко тривиални съвпадения: Олдъс Хъксли умира в деня, на който бе убит Джон Ф. Кенеди. Луи-Фердинанд Селин умира два дни след Ърнест Хемингуей.)

Реквиемът е упокойна молитва за душите на мъртвите, която обикновено се пее на латински. За такива като мен, които почти не разбират този език, реквиемът звучи много красиво. На кого му пука какво означават думите? През 1570 година папа Пий V разрешава текстовете на молитвите да бъдат придружавани от предварително композирана музика. Това става със специален декрет, издаден от Трентския съвет. Годината на провъзгласяването е далеч по-близо до нашите дни, отколкото до времето на Иисус Христос.

Реквиемът започва и свършва с едни и същи, възприети от всички слова: *Requiem aeternam dona eis, Domine, et lux perpetua luceat eis*. Което на английски ще рече: „Дари ги, Господи, с вечен покой и нека светлината винаги ги озарява“. (От което всеки вярващ, но образован човек, ще стигне до заключението, че Хъксли, Кенеди, Селин, Хемингуей, сестра ми и първата ми жена Джейн, заедно с всички останали мъртъвци, са принудени да спят на включено осветление...)

На 12 февруари 1985 година, в компанията на втората си жена Джил, аз присъствах на премиерата на нов мюзикъл-реквием, композиран от Андрю Лойд Уебър (роден през 1948-а, когато съм отговарял за връзките с обществеността на „Дженерал Илектрик“). По това време Лойд Уебър вече бе създал музиката за „Иисус Христос Суперзвезда“, „Евита“ и „Котки“ (Т. С. Елиът, чиито поеми за котките са вдъхновили споменатия по-горе композитор, е неосъзнат длъжник на поемата „Арчи и Мейтейбъл“ от Дон Маркиз, чиято съпруга е бившата госпожа Уолтър Вонегът.)

Премиерата на реквиема на Лойд Уебър се състоя в катедралата „Сейнт Томас“ на Пето авеню в Манхатън – една подчертано англиканска институция, въпреки че римокатолическата лирика в текста черпи сили от гнева на папската власт срещу Англия, отказала да ѝ се подчини. Ако преценката ми може да бъде валидна, официално облечената публика в храма се състоеше главно от протестанти и евреи. (Може би част от телевизионните екипи и полицаите от охраната около храма са били католици.)

Никой не обръщаше внимание на латинския текст, никой не се интересуваше от произхода му. Ние бяхме там заради музиката (или защото беше модно да се посещават подобни спектакли). В крайна сметка пеенето щеше да е дело на Пласидо Доминго (един от малцината католици сред музикантите), а акомпанимента – на детския хор на „Сейнт Томас“ и този на Уинчестърската катедрала (пристигнал от Англия специално за събитието). Оркестърът се състоеше от членове на нюйоркската филхармония. И се започна: *Requiem aeternam dona eis, Domine...* И така нататък. Бях привлечен от котешките черти и звънкото гласче на солиста от уинчестърския хор, по тази причина разтворих програмата да потърся името му. Оказа се Пол Майлс-Кингстън, Бог да го благослови...

След което очите ми попаднаха на нещо, което едва ли някой бе забелязал – текстът на службата беше преведен на английски. Един ужасен текст! (Ако някой мисли, че иронизирам Светото писание, пак ще напомня, че става въпрос за една създадена от човеци литургия, която, разглеждана в исторически план, звучи толкова съвременно, колкото „Зелените хълмове на Африка“ от Хемингуей.)

Доминго, Пол Майлс-Кингстън, сопраното Сара Брайтман (съпруга на Лойд Уебър) и всички останали участници в представлението, които се бяха скупчили на импровизираната сцена пред органа, се държаха така, сякаш Господ е една чудесна личност, постарала се да ни пригответи куп приятни изненади след смъртта. Ако знаеха какво говорят, те несъмнено биха разбрали, че ни обещават един рай, който се покрива напълно с представата на испанската Инквизиция.

Quantus tremor est futurus, quando iudex est venturus, cuncta stricte discussurus! Уха! Какъв кеф! Колко хубаво! Само дето в превод тези думи означават: „Какво треперене ще настане, когато Съдникът дойде да разследва и да обяви присъдата си!“

Quid sum miser tunc dicturus? Quem patronum rogaturus, cum vix justus sit securus? От изражението на изпълнителите и от езика на телата им вероятно ще стигнете до заключението, че на небето слабите не бива да се страхуват, че там ги чака всеобща любезност и прошка. Но ще направите голяма грешка. Защото това, което изпълнителите пеят, означава следното: „Какво ще кажа тогава аз, нещастникът? Какъв адвокат ще може да ме защити, когато само праведните ще бъдат спасени от проклятието?“

Не е ли прекрасно? Псалмите ни съветват да си потърсим адвокат!

Почти цялата литургия течеше по този садо-мазохистичен начин.

(В приложението ще откриете как точно става това – от началото до края, а после съдете сами.) И тъй, когато двамата с Джил се прибрахме у дома, аз отказах да си легна и се заех да пиша по-добър текст. (Това не е хвалба. Всеки би могъл да напише по-добър текст от този, който бяхме чули в катедралата). Изхвърлих съдниците, изтезанията и лъвските усти, магнах и онова ужасно спане на включено осветление (моя текст също го прехвърлих в приложението, тъй че съдете сами).

Лириката не беше нищо особено, затова изгарях от нетърпение да я преведа на латински (същото нетърпение вероятно са изпитвали и поетите, членове на Трентския съвет). Споделих с жена си, че съм готов да платя добри пари на всеки, който би се наел да прекара текста през машината за словесно химическо чистене.

Най-напред опитах с Фордъм, но получих гневен отказ – това било ерес. После открих Джон Ф. Колинс – специалист по църковен латински в Нюйоркския университет. Той се съгласи да стане мой наемник, независимо от крайния резултат. Също католик, като Пласидо Доминго. „О, Космосе, дай им вечен покой, нека светлината не нарушава съня им“... Така започваше моята литургия. А след като Джон Колинс я прекара през машината за словесно химическо чистене, встъпителната фраза вече звучеше по следния начин: *Requiem aeternam dona eis, Munde, neve lux somnum perturbet eorum...*

Скоро след това бях включен в поредното жури. Там се срещнах с композитор на име Едгар Грейна – абсолвент от „Джулиард“, който беше учил в Университета на Айова, когато аз преподавах там – през 1965 година. (През 1989-а един от студентите ми – Джон Кейси, спечели Националната награда за художествена литература – нещо, което аз самият никога не успях да направя.) В продължение на около година Грейна писа музика по текста на Колинс. Доброволно, за собствена сметка. Направихме няколко безуспешни опита да я пробутаме на различни църкви тук, в Ню Йорк. (По мое мнение музиката се получи постмодернистична, нещо като полукласически би-боп, полят отгоре с лимонов мармалад.)

След което Барбара Уагнър – художествен ръководител на най-добрия унитарно-универсален хор в страната (един куп звънчета) със седалище Бъфало, изведнъж изрази желание да изпълнява нашия реквием. Репетициите започнаха веднага след Коледа, а премиерата се състоя в нейната църква на 13 март 1988 година, неделя. Предната вечер бях изнесъл една добре платена лекция в същия храм, просто за да имаме пари за хонорарите на четирима виртуози на електронните синтезатори. Те

бяха нашия оркестър.

Бях толкова възбуден, че космите на врата ми настръхнаха през десетте секунди пълна тишина преди увертюрата.

А когато всичко свърши, не бях в състояние да чуя нито една дума. Толкова зашеметяваща беше музиката. (По повод италианската опера Марк Твен казва, че не бил чувал подобно нещо откакто изгоряло сиропиталището му...) Та това е... Композиторът и изпълнителите бяха извикани на бис, успехът им беше огромен. Единствено аз – нещастникът, който го беше грижа за езика – останах разочарован.

Горе-долу това е всичко за премиерата на моя реквием, състояла се три години след този на Андрю Лойд Уебър. С малката подробност, че жена ми Джил налетяла на Лойд Уебър в Лондон и веднага му се похвалила: „Мъжът ми също написа един реквием“...

На което той с нещастен вид отговорил: „О, зная... Днес всички пишат реквиеми“...

Този човек просто пропусна да види върху какво съм се опитал да поставя ударението в музиката за мъртвите. На езика... „В началото бе словото...“ Нали така?

(Като говорим за композитори, се сещам за сестра ми Алис, която, някъде на около десет годинки, беше попитала татко дали те двамата с мама танцуват по музиката на Бетовен...)

СЕДМА ГЛАВА

Като говорим за крещящо нуждаещите се от осъвременяване основни документи в тази страна, аз веднага се сещам за Първата поправка на Конституцията на Съединените американски щати, която гласи следното:

„Конгресът не може да издава закон в подкрепа на определена религия, нито пък да забранява свободното изповедание на религии от всякакъв вид; да ограничава свободата на словото и печата; правото на хората на мирни събрания, правото им да се обръщат към правителството при всяко нарушение от подобен характер.“

На практика тук става въпрос за най-малко три отделни Поправки, а може би и за пет, навързани една за друга в непоносимо дълго изречение, превръщащи се в нещо като странните животни, които рисува доктор Зевс. Сякаш дълго гладувал човек изведнъж е получил възможност да опише всички вкуснотии, които си е въобразявал, че поглъща, докато е бил на хляб и вода...

Когато през 1778 година Джеймс Медисън обединява първите десет Поправки в „Харта за правата на човека“, в страната съществува силно брожение сред собствениците на недвижими имоти, които му изпращат 210 предложения за ограничения на правителствените правомощия. (По мое мнение добре нахранените хора искат от своето правителство най-вече правото да играят барбут с фалшиви зарове. Фигуративно казано, разбира се... Но те получават това право едва при управлението на президента Роналд Рейгън.)

Споделих пред един адвокат от Съюза за граждански права, че Първата поправка на Медисън би могла да бъде написана и по-добре.

– Може би не е очаквал, че ще го приемат толкова сериозно – отвърна ми адвокатът.

Тази забележка беше пропита с мрачна ирония, но според мен в нея може би има и известна доза истина. Доколкото ми е известно, Медисън не се е изсмял на изявлението на Томас Джеферсън (собственик на роби), който нарекъл свикания във Филаделфия Конституционен конгрес „събрание на полубогове“. Хората, които са преодолели две трети от пътя си към върховете на Олимп, трудно могат да приемат, че

обикновените смъртни като вас и мен няма да примират от възхищение пред полубожествените обещания, съдържащи се в „Харта за правата на човека“...

Онзи адвокат от СГП каза, че аз, като писател, би трябвало да се възхищавам от категоричната форма на изразяване, която е успял да постигне Медисън. Проста и ясна, като електрически ключ – или е светло, или е тъмно. Това става чрез употребата на категорични негативи: Конгресът НЕ МОЖЕ да създава закон... Войникът НЕ МОЖЕ... Съдът НЕ БИВА... Никой НЕ МОЖЕ да отговаря за... Никъде в Поправката не се употребяват изрази, които да уточняват неща като „определени условия“, „при възможност“ или „по усмотрение на правителството“. И нещата тръгват. Днес нашата конституция е на второ място по дълголетие в света (бие ни само швейцарската), но благодарение на Медисън специфичните поправки, включени в „Харта за правата на човека“, си остават електрически ключ. Тоест – или действат, или не действат...

Лично на мен Първата поправка ми изглежда по-скоро мечта, отколкото статут. Правото да говоря или публикувам всичко, което ми хрумне, ме кара да се чувствам нематериален – като персонаж от чужд сън. Тази свобода е ТРАГИЧНА, защото не поставя ограничения пред низостта, която някои хора умират да демонстрират публично – особено когато са сигурни, че този акт ще остане ненаказан. Ето защо при честите ми дебати с представители на организации от сорта на „Морално мнозинство“ или „Жените срещу порнографията“ неизменно съм обвиняван в симпатии към насилието и детската порнография.

Когато все още бях новак в подобни спорове, аз невинно попитах опонента си – християнски фундаменталист (О, я стига, отче!) дали познава човек, който да е бил съсипан от някоя книга. (Марк Твен твърди, че е бил съсипан от няколко глави на Библията, които му се сторили откровено похотливи.)

Достопочтеният ми опонент остана доволен от въпроса. И веднага ми предложи съответната поучителна история: някакъв тип в Орегон прочел порнографска книга, причакал едно момиченце зад бакалницата и го изнасиллил, а след това го обезобразил със счупено шише от кока-кола. (Вярвам, че това е истинска случка.) Между другото, нашата дискусия се въртеше около усилията на някои родители да извадят определени книги от учебната програма и училищните библиотеки, тъй като тези книги били със съмнителни морални качества. (Конкретните заглавия обаче ме оставиха с впечатлението, че става въпрос за съвсем невинни творби.) Но тъпият ми въпрос даде възможност на отчето да

свърже тези книги с най-коварните и прикрити сексуални престъпления.

Между заглавията, които отецът и неговите последователи искаха да изхвърлят от училищата, имаше и едно мое произведение. В тях не се съдържа порнография, въпреки желанието на групичката да докаже противното. (В „Кланица пет“ присъства нарицателното „motherfucker“, а също така и изразът „Махни се от пътя ми, тъп motherfucker“. Тази думичка бе напечатана върху хартия през 1969 година и оттогава насам децата непрекъснато правят опити за сексуален контакт с майките си. Никой не знае кога ще му се види краят...) Според достопочтения отец грешката на „Кланица пет“, „Избавление“ на Джеймс Дики, „Спасителят в ръжта“ на Дж. Д. Селинджър и на още няколко романа на Джуди Блум се състои в това, че нито авторите, нито техните герои дават примери за добро християнско поведение и правилно християнско отношение към житейските проблеми.

Достопочтеният отец се впускаше във фронтална атака не само срещу полубожественото право на американеца да обсъжда свободно всякакви идеи (включително и своите собствени), но и срещу Конституцията, която забранява на правителството (включително и на училищната управа като част от него) да обявява една религия за господстваща над останалите и да я налага със силата на закона.

Следователно отчето не беше лицемер. Той искрено желаше да изтъкне липсата на святост в Първата поправка, дълбоко се надяваше, че полицията ще забрани и изझे всичко, което за него е порнография, а след това ще наложи със сила една-единствена религия в цялата страна – неговата версия на християнството. Той съвсем искрено вярваше, че моята „Кланица пет“ ще накара читателя да гори в ада за вечни времена (спомнете си литургията, узаконена от папа Пий V) и това (ако отчетем продължителността на това „вечни времена“) ще бъде далеч по-тежко, отколкото ако бъде изнасилен, убит и обезобразен от някой тип, който е полудял от разни мръсни картинки...

На практика той спечели симпатиите ми. (Не беше трудно.) Не бе от онези телевизионни евангелисти (които съвсем справедливо подиграват), макар че от време на време сигурно четеше проповеди по радиото. (Всички като него го правят.) Добър християнин, достоен глава на семейство, с праведен живот (без съмнение имитация на живота на Христос), сексуално чист човек, без патологична страст към земните благи, и прочие, и прочие... Той се опитваше да поддържа своето голямо семейство с помощта на една много по-надеждна система от тази, която предлагаше правителството. Система, която помага на болни и здрави,

на богати и бедни, обединени от обща вяра и общи норми за поведение. (Все пак съм учил антропология и прекрасно зная, че хората не могат да се възхищават на живота, ако не са част от някакъв клан, общото в който е притежанието на някаква недвижима собственост.)

Нещо съвсем друго обаче е Комисията по порнография, създадена към Главната прокуратура на САЩ – един пътуващ цирк, който се ражда при управлението на Роналд Рейгън и който се занимава с разни мръсни книжки и снимки... Поне двама от членовете на тази комисия впоследствие се оказват забъркани във финансови или сексуални афери. Чувството за кланова принадлежност безспорно съществува, но в случая недвижимата собственост е Белия дом, а ролята на тотем се изпълнява от един приятелски настроен, сънлив и малко изкуфял киноартист... Налудничавите идеи, които членовете на тази комисия се чувстват длъжни да популяризират, биха накарали благородните духовници от Трентския съвет да си посипят главите с пепел. Ето една малка част от тях: няма нищо лошо в това, че гражданите имат право да си купуват бойни карабини; контрите в Никарагуа всъщност приличат на Томас Джеферсън и Джеймс Медисън; палестинците трябва да бъдат наричани „терористи“ при всеки удобен случай; съдържанието на утробата е държавна собственост; Американският съюз за граждански права е подмолна организация; всичко, което звучи като „конско евангелие“, мирише на социализъм и комунизъм – следователно има антиамериканска насоченост; болните от СПИН си го заслужават, с изключение на онези от тях, които са пипнали болестта чрез кръвопреливане; че самолет за един милиард долара си струва парите. И прочие, и прочие...

Комисията по порнография към Главната прокуратура не беше нищо повече от откровен шоубизнес, изразяващ загрижеността на Белия дом към проблемите на сексуалния произвол, но едновременно с това и тайничко размахване на пръст пред привържениците на свободата на словото, защото именно те са причина за сексуалното насилие над деца, бруталните изнасилвания и всичко останало... (По същото време други привърженици на Рейгън не си губят времето и успешно приватизират средства за обществено строителство и опразват спестовни каси.)

И тъй, когато комисията пристигна в Ню Йорк, аз пожелах да се явя пред нея, но ми беше отказано. Ето какво възнамерявах да кажа пред нея: "Четох сърцераздирателните показания на много хора пред вашата дълбокоуважаема комисия, убедих се каква вреда носи порнографската индустрия. Капаците от очите ми паднаха. Сега вече съм убеден, че нашето правителство трябва да получи правомощия да ликвидира всички

онези думи и образи, които стават причина за сексуално мотивирана лудост и престъпления. Защото, както е казал апостол Йоан: „В началото беше Словото...“

Аз си изкарвам хляба със словото и изпитвам срам. Вземайки под внимание вредата, която свободно разпространяваните идеи причиняват на нашето общество и особено на децата, аз покорно моля моето правителство да изтрие от творчеството ми всички мисли, които носят потенциална опасност в това отношение. Спасете ме от мен самия. Обръщам се към нашите демократично избрани лидери с молбата да приведат мислите ми в съответствие със собствените си мисли, с мислите на своите избиратели. Това е демокрация.

В опит да внесе своите ужасно закъснели поправки, аз се обръщам към тази комисия (нека Бог благослови праведния Едуин Мийс!) с молба да прояви снизхождение, да си спомни за здравите корени на дървото, родило отровни плодове! За целта искам да прочета на глас това, което е в основата на всички злини. Но ще помоля членовете под двайсет и една да напуснат залата. Също и онези над двайсет и една, които имат проблеми със сърцето или скрита склонност към изнасилване. После да не кажете, че не съм ви предупредил...

Вие, членовете на комисията, нямате избор. Трябва да стоите тук и да изслушвате показанията на свидетелите, независимо каква мръсотия се съдържа в тях. Това не е лесно. Трябва да бъдете твърди. Искане ми се да ви виждам като екип астронавти-пионери, твърди и решени на всичко...

Окей? Добре, а сега затворете очи и запушете уши с длани, защото започваме:

КОНГРЕСЪТ НЕ МОЖЕ ДА ИЗДАВА ЗАКОН В ПОДКРЕПА НА ОПРЕДЕЛЕНА РЕЛИГИЯ, НИТО ПЪК ДА ЗАБРАНЯВА СВОБОДНОТО ИЗПОВЕДАНИЕ НА РЕЛИГИИ ОТ ВСЯКАКЪВ ВИД; ДА ОГРАНИЧАВА СВОБОДАТА НА СЛОВОТО И ПЕЧАТА; ПРАВОТО НА ХОРАТА НА МИРНИ СЪБРАНИЯ, ПРАВОТО ИМ ДА СЕ ОБРЪЩАТ КЪМ ПРАВИТЕЛСТВОТО ПРИ ВСЯКО НАРУШЕНИЕ ОТ ПОДОБЕН ХАРАКТЕР.

Край на шегата.

(Тази глава написах малко след като се прибрах у дома от Хелъртаун, Пенсилвания, където бях на погребението на стария си боен другар

Бърнард В. О'Хеър. По-нататък в книгата често ще се натъквате на това име. През първата част от съзнателния си живот той беше пушещ като комин областен прокурор, а през втората – пушещ като комин адвокат по наказателни дела. В крайна сметка умря от рак – малко преди полунощ на 9 юни 1990 година. Веднъж, още беше прокурор, го попитах дали има чувството, че върши добро, като вкарва хората зад решетките. На което той отвърна: „Не. Според мен хората си имат достатъчно проблеми и без моя помощ“... Това май няма нищо общо с Първата поправка. Но има всичко общо с чувството за безнадеждност, което ме е обзело в момента.)

ОСМА ГЛАВА

(Първият ми разказ, който влезе в сериозен конфликт с крайно дясното крило на християнската религия, беше за пътници във времето, които се завръщат в библейските години и откриват, че Христос е бил висок само 157 сантиметра. Убеден съм, че показах по-голямо уважение и обич към него от критиците на разказа, тъй като изрично подчертах, че не ме интересува външния Му вид. И О'Хеър беше нисък (е, не чак толкова), но това не му попречи да бъде най-добрият адвокат по наказателни дела в новата история на община Нортхамптън, Пенсилвания. Той си беше истински МЕСТЕН герой. А аз – неговият стар боен другар, бях единственият присъстващ на погребението му, който нито бе член на семейството, нито пък живееше в щата.)

Свободата на словото, залегнала в Първата поправка, ни гарантира и болка, а не само права. („Без болка, няма полза“ – както обичат да повтарят експертите по физическа подготовка.) Аз получавам силни болки от това, което говорят и пишат другите американци, често дори ми се иска да повърна. Лош късмет, нали?

Когато Чарлтън Хесгън (киноактьор, който преди време игра Исус с избръснати подмишници) се появява на телевизионния екран (съобщение на обществените институции?) и започва да хвали дейността на Националната оръжейна асоциация (в която членувах още като дете, заедно с баща ми) и ме уверява, че трябва да изпитвам радост от факта, че цивилните граждани имат право да държат бойно оръжие у дома, на работното си място или в колата си, аз имам чувството, че слушам ода, възхваляваща бацилите на опасна заразна болест. Просто защото пушките в ръцете на цивилните граждани ежедневно убиват голям брой невинни хора.

(Когато завърших 43-о общинско училище в Индианаполис, всички абитуриенти трябваше да обявят онези свои намерения, с които ще помогнат на света да стане по-добро място за живеене. Аз обещах да открия лек за някоя неизлечима болест. Е, оказа се, че не ми трябва електронен микроскоп, за да открия някой автомат АК-47 или пък „Узи“...)

Ето какво четем в Алинея II на „Харта за правата на човека“: „Една добре функционираща милиция е необходима за сигурността на свободната държава, но тя не трябва да нарушава правото на хората да притежават и носят оръжие“.

Великолепен текст! Не бих пипнал дори запетайка в него. Иска ми се само да попитам някой добре охранен и добре платен член на НОА⁵, който подкрепя подобни текстове в законодателните органи на щатско и федерално равнище, как тежко въоръженият гражданин на тази страна, независимо дали е мъж, жена или дете, може да бъде третиран като член на „добре функционираща милиция“, след като не е нает от никаква официална институция, не е ръководен и насочван от такава институция, а разчита единствено на собствената си преценка за всяка отделна ситуация.

(Този Гордиев взел ще разрежа така: според мен в случая става въпрос за болна фантазия, за нещо като Армагедон: някоя нощ лошите хора – бедни, с тъмен цвят на кожата, неграмотни, мързеливи и побъркани от наркотици – просто ще атакуват спретнатите къщички на добрите бели хора, които са се трудили упорито, за да се сдобият със собственост, а на всичкото отгоре имат време и пари за благотворителна дейност.)

Когато бях РПК, имах славата на отличен стрелец, може би най-добрият във взвода. И признавам, че за нищо на света не бих допуснал някой от споменатите motherfuckers в дома си.

Според мен стрелбата не е никакъв спорт. Съвременните оръжия действат с лекотата на джобни запалки. Ако не вярвате, попитайте всяка жена, която е прегърнала идеята за „добре функционираща милиция“, станала е член на НОА и е отишла в най-близкия оръжеен магазин да се снабди с пушка. След което е надупчила мъжа или любимия си като швейцарско сирене... Когато чуя да казват за някого, че е добър стрелец, аз веднага си го представям как сръчно борави с някоя запалка „Дзипо“ или „Бик“ и си викам: браво, страхотен атлет!

Подобно на Чарлтън Хесгън, Джордж Буш също е пожизнен член на НОА. Затова ми става още по-обидно, че този човек изобщо не забеляза най-красивия, най-благородния и най-поетичния принос на Америка към човечеството до този момент. Става въпрос за изследването на Слънчевата система от отрупаната с камери космическа сонда „Вояджър-2“. Благодарение на тази благородна птица (която мога да сравня единствено с гълъба на Ной) ние получихме възможност да видим всички планети на Слънчевата система, заедно с луните им! Вече не е нужно да гадаем дали там има живот, дали следващите поколения биха получили подслон на някоя от тях. (Всичко това го забравете!) Но

---

5. НОА – Национална оръжейна асоциация. – Б. пр.

как постъпи нашият президент, когато „Вояджър-2“ напусна Слънчевата система завинаги и изпращаните до Земята снимки ставаха все по-размити и неясни? („Работата ми е свършена.“) Призова ли ни той да благодарим на тази вълшебна птичка? Не. Той беше зает с друго – страстно ни убеждаваше, че Алинея XXVII на Конституцията трябва да бъде променена, за да забраним използването на парчета плат с цветовете на американското знаме във всекидневното си облекло... Тази поправка безспорно би съперничила по глупост на декрета на римския император Калигула, който провъзгласил коня си за консул.

(Много се безпокоя от това, което преподават в Йейл.)

Въпреки всичко успях да направя едно оптимистично обръщение пред випуск 1990 година на университета в Роуд Айланд. (Излизаният в пенсия ректор на въпросното учебно заведение се казва Едуард Д. Еди, с него навремето бяхме колеги в „Корнел Дейли Сън“ и това беше причината да се появя на въпросното тържество.) Започнах словото си с кратко напомняне на речите от той сорт, които произнасяше Кин Хабърд – хуморист от Индианаполис, чиито вицове запълваха вестниците по времето на моята младост. Та в своите речи той съветваше колегите да разпределят равномерно наистина важните неща в програмите си, а не да ги струпват на главата на бедните студенти само в последната година от обучението им.

(По мое мнение Кин Хабърд беше не по-малко духовит от Оскар Уайлд, сред афоризмите му имаше и такива бисери: „Не познавам човек, който би се съгласил да работи срещу това, което струва в действителност“ или: „Ако някой каже, че не го прави за пари, значи става въпрос именно за пари“...)

Първото нещо, което предложих на абсолвентите от випуск 1990-а, беше заглавието на моето слово: НЕ СЕ ОТНАСЯЙТЕ ЦИНИЧНО КЪМ АМЕРИКАНСКИЯ ЕКСПЕРИМЕНТ, ЗАЩОТО ТОЙ ЕДВА ЗАПОЧВА.

Споменах, че често са искали от мен да говоря за цензурата, вероятно защото книгата ми „Кланица пет“ редовно беше изхвърляна от училищните библиотеки. (Тя е включена в списъка на потенциално опасните книги, който е създаден някъде през 1972-а. Оттогава насам в него няма нови заглавия.)

– Получих няколко писма от читатели в Съветския съюз – казах пред аудиторията си аз. – Всички те бяха твърдо убедени, че моите книги тук са отдавна изгорени на клада. (В действителност това се случи само веднъж – В Дрейк, Северна Дакота.) Отговорих им, че цензурата

винаги е била локален проблем. Когато съм бил дете, същите тези провинциални общности са горили на клада и хора. И усетих, че най-сетне си идваме на темата...

Горени на клада са били предимно чернокожи. Най-значителната промяна в тази страна от детските ми години насам е намаляването на расизма. Но можете да ми вярвате, че той лесно ще се възроди, стига с тази задача да се заловят достатъчен брой демагози. Ала в момента ние все пак сме достигнали нивото да съдим за хората по това, което те действително представляват, а не според това доколко приличат на нас или на нашите роднини. На практика сме най-добрите в това отношение – много по-добри от останалите народи. В повечето страни на света хората дори не се замислят за това, което вършим ние.

Коя е причината за тази положителна промяна в отношението ни? Потиснатите и онеправдани малцинства, които приемат обещанията на „Харта за правата на човека“ с кураж и достойнство.

Възражда ли се цензурата? Вероятно мислите, че да, защото медиите говорят само за това. Според мен обаче цензурата винаги е била сред нас, като болестта на Алцхаймер. Но едва напоследък ние успяхме да я идентифицираме като болест и започваме да я лекуваме. Новото в случая не е цензурата, а фактът, че вече я идентифицираме и съзнаваме вредното ѝ влияние върху плуралистичната демокрация.

Робството в Съединените американски щати е съществувало цели сто години, преди да бъде идентифицирано като социална болест, срещу която трябва да се борим. Можете ли да си го представите? Не ви ли напомня за Аушвиц? Какъв идеал за свободата сме били в очите на останалите народи, след като сме били собственици на други човешки същества и сме ги третирали като скотове? Всъщност, кой пръв ви е казал, че ние сме идеал за свободата в световен мащаб? Кой ви е излъгал така безсрамно?

Томас Джеферсън е бил робовладелец и това не е правило впечатление на никого. Все едно, че е имал на носа си цирей с големината на орех, но околните са го приемали като нещо в реда на нещата. Преди време дадох този пример и пред ваши колеги в Университета на Вирджиния, основан именно от Джеферсън. След което един професор по история се зае да ме убеждава, че Джеферсън не е бил в състояние да освободи своите роби до преклонна възраст, тъй като всички те били ипотекирани, а той самият бил на прага на банкрута...

Представяте ли си? В страната на свободата е било възможно да залагаш хора, дори невръстни бебета! Какъв срам за всеки от нас! Защото

вече не можем да отидем при лихваря и да заложим чистачката си, заедно със стария саксофон!

И още: Бостън и Филадельфия твърдят, че са истинската люлка на свободата. Но кой от тези два града има право? Нито единият, нито другият... Свободата в Съединените американски щати се ражда едва сега, а не през 1776 година. Тогава робството е било законно. Дори белите жени не са имали никакви права върху собствеността си, стига в семейството им да е имало дори един жив мъж – баща, съпруг или далечен роднина. Свободата само е ЗАЧЕНАТА в Бостън и Филадельфия. Тези два града са били нещо като мотел на свободата...

Ще ви дам друг пример: бременността при опосумите има продължителност дванайсет дни, а при индийските слонове – двайсет и два месеца. Но бременността на американската свобода продължава над двеста години, приятели!

Едва в наши дни започва сериозно да се говори за истинска свобода, за даване на реални икономически, юридически и социални права на жените и етническите малцинства. Нека свободата най-сетне се роди, нека плачът на това дълго чакано бебе се чуе не само в Кингстън, но и във всяко селце и колиба на тази огромна и богата страна. Не страната на Джеферсън, а страната на вас – младите. Струва ми се, че вече чувам бебешки плач. И това е плач на радост.

Да живее Випуск 1990-а! Да живеят всички, които ви помогнаха да станете образовани граждани на тази страна и по този начин да допринесете за нейното благосъстояние!

Благодаря за вниманието.

ДЕВЕТА ГЛАВА

(Роуд Айланд е бил първият сред Тринайсетте колонии, който официално въвежда свободата на вероизповеданието, и гражданите му могат да се молят или да не се молят както им е угодно.)

Джил Кременц принадлежи към Епископалната църква, но рядко ходи да се моли, а аз съм атеист (или в най-добрия случай – унитарист, който обикаля из какви ли не църкви). По тази причина, когато през 1979-а решихме да се оженим след няколко години съвместен живот, пред нас имаше богат избор от свети храмове, в които да осъществим въпросния обряд. Поради факта, че се бяхме запознали на репетицията на една от пиесите ми, аз предложих актьорската църква – онази, която всички наричаха „малкият храм там, зад ъгъла“. На всичкото отгоре тази църква беше епископална (хей, хей!) и се намиреше на Двайсет и девета улица в Манхатън, току зад Пето авеню. Умилителният прякор си беше извоювала отдавна, още през XIX век, когато Джоузеф Джеферсън (автор и изпълнител на главната роля в „Рип Ван Уинкъл“) пожелал да сключи брак в голямата англиканска църква, която се намира на две пресечки северно от Двайсет и девета, точно на Пето авеню. Но там любезно му казали, че актьорите имат репутацията на „по-свободни от морална гледна точка“ хора и по тази причина защо не опитал в „онзи малък храм там, зад ъгъла“... И Джеферсън ги послушал.

И аз постъпих като него, а после получих един куп проклетия заради развода си! (Фактът, че съм свързан с театъра, изобщо не ми помогна. Нито пък един друг факт – че Джил Кременц беше близка приятелка с Пол Мур, епископът на споменатата църква в Ню Йорк.) Посрещна ни някаква жена, която явно имаше голям авторитет, но по онова време жените все още нямаха право на духовен сан. Днес сигурно вече е проповедник, но тогава ме прие така, сякаш разводът ми беше най-големия грях на света. (Когато започнаха да ръкополагат за свещеници и жени, една от първите богоизбрани носеше името Тания Вонегът. Тя бе съпруга на един от братовчедите ми, голяма красавица и без съмнение пламенна проповедница.)

Можехме да се оженим в „малката църква зад ъгъла“ при условие, че аз стана член на епископалното братство и изкупя греха си с безвъзмезден труд – например, като преподавам в Неделното училище. Това беше прекалено и за място на церемонията избрахме Обединената

методистка църква на Исус Христос, която се намира на ъгъла на Шейсета улица и Парк авеню. (Не помня причините, поради които се спряхме точно на нея. Може би сме обсъждали църковната архитектура с Брендън Гил от Комисията за съхраняване на историческите паметници.) Там нямаше укори, нямаше гневно събърчени вежди. Както се казва – всичко мина като по вода...

(С изключение на факта, че станах приятел със свещеника, който впоследствие ме покани да произнесе коледно слово пред паството му, заедно с един комик на име Джоуи Адамс. След това събитие възникнаха търкания между него и споменатото паство, главно защото поканил на амвона един заклет атеист. Мен, разбира се, а не Джоуи Адамс... Днес той има друга църква, от време на време си разменяме кореспонденция по духовни въпроси. Беше сред присъстващите на премиерата на моя реквием в Бъфало. Нали си спомняте – онзи по музиката на Едгар Грейна...)

Сватбеното тържество се проведе в хотел „Риджънси“, само на една пресечка северно от църквата. (Ако изберете „Риджънси“ за сватбеното си тържество, те ще ви предложат не само огромна торта, но и специалния си апартамент за младоженци. Точно в него затворихме внуците ми, докато траеше църковната церемония.) Това стана преди единайсет години. Вече се бяхме разбрали, че децата ми са достатъчно (три мои и три осиновени племенници.) Но малко по-късно си осиновихме и още едно (бебе на три дни). Казваше се Лили и скоро щеше да се превърне в постоянната ми компания. (Когато порасне, това мило момиченце ще стане една ленива художничка – просто защото аз приветствам всяко нейно творение сякаш е Пиетата на Микеланджело или тавана на Сикстинската капела.)

Тази година Джил навърши петдесет, а Лили скоро ще стане на осем. По случай рождения ден на жена ми аз организирах голям купон, а за подарък ѝ поднесох един *festschrift*⁶, който съдържаше подборка от сантиментални есета, стихотворения, вицове и поздравии от близки приятели и роднини. (Междувременно не пропуснах да я информирам, че е най-старата жена, с която някога съм живял.) Ето как започваше краткият ми предговор към въпросния *festschrift*:

„За всеки, който се интересува:

Приложени тук ще откриете факти за едно събитие, състояло се в първата година на последното десетилетие от второто

---

6. Нещо като приветствие в писмена форма, най-често римувано. – Б. пр.

хилядолетие след раждането на Иисус Христос. То ознаменува петдесетия рожден ден на любимата ми талантива съпруга Джил Кременц, датата е 19 февруари 1990 година, понеделник. На този ден в «Зелената таверна» в Сентръл Парк, остров Манхатън, бе дадена официална вечеря за около петдесет нейни приятели и роднини.

Дъщеря на Вирджиния и Уолтър Кременц, Джил е родена на същия този остров, но израсва в Мористаун, Ню Джърси. В деня на нейното раждане аз съм абитуриент в гимназията «Шортридж» в Индианаполис, а същата есен ми предстои да се запиша в Корнелския университет, специалност химия. Пърл Харбър ще бъде бомбардиран, когато аз съм на деветнайсет, а на нея няма да ѝ достигат никакви си два месеца, за да навърши две...

На петдесетгодишна възраст Джил изглежда и се държи като идолизирана наследница на огромно състояние, която не е на повече от трийсет и две. На практика тя е посещавала едни и същи частни училища и колежи с богати наследници, но самата Джил никога не е била такава. На петдесет притежава само това, което е спечелила като фотограф и автор на детски книги (най-известната между които е «Много млада балерина»), както и на книги, които третират тежките стресови състояния у децата (тук ще посоча заглавието «Как се чувстваме при смъртта на някой от родителите ни»).

Запознахме се през 1970 година, по време на репетициите на пиесата ми «Честит рожден ден, Уанда Джун» в «Театр дьо Лис» в Гринич Вилидж. На този етап от живота си Джил вече е обиколила света, станала е първата жена-щатен фотограф на голям нюйоркски ежедневник – «Хералд Трибюн», прекарала е цяла година в Южен Виетнам в разгара на войната, публикувала е един истински етнографски шедевър: фотоалбумът «Чернокожо момиченце расте в аграрния Юг», посветен на една от любимите ѝ учителки, която всъщност е самата Маргарет Мийд. Същевременно трябва да посочим, че тя съвсем не живее в Бъкингамския дворец – апартаментчето ѝ се намира в една сграда на Първо авеню, малко отатък Петдесет и четвърта улица. Отдолу има магазин за деликатеси, а до четвъртия етаж трябва да се качва пеша, понеже няма асансьор.

Веднъж ми спомена за някакъв обожател, когото изпуснала, просто защото десет минути след изкачването на стръмните

стълби не можел да си поеме дъх. Предполагам, че е имало и други такива.

Джил е родена на границата между зодиите водолей и риби. Родените под тези знаци са добри, но мързеливи плувци, които предпочитат водата пред виното. Но най-характерната зодиакална особеност при нея е начинът, по който разграничава патриархалните нрави в тази страна от Движението за женски права. Осъзнаването на тази особеност съвпада по време с узряването ѝ като жена. По тази причина си позволява да се държи така, сякаш полът ѝ е нещо нематериално, но това ѝ създава доста проблеми, тъй като е изключително привлекателна жена. Тя винаги държи да получава възнаграждение за труда си в размер, в който би го получил всеки мъж с нейните професионални качества. И в повечето случаи успява, въпреки забележките зад гърба ѝ, че не се държи като дама...

Джил получава диплома от Мастърс Скул в Добс Фери, Ню Йорк през 1958 година. След което превръща в свой университет не само Манхатън, но и целия свят. Постига това, което иска, независимо от трудностите, изпречили се на пътя ѝ. В началото е готова на всякаква работа, стига тя да ѝ осигурява присъствие сред журналисти и издатели. Завършва един-единствен официален курс – този по антропология в Колумбийския университет.

Първият идол на Джил е Маргарет Бърк-Уайт, която поема всички рискове на мъжете-фотографи от списание «Лайф» и снимките ѝ са не по-лоши от техните. Вторият идол е Маргарет Мийд, благодарение на която Джил се превръща не само в превъзходна фотожурналистка, но и в първокласен учен по обществени отношения. Това става далеч преди да се срещнем, но после тя е принудена да чака почти до петдесетгодишния си юбилей (аз също), докато най-сетне няколко на брой умни хора с академично влияние обръщат внимание на книгите ѝ за младите американци под 16-годишна възраст и разбират, че малцина в тази страна познават проблемите на подрастващите така добре, както ги познава тя...

Днес, в деня на петдесетгодишнината на Джил, ние трябва да сме благодарни за нейното неформално образование. Защото, слава Богу, тя не е имала друг избор, освен да приема житейските възгледи на младежите такива, каквито ги е чувала. Липсата на специализирано образование я спасява от неизбежните при

обратния случай интерпретации и псевдонаучни тълкувания, които биха провалили всичко. Тя се чувства длъжна просто да записва това, което споделят децата – добро или лошо, – а после да ги снима...

Нейните книги не са теоретични. Те са пряка и точна документация, която или приемате, или не. Те са изцяло органични, надигат ствол от плодородната почва на живота като младо ябълково дръвче.

Бъдещите изследователи вероятно ще се запитат дали фотографиите на Джил в настоящата книга са ретуширани. Не са. Оставени са така, както са били направени. Ако могат, нека обяснят как с течение на годините тази жена става все по-хубава...“

Ето и остроумния текст, с който завършва този *festschrift*. Той е написан от един от най-любимите фотографски обекти на Джил – човекът на словото Джон Ъпдайт:

„Блясъкът в очите на хиляди писатели, чиито лица си запечатала върху лентата, отразява част от миловидното ти лице зад камерата. Как успяваш да смекчиш израженията на тези сурови мъже, окаменели от постоянния си контакт с жлъчта на живота? – Юдора, Тенеси, Анаис, Кърт, Сол, Гор, Бил, Джим, Джоан, Труман, Тони, Лиз?...“

Децата също се укротяват пред твоя обектив. Гледат като херувимчета в щракащата ти машинка, за миг забравили енергията – най-голямата привилегия на младостта. Днес завършва петото десетилетие на твоя живот. Продължавай все така, о кралицо на «Лайката», нека светлината на твоята свещ бъде все така пророческа...“

ДЕСЕТА ГЛАВА

Малко след петдесетия рожден ден на Джил, Джон Ъпдайк изнесе една лекция в Индианаполис. Преди да тръгне, той се обади да ме попита какво трябва да знае за родния ми град.

Отговорих, че самият аз съм станал чужденец за този град, още по времето, когато Джил е била пеленаче.

– Мен също са ме канили да чета лекции там – добавих. – Но никога не съм изпитвал чувството, че се завръщам у дома.

Беше просто един от многото приятни градове в Америка, където хората проявяват любезността да ме слушат. Сред тях вероятно има и такива, които ме познават отдавна или са познавали родителите ми. Но това важи със същата сила и за Ъпдайк. Аз не бих се завърнал в родния си град заради тях, Ъпдайк също. Просто защото съм срещал стари съученици или децата им навсякъде – в Сан Диего, в Портланд, в Айова Сити, в Манхатън...

(Загадъчната актриса Мерил Стрийп, която не бях срещал нито веднъж през живота си, изскочи пред мен във фоайето на някакъв кинотеатър и съзаклятнически ми съобщи, че е била в една стая в общежитието на Васар с голямата любов на ученическите ми години.)

Неотдавна Випуск 1940 на гимназията „Шортридж“ чества своята 50-годишнина и по този случай получих списък с напълно изчезналите хора от този випуск (поне що се отнася до Индианаполис). Отговорих на организаторите, че едно от имената принадлежи на колега-биохимик в Бостън, който работи над процеса на стареенето, а друго – на доста известен музикант в Ню Йорк, който управлява музикалното наследство на Ричард Роджърс и Оскар Хамърстейн.

(Не отидох на събирането по повод тази 50-годишнина. Подобно на всички останали, аз също се страхувах от него, защото имах доста неприятни спомени от гимназията. А може би трябваше да отида и да си прекарам страхотно... За щастие на въпросната дата бях болен. Казвам за щастие, защото (да чукна на дърво) винаги се разболявам, когато трябва. Вирусна бронхопневмония ме спаси от опитите да стана химик през 1942-а. През 1980-а изкарах някаква форма на дизентерия, която за малко не ме прати в отвъдното, но след като в продължение на трийсет-дневна карантина играх до насита билиард „до осмия удар“ в една заключена болнична стая, нещата се разминаха.)

Казах на Джон, че доколкото ми е известно, Индианаполис е единственото селище в историята на тази страна, чието местоположение е било определено с молив и пергел. Новосъздаденият щат Индиана имал формата на правоъгълник, чийто долен край бил доста нагъбен, но не от човешка ръка, а от действието на водата, която се подчинявала на законите на гравитацията. Човеците свършили друго – теглили диагонали под формата на „X“ върху картата на щата и обявили, че столицата ще бъде там, където тези диагонали се пресичат, а името ѝ ще бъде Индианаполис. Така и станало. (По-късно се оказало, че липсват естествени водни пътища за удобен транспорт, но железниците успешно ги заместили.)

Бъдещият град се оказал на безлично и равно като тепсия място (някой да е мераклия за една партия „до осем удара“?). Градоустройственият план бил дело на един архитект от френски произход – Пиер-Шарл Л'Анфан, който вече имал зад гърба си градеж на изкуствено създадена столица – Вашингтон, окръг Колумбия.

– Този град прилича на огромна шахматна дъска, Джон – продължих. – Разделен е на абсолютно еднакви квадрати, всеки от които е дълъг една десета от милията⁷, улиците вървят от изток на запад и от север на юг, а в средата му е оформен голям кръгъл площад. (Останки от евклидовия идеализъм на Френската революция, за чийто наследник се мисля от време на време.)

Преди мозъкът ми да заприлича на поре от маниока се смятах за доста добър шахматист. Докато разказвах на Джон за града, който никога не е виждал, аз проумях, че той наистина прилича на шахматна дъска, върху която се водят сражения. А при тях, както е прието при всяка партия шах, отпадат фигури. (Аз, брат ми, сестра ми и нашите родители също отпаднахме при една от тези безкрайни партии.) После фигурите се подреждат за нова игра, но вече са различни – с нова идентичност. Изредих пред Джон имената на по-известните личности, които са били пешки върху тази дъска: Джеймс Уитком Райли, Чарлз Менсън, Ричард Лугър, Стив Маккуин, Дан Куейл, Кин Хабърд, Бут Таркинтън, Джейн Поули, преподобният Джим Джоунс... (После добавих, че превръщайки Дан Куейл в отговорник за съдбата на нацията, ако с него се случи нещо, Джордж Буш още веднъж доказва, че пет пари не дава какво ще стане с нас, след като него вече го няма... Така ни се пада, щом си избираме за президент един бивш пилот на бомбардировач...)

---

7. Около 160 м. – Б. пр.

Спомените ми за Индианаполис се пречупват през смъртта на бойния ми другар Бърнард В. О'Хеър. Той беше здраво свързан с този град. Срегнахме се като войници в Кемп Атърбъри – една казарма, разположена южно от него. При първата ни среща той се беше задълбочил с цигара в ръка над биографията на Кларънс Дароу – великия адвокат по наказателни дела. (При последната ни среща той пак пушеше. НИКОЙ не го е виждал жив, без цигара в ръка.) Току-що ни бяха включили в армейска бойна единица, която се изписва така: щабна рота на Втори батальон от 423-и полк на 106-а пехотна дивизия. („Мили мамо и тате, познаяте къде съм сега.“) И двамата бяхме учили в колеж, преди да постъпим в армията. Той вече бе изкарал Общата бойна подготовка – тоест имаше представа какво е това щик, граната, картучница и мина... Мен пък ме превърнаха във виртуоз на 240-милиметровата гаубица – по онова време най-тежкото мобилно въоръжение в пехотата. Никоя друга дивизия не разполагаше с такива огромни играчки.

По онова време казармите бяха пълни с десетки хиляди колежани като О'Хеър и мен (и като Норман Мейлър). Всички ние получихме призовките си едновременно и армията изведнъж се оказа задръстена от младежи с интелектуални качества, които им позволяваха да кандидатстват за подофицерската школа (или, казано с други думи, бяха готови да станат бомбардири). Но командването нямаше нужда от толкова много подофицери, с изключение на онези, чиито родители имаха здрави политически връзки.

След като изкарахме Общата бойна подготовка, вече никой не знаеше какво да прави с нас. За няколко месеца ни изпратиха обратно в коледжите – така, както си бяхме с униформите, а после ни измислиха САОП – Специализираната армейско-образователна програма. О'Хеър дойде в 106-а пехотна дивизия от политехниката в Алабама, а аз бях учил в Техническия факултет „Карнеги“ и Университета на Тенеси. (Бяха ни изстрелвали към различните висши учебни заведения напълно хаотично. В една рота на САОП например били включени само хора, чиито фамилни имена започват с Х...)

Измъкнаха ни от коледжите, когато армията отново изпита нужда от нас – в навечерието на инвазията в Европа, за която беше нужно голямо количество пушечно месо. Така ние с О'Хеър се озовахме в казармата южно от Индианаполис и завързахме първия си разговор. По онова време армията вече беше въвела тъй наречената „приятелска система“. Всеки редник или РПК получава задачата да се грижи за някой колега и приятел от взвода, просто защото няма кой друг да стори това. Разбира

се, тази загриженост трябваше да бъде двустранна и да включва абсолютно всички. Никакви самотници! („Приятелската система“ наподобяваше до известна степен днешните колективни бракосъчетания, които достопочтеният Сун Мун извършва в „Медисън Скуеър Гардън“.) И тъй, ние с О'Хеър станяхме двойка. Тук трябва да кажа, че доста други двойки изглеждаха далеч по-смешни от нас.

Междувременно 106-а пехотна дивизия бе оголена откъм редници и РПК, просто защото всички такива вече бяха изпратени през океана за попълнение на действащите части. Но офицерско-командният състав си беше останал непокътнат, трябваша им само бройки от нисшия състав. Това бяхме ние – студентите, пристигнали на новата дислокация в Южна Каролина с десетки и стотици автобуси. И тук, както при САОП, повишенията бяха изключени. (Това, заедно със запалителните бомби над Дрезден, беше най-поучителния ми опит за цялата Втора световна война.)

Нас с О'Хеър ни направиха батальонни разузнавачи – всеки батальон разполагаше с шест такива бройки. По време на бой трябваше да се промъкваме на вражеска територия и да разузнаваме предните позиции на врага, по възможност без да ни хванат. О'Хеър получи тази длъжност, защото го бяха обучавали за разузнавач по време на Общата подготовка, а мен ме взеха вероятно, защото досието ми от РОТС винаги е пътувало с мен, защото си няхах понятие от оръжие и тактика, и накрая – защото бях трудно забележим със своите метър и деветдесет... С изключение на О'Хеър, никой не знаеше, че съм пропуснал Общата подготовка. Не споделях този факт по простата причина, че някой може би щеше да реши да я изкарам набързо, а аз никак не бях настроен да трамбовам плаца. Освен това не исках да се разделям с О'Хеър.

Хубавото на Кемп Атърбъри беше, че е на две крачки от Индианаполис и аз имах възможност не само да спя в собственото си легло, но и да ползвам семейната кола през уикендите. Мама почина точно през един от тези уикенди, а сестра ми Алис роди първото й внуче шест седмици по-късно, някъде около датата на десанта в Нормандия. (По-късно аз синових момченцето, заедно с двете му братчета.)

И тъй, нашата шибана дивизия най-сетне прелетя океана, а брони чаове по-късно влезе в бой. Поверена ѝ беше защитата на 120-километрова фронтова линия срещу последното мащабно настъпление на германците в тази война. Времето беше отвратително, имаше страшна снежна виелица. Германците бяха облечени в бели халати, докато ние бяхме лесни за откриване, тъй като униформите ни имаха цвят на

кучешко лайно. Да не говорим, че изобщо не бяхме подготвени за бой. Обещаните бойни ботуши така и не пристигнаха, а единственото оръжие, до което ние с О'Хеър имахме достъп, се оказа връзка запалителни гранати. Сами разбирате, че имахме всички шансове да изиграем ролята на бенгалски огън... Така и не видях нито един наш танк или самолет. Бяхме в положението на полската кавалерия, хвърлена срещу немските бронетанкови дивизии през 1939-а. И, разбира се, загубихме. (Какво ДРУГО можехме да направим?)

Много години по-късно Ъруин Шоу, автор на прекрасния военен роман „Младите лъвове“ (което обаче не му помогна да стане член на Американската академия за литература и изкуство), откровено призна, че изобщо не БИЛ ЧУВАЛ за нашата дивизия. В същото време помнеше наизуст номерата на всички останали. В Индианаполис обаче бяхме голяма работа. Тамошните хора имаха чувството, че сме ТЯХНАТА дивизия, просто защото казармата ни беше съвсем близо до града. За тях бяхме герои...

(Другите герои на Индианаполис включват имената на всички от смелия екипаж на крайцера „Индианаполис“, който пренася до Гуам първата атомна бомба, впоследствие хвърлена над Хиросима. По-късно японските камикадзе го потопяват, а голяма част от екипажа става жертва на акулите. ТОВА се казва война, особено ако я сравняваме с шоу-бизнеса на Рейгън и Буш, решили да нападнат малки и относително беззащитни държави, за да отвлекат вниманието на обществеността от престъпленията на най-близките си приятели, направили внушителни вноски в предизборните им кампании.)

И тъй, ние с О'Хеър останахме щастлива брачна двойка и по време на пленничеството. (В края на този период си направихме няколко снимки. Всички на тях са бивши студенти и бивши пехотинци – безпомощни млади хора без самочувствие, лишени от перспектива и водач.) След войната, макар и женени мъже, ние продължавахме да се интересуваме един от друг и поддържахме постоянен контакт. Това приключи в полунощ на 9 юни 1990 година – датата, която ще помня до края на живота си. Тогава почина моят боен другар.

Още няколко думи за Индианаполис. Не за крайцера, а за града.

Аз извадих късмет, че съм се родил там. (За разлика от Чарлз Менсън, който НЕ ИЗВАДИ късмет, че е роден там. Подобно на повечето хора, той изобщо няма късмет, че се е родил.) Този град ми даде основно и средно образование, които се оказаха далеч по-добри и по-пълноценни от всичко, научено в петте университета, в които съм следвал

(Корнел, Бътлър, Политехниката „Карнеги“, Тенеси и Чикаго). В Индианаполис имаше отлични библиотеки, а хората, които работеха там, ми се струваха истински ангели на познанието. На всяка крачка се срещаха евтини кина и джаз-клубове. Градският симфоничен оркестър беше на много високо ниво, а аз вземах уроци по кларнет от самия му солист – Ернст Михаелис. (Преди няколко години си тръгнах от някакъв купон в една кола с Бени Гудман и получих възможността да му направя следното признание: „Господин Гудман, едно време и аз свирех на «сладко коренче» с дупки като вас...“)

По онова време само наистина тъпите и БОГАТИ копелета на Индианаполис ходеха на подготвително училище. (Познавах някои от тях и трябва да ви кажа, че след като завършиха в места като „Андоувър“, „Ексетър“ и „Сейнт Пол“, те пак си останаха богати и тъпи копелета.) По тази причина, след като се преместих да живея постоянно на Изток, аз бях дълбоко удивен и ядосан от факта, че много хора си позволяват да определят моралния и интелектуален тон на цялата страна, само защото са завършили някое подготвително училище! (Моето лично нещастие се криеше в на пръв поглед незначителната подробност, че прекалено много от тези хора бяха станали литературни критици. Ще ме преценяват хора от академията „Диърфийлд“?! От АКАДЕМИЯТА „Диърфийлд“?! О, я стига!)

Но да се върнем на Бърнард В. О'Хеър.

В един от няколкото посветени на смъртта му материали в пресата на Нортхамптън Каунти, Пенсилвания (някъде към средата) пишеше следното: „Той попада в плен при бомбардировките на Дрезден, заедно с писателя Кърт Вонегът, с когото са неразделни“.

Друг посмъртен материал го нарича „един от най-уважаваните и колоритни адвокати в Нортхамптън Каунти“, а трети – просто „злобар“.

Някъде около месец преди смъртта му изнесох лекция за запалителните бомбардировки в Националния музей на авионавигацията и космонавигацията във Вашингтон. Тя беше част от серия лекции под общото заглавие „Наследството на стратегическите бомбардировки“ и започваше така:

– Не е прието да започваш лекция, като се отказваш от правата, които ти се полагат в подобни случаи. Първото и основно правило на ораторите гласи: никога не се извинявай!

Но моят случай е малко по-особен. От мен се очаква да говоря за бомбардировките, опожарили един германски град, а едновременно с това името ми е открито германско. Затова смятам за уместно още в

началото да подчертая, че никога не съм бил сред поклонниците на нацистката военна машина, какъвто беше моят главнокомандващ (също от германски произход) – генерал Дуайт Дейвид Айзенхауер. Както неговите прадеди от Германия, така и моите, са станали американци, далеч преди на входа на нюйоркското пристанище да бъде издигната прословутата Статуя на свободата.

Аз бях батальонен разузнавач, РПК, който беше пленен на германската граница през декември 1944 година, по време на сраженията за Булже. Поради това стечение на обстоятелствата се озовах в Дрезден и видях със собствените си очи (като изтощен до смърт от непосилна работа военнопленник) въздушното нападение със запалителни бомби на 13 февруари 1945-а. По това време германската армия беше в отстъпление по всички фронтове, нейните войници и офицери масово се предаваха в плен. Те не разполагаха с почти никакви самолети и градовете им (с изключение на Дрезден) отдавна бяха превърнати в руини. Войната свърши само няколко месеца по-късно, на седми май.

През май бях освободен и аз, това стана в съветската зона. Преди да се завърна при своите, прекарах известно време с оцелели концлагеристи и чух техните истории. Вече бях отскочил до Аушвиц и Биркенау, бях видял купищата грижливо складирани човешки коси и детски обувки. Зная какво е холокоста, приятел съм на Илай Уайзъл.

Главната причина за тези встъпителни думи е изявлението на някогашния отличен студент и днешен мъдър мислител Джордж Уил, който твърди, че в „Кланица пет“ аз представям холокоста по твърде тривиален начин. Намирам това изявление за изключително неуместно, надявам се и вие да мислите така.

Вече съвсем не са малко тези, които могат да опишат как се чувства един мирен и невъоръжен гражданин по време на въздушна бомбардировка. Вероятно са милиони. Последните новоприети в този клуб живеят в най-бедните предградия на Панама Сити, докато вьетнамци и камбоджийци отдавна са стари членове.

Колко души в тази зала са били обект на нападение от въздуха, без да са били участници в някакво сражение? (Около дванайсет.)

Опожаряването на Дрезден от въздуха беше главно английско начинание. Американските пилоти (с някои от които съм разговарял) са пускали най-вече бомби с голяма разрушителна сила – като увертюра към нощния килим от запалителни заряди, при това денем. После идват англичаните. На предварително определена дата, в точно определен час на нощта. Кой са били целите им? Целият град. Нямаше начин да ги

пропуснат. И градът се превърна в една огромна факла, опустошен от огненото торнадо. Човекът, който ме интервюира при постъпването в Чикагския университет след войната, се оказа един от американците, хвърляли бомбите над Дрезден през деня, без да срещат никаква съпротива. „Мразехме това, което правим“, сподели той.

Но според мен повечето от англичаните са се чувствали другояче. Те искаха да отмъстят за нощните атаки над Лондон, за сриването на Ковънтри, за унижението си при Дюнкерк. Докато американците нямаха такива сметки за уреждане. Ако бяха чували за ужасите в нацистките концлагери, може би и те щяха да изпитват чувство на отмъщение, но по онова време светът все още не знаеше нищо за тях.

Американците горяха от желание да отмъстят за Пърл Харбър. Но те щяха да го направят по-късно, когато му дойдеше времето, пак с подкрепата на англичаните. И пак, когато изходът от войната вече ще бъде почти ясен.

Унищожението на Хирошима – най-голямото военно престъпление в човешката история, е извършено изцяло на расистка основа, но все пак има известно значение от военна гледна точка. Преди няколко години бях в Токио, заедно с Уилям Сароян, който ми каза: „Слава Богу, че пуснахме атомната бомба. Ако не беше тя, сега щях да съм мъртъв“. В деня, в който бомбата изпепели Хирошима, той е бил морски пехотинец в Окинава и се е готвел за настъпление срещу главните японски острови. А аз съм абсолютно убеден, че по време на тази битка щяха да загинат повече японци и американци, отколкото бяха превърнати в пепел в Хирошима.

Но бомбардировката на Дрезден беше нещо друго. Тя бе едно чисто емоционално събитие, в което не личи дори следа от военно-стратегически цели. Германците умишлено не бяха разположили там нито военни заводи, нито значителни арсенали или войскови съединения. Целта им беше Дрезден да остане нещо като островче на спокойствието за бежанците, ранените и всички останали хора, пострадали по един или друг начин от войната. Там нямаше дори бомбени убежища, да не говорим за някакви зенитни подразделения. Този град има славата на световен център на изкуството и културата, като Париж, Виена и Прага, този град е красив като сватбена торта. Повтарял съм много пъти това, което ще ви кажа сега. Казвал съм го на висок глас, писал съм го на хартия: бомбардировката на Дрезден не допринесе за настъплението на съюзническите войски дори с метър напред. Нямаше войник на Съюзниците, който благодарение на нея да излезе от германски плен дори секунда по-рано. От

нея спечели един-единствен човек на този свят и този човек съм аз. Изчислявайки какъв хонорар ще получа тази вечер, аз стигам до заключението, че ми се падат около пет долара на труп.

Никой не изпитва особена охота да спори с мен, когато казвам това. А аз съм го казвал не само тук, а и в Англия, Франция, Скандинавия, Полша, Чехословакия и Германия. А може би и в Мексико, но не съм много сигурен...

Парадоксалното в случая е, че аз съм не само единственият печеливш от тази бомбардировка, но и един от хилядите ѝ провали. Защото не умрях, макар че беше направено всичко възможно, за да умра. Сякаш бомбардировачите са знаели къде точно се намирам и са се старали да ме запазят. Това, разбира се, не е така. Те не са знаели кой какъв е и къде се намира, нито пък им е пукало. Техните държавни ръководители са искали само едно – да опожарят този град до основи и да убият колкото може повече хора с огън, дим и липса на кислород или с комбинация между трите...

Приложена е същата схема, която по-късно се използва и при бомбардировката на Хирошима, но с тази разлика, че техниката все още не е толкова съвършена и долу, под бомбите, се намират бели хора.

Аз напълно разбирам липсата на дискриминация у бомбардировачите по отношение на това, което се намира под тях. Защото те се ръководят от една съвсем ясна и конкретна максима: независимо дали онези долу са активни поддръжници на Хитлер, или са просто хора, които не са успели да го свалят, те играят може би малка и косвена, но все пак определена роля – тоест имат вина за нацистките престъпления срещу човечеството. Заедно с още деветдесет и девет американски военнопленници, аз работех в една дрезденска фабрика, която произвеждаше малцов сироп с витамини за бременни жени. Тоест – за жени, които ще родят нови безсърдечни войници. Добре поне, че не бяхме доброволци. Нас ни принуждаваха да работим под въоръжена охрана – точно както е записано в Женевската конвенция за третиране на военнопленниците. Ако бяхме офицери или волнонаемни, ние нямаше да бъдем в Дрезден и нямаше да бъдем принуждавани да работим. По всяка вероятност щяхме да сме в някой голям затвор, някъде из провинцията.

Вече споменах, че получавам около пет кинта за всеки овъглен труп. Но тази цифра е доста произволна, просто защото аз никога няма да науча точната бройка на труповете след бомбардировката, нито пък ще разбере нещо за душите, които са ги обитавали. Чувал съм какви ли не цифри за жертвите – вариращи от 35 000 до 200 000. Най-високите и

най-ниските от тях са без съмнение с политически отенък – според това кой как желае да представи жестокостта на въпросното въздушно нападение. Но цифрата, която ми се струва най-близо до истината и която съм чувал от хора без политически амбиции, е някъде около 135 000. Тоест – повече, отколкото са загинали в Хиросима. Броят на население-то на Дрезден от онова време си остава загадка, тъй като там ежедневно се стичаха огромни потоци бежанци, както от Източния фронт, така и от другите бомбардирани градове.

След бомбардировката трупове са толкова много (най-често навярни из мазетата), че представляват сериозна заплаха за здравето на оцелелите. По тази причина се пристъпва към масовото им кремиране – трупат ги на купчини по площадите или пък вкарват огнепръскачките направо в мазетата. Без никой да си прави труда да ги брои или идентифицира. Днес за повечето от тях се казва, че просто са изчезнали в края на Втората световна война. По онова време градът е пълен с поляци, използвани за робски труд. И днес техните роднини и близки вероятно казват само едно – хората са били депортирани в Германия и никога вече не са се завърнали...

За коренното население на Дрезден може да се каже следното: по време на бомбардировката там почти не е имало здрави мъже на възраст от шестнайсет до петдесет. Тези спесимени са били другаде – водили са сражения, умирали са, предавали са се в плен или просто са дезертирали, но другаде – не в Дрезден. Веднъж великият германски писател Гюнтер Граас, който по време на войната е бил все още дете, ме попита през коя година съм роден. Деветстотин двайсет и втора, отвърнах. А той каза, че в Германия, Австрия и Съветския съюз няма живи мъже на моята възраст. И това не беше далеч от истината.

Между неидентифицираните и непреброени мъртъвци в мазетата на Дрезден несъмнено е имало военнопрестъпници или роднини на такива, имало е есесовци и гестаповци. И те са си получили заслуженото. Може би всички жители на Дрезден са си получили заслуженото, с изключение на невръстните дечица. Веднъж попитах един друг велик германски писател – Хайнрих Бьол, коя е най-опасната черта на германците и той отвърна: подчинението.

Но тук трябва да призная, че докато изнасях трупове от мазетата и ги хвърлях на кладата пред очите на роднините и близките на безследно изчезналите, аз не изпитвах нито гордост, нито удовлетворение. Всички тези хора очевидно са били убедени, че така ми се пада – да мъкна обгорели трупове под дулото на насочен автомат, – просто защото моите

сънародници са причина за тези трупове. Но може ли някой да каже какво всъщност са мислили те? Може би в главата им е било празно, също като в моята...

Това беше един ад, но той вече е минало. Четирийсет и пет години изтекоха оттогава...

Макар и без никакво военнoстратегическо значение, бомбардировката на Дрезден беше истински шедьовър. Тя бе една огромна кула от огън и дим, издигната в чест и памет на всички онези, които изгубиха живота си или бяха безнадеждно осакатени от неописуемата алчност, суета и жестокост на Германия. А като последица от Първата световна война, англичаните и американците, издигнали тази кула, бяха, също като мен, възпитани в дух на пацифизъм...

Впоследствие светът щеше да види още две подобни кули – вече самостоятелно дело на американците. А когато вятърът ги разсейва и под тях се разкриват единствено пепелища, аз вече съм си у дома, в Индианаполис. Тук ще направя едно признание: въпреки че бях пряк свидетел, при това на земята, на последиците от тоталното унищожение, аз възприех двете огнени кули в Япония като произведения на изкуството. Бяха прекрасни!

Разбирате колко съм бил побъркан, нали? Давайте си сметка колко сме били луди всички!

И днес си оставаме луди. Защото приемаме съвсем спокойно въздушните нападения над цивилното население на градове и села, независимо дали сме обявили предварително или не, независимо дали сме обявили война или не. Дори нещо повече – ние се гордеем с тях, възприемаме ги като символ на национална гордост, по подобие на Камбаната на свободата...

Кой ще има смелостта да признае, че в убийството от въздуха на осиновената дъщеря на Муамар Кадафи (който е извършил акта на осиновяването по съвсем същите подбуди като моите) има нещо много сериозно и много обезпокояващо? Във всеки случай това не е „Ню Йорк Таймс“, нито пък „Уошингтън Пост“. Не са известни телевизионни звезди като Макнейл и Лерър, като Брокоу, Радър и Дженингс. Не съм и аз...

Между другото, видяхме сметката и на френското посолство...

Преди време Хенри Кисинджър – носител на Нобеловата награда за мир, препоръча бомбен килим над Ханой точно по Коледа. Но всички го смятат за сериозен, хуманен и мъдър дипломат. Аз също...

Албърт Швайцър – лекар, музикант и философ, ни учеше да

изпитваме почит и уважение към живота. Той беше дълбоко убеден, че трябва да пазим живота дори и на най-незначителната гадинка, стига да е по силите ни. Днес това ни се струва отживелица, защото знаем, че много болести се причиняват от зловредни микроби. И самият доктор Швайцър положително е избил милиарди от тях. Защото е ставало въпрос за живота на пациентите му...

Ако тази вечер трябва да говоря за агонията на микробите в телата на пациентите на доктор Швайцър, по-добре да дойдат онези с белите престилки и да ме откарат направо в „Сейнт Елизабет“... Защото не само тук, в тази страна, а и по целия свят (включително и в Либия) хората са склонни да приемат, че едно въздушно нападение срещу група цивилни е нещо толкова незначително, колкото микробите в пациентите на доктор Швайцър и за него няма никакъв смисъл да се говори...

Много хора намират лекциите, а вероятно и книгите ми, за силно съмнителни. Не искам вие тук да бъдете изключение и по тази причина ще подхвърля (образно казано) няколко сочни мръвки в кашичката ви. Тоест, ще ви говоря като хладнокръвен Главнокомандващ.

- Трябваше ли да бъде бомбардиран Дрезден?
- Не.
- Трябваше ли Хамбург да бъде подложен на системни бомбардировки?
- Да.
- Трябваше ли да се бомбардира Хирошима?
- Питайте онези, които биха загинали, ако това не беше станало.
- Трябваше ли да бъде бомбардиран Нагазаки?
- Не.
- Трябваше ли да бъде многократно бомбардирано цивилното население на Ханой?
- Не.
- Трябваше ли да бъде бомбардирана Камбоджа?
- Не.
- Трябваше ли Либия да бъде атакувана по въздуха?
- Не. Това беше цирк.
- Трябваше ли да бомбардираме Панама Сити?
- Не. И това беше цирк.
- Благодаря за вниманието.

Пресата подмина без коментар тези прекрасни забележки, въпреки

известността на автора. (Не се оплаквам, просто отбелязвам един факт.) Аз съм известен. Националният музей по аеронавтика и космонавтика също е известен. Запалителните бомби над Дрезден са добре известен исторически факт. Може би мислите, че тази комбинация би се сторила интересна на някой репортер. Сред публиката неочаквано се изправи непознат за мен и О'Хейр човек, който също бил военнопленник в Дрезден. Той потвърди, че казаното от мен е чиста истина. Съвсем близо до него седяха жена ми Джил и осиновената ми дъщеря Лили. Накарах 7-годишното момиченце да се изправи и го използвах като нагледен пример за онзи вреден микроб, какъвто се е оказала осиновената дъщеря на Муамар Кадафи. Микроб, който ние бяхме принудени да унищожим с оръжие – последна дума на техниката. Някой може би ще каже, че примерът ми не е особено подходящ, тъй като детето на Кадафи е било пленаче, докато моята Лили скоро ще навърши осем...

По мое мнение не получихме вниманието на пресата (въпреки тълпите хора, които гледаха лекцията на телевизионни монитори във фойето), защото във Вашингтон не приемат мнението на разни съмнителни цивилни с още по-съмнително образование относно употребата на нашите ВВС (независимо дали тя е уместна, или не). Те предпочитат да се вслушват в думите на доктор Хенри Кисинджър – носител на Нобеловата награда за мир. А след като всичко е казано и свършено, ние си оставаме едни простодушни създания, които, на базата на обикновения символизъм, са готови да повярват, че превъзходството във въздуха е превъзходство и в морала. (Погледнете къде живее Господ, все пак... Не е в някоя дупка като Мемориалния паметник на жертвите от Виетнамската война, нали?) Какво друго, освен помръкване на законната американска гордост могат да предизвикат забележките на човек като мен относно нападенията срещу мирно цивилно население от чисти и достойни млади хора, управляващи ужасно скъпи и сложни летателни апарати? Нима подобни забележки не внушават, че тези нападения приличат на дейността на най-репресивните полицейски институции, които арестуват невинни хора и ги карат да присъстват на изтезанията на близките и роднините им, с единствената цел да променят политическите им убеждения, за които и хабер си нямат?

– Никой НИКОГА не трябва да бъде обект на бомбардировки – каза една жена след словото ми.

– Това е повече от очевидно – отговорих аз.

ЕДИНАЙСЕТА ГЛАВА

Човекът от Националния музей по аеронавтика и космонавтика, който потвърди моите спомени като военнопленник за Дрезден, се казваше Том Джоунс. И той бил чифтосан (съгласно заповедта), неговият боен другар от 106-а пехотна дивизия се оказа Джо Кроун – прототипът на главния герой от „Кланица пет“ Били Пилгрим. Вчера получих писмо от този Том.

„Помня Кроун още от подготвителния период в Кемп Атърбъри – пише той. – Когато излизахме на поход, аз бях принуден да вървя зад него и да събирам вещите, които падаха от раницата му. Беше много неспретнат войник.

Бях в една койка с него, когато умря. Една сутрин се събуди с ужасно отекала глава, като диня. Убедих го да отиде на преглед, а някъде около обед казаха, че бил умрял. Нали помниш, че спяхме по двама в койка? По няколко пъти на нощ разтърсвах Кроун и му предлагах да се обърнем. Рано сутрин тенекиите в ъгъла на бараката вече преливаха и лайната плъзваха навсякъде. Германците така и не ни дадоха допълнителни тенекии...“

Джо Кроун е погребан някъде в Дрезден, облечен в бял хартиен халат. Той умря от глад, още преди запалителните бомби да сринат града. В „Кланица пет“ аз го връщам у дома, където той стига до успеха и става известен оптик. (Той и Джоунс са постъпили в армията направо от колежа, също като О'Хеър и мен. В Кемп Атърбъри всички четяхме много.)

Джоунс живее във Вашингтон. Оказа се от хората, които събират и пазят всичко, свързано с войната. Разполагаше дори с едно циркулярно писмо, в което германците ни призоваваха да се присъединим към тяхната армия и да се бием на Източния фронт за победата на цивилизацията (като получаваме обилна храна. Според слуховете петима американци от други части приели офертата. Ако това не е вярно, ние все пак трябваше да си го измислим). Том Джоунс пазеше и няколко снимки от онова време, на една от тях личеше О'Хеър (нямаше никакви снимки на Джо Кроун, тоест на „Били Пилгрим“). Бяха направени непосредствено след обявяването на капитулацията. Надзирателите ни бяха изчезнали, а руснаците все още не бяха дошли. Намирахме се в долината, която описвам в края на „Синята брада“ (книга, която прецизните редактори в

„Ню Йорк Таймс“ бяха кръстили „Синята птица“⁸).

Там се натъкнахме на една армейска каруца, която германците бяха зарязали заедно с коня. Върху страничните ѝ канати изрисувахме няколко бели американски звезди, а на чергилото изписахме USA – иначе руските изстребителни сигурно щяха да ни обстрелват. Пътувахме с тази каруца в продължение на няколко дни, преди отново да ни заключат – този път това стори руската пехота.

В приложението ще откриете и един „Наръчник за мерача“ от Втората световна, който получих от някакъв непознат мъж сред моите слушатели. В него подробно се описва къде и как да се освободите от бомбите на борда, които по една или друга причина не сте успели да хвърлите по време на мисията. (Изборът е ваш, никой нищо не казва за разхищението.) Доставчикът на този документ (очевидно страхливец) искаше от мен да изразя мнение, че в онези дни Дрезден е бил толкова цел за нощни бомбардировки, колкото днес такава цел може да бъде Каламазу, Мичиган... Между другото, в Каламазу има цял куп подходящи за бомбардиране цели. Както и в Дрезден... Транспортни възли, търговски обекти, полицейски участъци, електростанции, родилни домове, които са генератори на потенциални нови войници и медицински сестри... Значи – никакви бомби! В Дрезден пък имаше зоологическа градина, където бъдещите войници и медсестри можеха да се забавляват. Наръчникът я беше пропуснал, но бомбите – не. Би трябвало да видите жирафа след огнената стихия. (Аз го видях.)

След словото отговорях на въпроси, поставени ми от аудиторията. И получих възможност да цитирам О'Хеър. Обратният път към Щатите бе един постоянен низ от бури в Северния Атлантик (изминахме го на борда на кораба „Луcreша С. Мот“ – някаква активистка за женски права), а след него дойде време да кажа временно „сбогом“ на своя боен другар. (Сега това „сбогом“ вече е постоянно.) Задах му само един въпрос: „Какво научи от всичко това?“ На което бъдещият областен прокурор О'Хеър отвърна: „Никога да не вярвам на своето правителство“. Този отговор очевидно бе предназначен за официалните изявления на правителството, според които въздушните бомбардировки били осъществявани с хирургическа точност, благодарение на прецизните мерници „Спери“ и „Нордън“, с които били оборудвани всички наши бомбардировачи. Уверявах я, че с тяхна помощ всеки мерач би могъл да пусне любовно писъмце в комина на някоя фабрика (естествено, ако

---

8. Двете думи се изписват почти по идентичен начин, само с една буква разлика. – Б. пр.

получи такава заповед). В тържествено редактираните военни кинопрегледни ни показваха как въпросните мерници се товарят на бомбардировачите под охраната на военни полицаи с извадени револвери 45-и калибър, тъй като германците и японците давали мило и драго да се сдобият с някой от тях и по този начин да разгадаят тайната на дяволската им точност...

Днес подобно нещо би изглеждало толкова смешно и отживяло, колкото една любовна сцена между Глория Суонсън и Рудолф Валентино. Достатъчно е да хвърлим само един поглед на изложените в Националния музей по аеронавтика експонати, за да бъдем наясно, че всички летателни апарати, построени за бойни действия от Втората световна война насам, имат една-единствена цел – да унищожават всичко живо в обсега на своето действие, независимо дали става въпрос за животни или растения, независимо дали самите летателни апарати се управляват автоматично или от живи хора. (Добре ми е известно, че в Съветския съюз разполагат със свои версии на тези смъртоносни птички.)

Една от служителките в музея (страхотни бедра!) ми съобщи под секрет, че основните им спонсори (производители на оръжие, естествено) изразили недоволство от факта, че в тази сграда се обсъждат последиците от стратегическите бомбардировки (разбирай убити и ранени цивилни граждани), въпреки че след моето мрачно слово (и това на Том Джоунс) дойде ред на едно бодро и оптимистично изявление от страна на генерал Къртис Льо Мей – пенсионираният командир на Стратегическата авиация (който навремето искаше да бомбардираме Северен Виетнам, докато го върнем в Каменната ера). Защо е нужно да повдигаме този въпрос? Според тях било далеч по-уместно да наблегнем на високоскоростния транспорт (без „специфициране на товарите“, добавя Хенри Дейвид Торо) и овладяването на космоса. Преди моята реч Лили (която по-късно използвах за илюстрация на мъртвата дъщеря на Муамар Кадафи) изгледа едно филмче за космоса, озвучено от Уолтър Кронкайт. (И него го познавам. Изобщо, познавам всички.) Сега вече мога да сложа пръст в раната (което не означава, че НАИСТИНА ще го направя) и да обявя на висок глас защо президентът Джордж Буш не обърна внимание на момента, в който „Вояджър-2“ напусна завинаги Слънчевата система („Работата ми е свършена“). Защото има опасност един куп горди и добре обезпечени избиратели (главно благодарение на обществените фондове) да бъдат изхвърлени от работа (и да станат бездомници), ако се разчуе това, което вълшебният гълъб („Вояджър-2“) ни съобщи – че там, сред огромната пустош, няма нищо друго, освен смърт...

И друго: ако президентът подчертае, че през следващите един трилион години (плюс-минус няколко хилядолетия) нашата планета ще си остане единственото годно за обитаване място в космоса, децата и съседите на космическите изследователи (всичките там замърсители на околната среда, пресушители на солници и миньори в уранови рудници) вероятно ще почнат да ги гледат подозрително. (Сигурен съм, че всички умират от смях, като се сетят за Христофор Колумб, който откри едно слабозащитено полукълбо и го превърна в обект на пиратство и приватизация, продължаващи и до днес. Да сте говорили някога с някой хопи⁹, който продава мъниста пред хотелите в Санта Фе? Ако досега не съм отпечатал това, което възнамерявам да ви кажа (просто не понасям да чета собствените си писания), чуйте го: болшинството от хората намират живота си за толкова труден и разочароващ (причините за това са безброй – не могат да печелят пари, мразят си работата, не могат да танцуват, не могат да чукат колкото би им се искало, не ги бива в спорта, болнави са, децата им са боклуци, партньорите им ги мразят както Ксантипа е мразила Сократ и прочие, и прочие), че изобщо не им пука дали Животът с главно „Ж“ ще продължи вечно, или не... Това е само една от причините, поради която проблемът с поправката на този потъващ Ноев ковчег (половината животни върху него отдавна вече са мъртви) постоянно се обсъжда на най-високо ниво, но никога нищо не се прави. (На един прием преди пет години литературният критик на „Ню Йорк Таймс“ Кристофър Лемън-Хойт откровено ми призна, че не може да чете моите произведения. Значи станахме двама...)

И тъй, един ден някаква рекламна агенция (май беше на „Фолксваген“) се обърна към мен с молба да напиша послание до нашите наследници, които ще обитават Земята след сто години. (За същото бяха помолени още един куп мъгляви футуролози като мен.) Текстът на това послание щял да бъде използван в поредица от реклами в списание „Тайм“ (там нямам приятели). Ето какво сътворих:

„Дами и господа от 2088 година след Христа,

Базирайки се на предположението, че ще приветствате няколко мъдри думи от миналото, ние – представителите на ХХ век, решихме да ви ги изпратим. Помните ли съвета на Полоний от шекспировата драма «Хамлет»? – «Най-важното е ти да си повярваш...» А какво ще кажете за инструкциите на свети Йоан Богослов? – «Имайте боязън от Бога и прославяйте името му, защото

---

9. Индианско племе, обитаващо северната част на Аризона. – Б. пр.

идва Неговият съд.» Най-добрият съвет от моята епоха, не само за вас, а и за всички след вас, е една молитва, която са използвали алкохолиците, борещи се с порока: «Господи, дай ми смирението да приема онова, което не мога да променя, смелостта да променя онова, което мога, и мъдростта да правя разлика между тях...»

Според мен нашият век не борави с мъдростта толкова свободно, колкото са го правили предшествениците ни. Вероятно защото ние сме първите, които получават достоверна информация за човешкото състояние: колко сме на брой, колко храна можем да създадем, колко бързо се възпроизвеждаме, какво ни разболява, от какво умираме, каква е степента на пораженията, които нанасяме на въздуха, водата и почвата – основните неща, от които зависи животът, колко дива и безсърдечна може да бъде природата, и прочие, и прочие... Кой би могъл да прояви мъдрост и смирение при толкова много лоши новини?

Най-травмиращата новина лично за мен беше тази, че Природата изобщо не е природозащитник. Тя изобщо не се нуждае от помощта ни, за да унищожи тази планета, а после да я изгради отново – по различен начин, който може и да не е по-добър, що се отнася до живота. С помощта на светкавици Природата предизвиква огромни горски пожари. Разтопена лава покрива огромни площи плодородна земя. След което тя може да изхранва хората толкова, колкото един асфалтиран паркинг в центъра на града. Преди известно време Природата разтопи ледниците на Северния полюс и ги изпрати да погълнат големи части от Европа, Азия и Северна Америка. Нищо не ѝ пречи да го направи отново. В момента тя се е заела да превръща африканските ферми в пустиня, но всеки момент е готова да ни изпрати някоя огромна приливна вълна или пък нажежени камъни от космоса. Тя не само е унищожила с един замах уникални форми на живот, тя е пресушавала океани и е потопявала цели континенти. Ако хората смятат Природата за свой приятел, врагове изобщо не са им нужни...

Ще ви кажа и нещо друго, което трябва да е добре известно не само на вас – хората от следващия век, но и на вашите внуци и правнуци. Когато нещата опрат до сравнение между обема на живота на дадено място с количеството на необходимата за този живот храна, Природата е безмилостна. Затова се запитайте какво сте направили вие и Природата по отношение на свръхпопулацията. Ние тук, през 1988 година, виждаме себе си като нов вид

ледник – топлокръвен, умен и изобретателен, готов да се натъпче с каквото му попадне пред очите, а след това да прави и любов. В резултат удвояваме размера си...

Като се замисля, стигам до заключението, че едва ли искам да чуя какво сте направили по въпроса за огромното количество хора, които зависят от силно ограничени количества храна.

Хрумна ми една налудничава идея, която много искам да споделя с вас: възможно ли е да сме създали всичките тези ракети с водородни заряди и да сме ги насочили един срещу друг, само за да забравим главния въпрос на нашето време: докъде ще стигне жестокостта на Природата?

Днес, след като вече имаме възможност за известна точност в преценките си относно бъркотията, която наричаме «живот», единственото ми пожелание към вас е да не си избирате за лидери разни глупави оптимисти. Те вършеха работа, само докато не бяхме наясно какво всъщност става – тоест за един период от човешката история, продължил някъде около седем милиона години. Дори в моето време подобни глупави оптимисти оказаха катастрофално влияние върху обществените институции, на които предстоеше истинска работа.

Днес на нас не ни трябват лидери, които обещават съкрушителна победа на Природата чрез опазване на тъй наречената «околна среда». Трябват ни други. Такива, които имат куража и интелигентността да предложат на земните жители условията за капитулация, които поставя Природата.

Ето ги:

1. Сnižаване броя на населението и запазване това снижение на стабилно ниво.

2. Пълно спиране на замърсяването на въздуха, почвата и водата.

3. Прекратяване на подготовката за всякакви войни и обръщане към истинските проблеми.

4. Учете децата си, а едновременно с това и себе си, как се живее на една малка планета, без това да доведе до нейното унищожение.

5. Престанете да вярвате, че науката ще реши всичките ви проблеми, стига да хвърлите в нея някой и друг трилион долари.

6. Престанете да вярвате, че вашите правнуци ще бъдат окей, независимо от начина, по който вие самите рушите и пилеете това, което имате. Изхвърлете от главите си фантазиите, че те ще се отърват от вашето наследство, като скочат в космическите кораби и се преселят на някоя нова планета. Това са ПЪЛНИ глупости!

7. И така нататък, все в този дух.

Дали не съм прекалено песимистичен по отношение на живота след сто години? Може би съм прекарал твърде много време в компанията на учени и твърде малко – в компанията на хората, които пишат предизборните речи на политиците? Доколкото ми е известно, през 2088 година с лични хеликоптери или ракетни колиани ще разполагат дори и просяците... Никой няма да тича с изплезен език, за да не закъснее за училище или за работа, всички най-спокойно ще си гледат телевизия, ще натискат различните клавиши на компютрите си, които са свързани с абсолютно всичко, а после ще си пият портокаловия сок през сламка, като днешните астронавти...“

Така свършва писмото ми до хората, които ще живеят на Земята през 2088 година. Лили Вонегът може би ще бъде жива да го получи. Е, тогава трябва да е на 105 години, ама кой знае!

Дал съм на света предостатъчни поводи да се чувства нещастен, но въпреки това реших да продам на списание „Лиър“ следния букет от слънчева светлина и бликащ смях:

“В детската приказка „Белият елен“ на покойния американски хуморист Джеймс Търбър кралският астроном докладва, че звездите угасват. Но на практика звездите са си на мястото, а кралският астроном е ослепял от старост. В същото състояние е бил и Търбър, когато е писал тази приказка. И просто си е направил мрачна шега, създавайки някакъв старец, който си въобразява, че животът свършва не само за него, а и за цялата вселена. Вдъхновен от Търбър, аз реших да открия подобен старец, който пише на темата за свършека на света (или поне на собствената му страна) и да го нарека „кралски астроном“...“

После, след като си дадох сметка, че аз самият съм такъв старец, реших, че може би е по-добре сам да опитам да напиша такава книга. Но ми е трудно да следвам стандартната формула на успешната „кралска астрономия“. Формула, която е родена Бог знае кога, може би преди откриването на печатарската машина, станало преди две хиляди години в

Китай. И тя, разбира се, гласи следното: НЕЩАТА НЕ СА ТОЛКОВА ДОБРИ, КОЛКОТО БЯХА НЯКОГА. Младите хора не знаят нищо и не искат да знаят нищо. Настъпва ерата на стръмното спускане надолу.

Но наистина ли е така? Когато бях дете, вестниците почти всяка седмица съобщаваха за някой черен, когото са линчували, а извършителите почти винаги оставаха ненаказани. Още тогава в родния ми Индианаполис съществуваше строг апартейд, далеч по-строг от този, който наблюдаваме в Южна Африка днес. Повечето големи университети, включително тези с общонационално значение, отказваха достъпа на евреи по единствената причина, че са евреи. Дълги години в техните факултети нямаше нито един евреин, да не говорим за чернокожи.

Ще задам един въпрос, на който моля президента Рейгън да не отговаря: **ТОВА ЛИ Е ДОБРОТО СТАРО ВРЕМЕ?**

Когато бях дете, преживях и Голямата депресия. Тогава по болезнен начин открихме един прост закон – просперитетът не е съпътстващ свободата субпродукт. И в онези години книгите на разни кралски астрономи се радваха на успеха, на който се радват днес. В тях, също като в днешните, пишеше, че страната се разпада, защото младите хора вече не четат Платон и Аристотел, Марк Аврелий, Свети Августин, Монтен и всички останали мислители, благодарение на чиято колективна мъдрост са били поставени основите на достойното, справедливо и продуктивно общество.

По време на Голямата депресия кралските астрономи твърдяха, че лишените от подобна мъдрост Съединени американски щати не са нищо повече от съединени щати на глупави радиопрограми с награди и на музика, дошла при нас директно от африканските джунгли. Днешните кралски астрономи твърдят горе-долу същото: че живеем в страна на телевизионните шоута и рокендрола, а от това състояние до деменцията има само една крачка. Аз обаче смятам, че безкритичното уважение към древните мислители е нещо доста опасно и ще ви кажа защо. Защото всички те, почти без изключение, са били убедени привърженици на тезата, че жените, бедните и представителите на малцинствата имат място на тази земя, само за да работят до изтощение, да бъдат верни слуги на мъжете от бялата раса, които единствени имат право да вземат важни решения и да бъдат лидери на останалите...

Върху подобна мъдрост може да се гради философията единствено на мъжете от бялата раса. За съжаление тя може да се открие на почти всяка страница от Светата Библия...

Миналата седмица присъствах на официален обяд в чест на

заместник-председателя на Съюза на филмовите дейци в СССР – един много любезен и мил човек, изпълнен с оптимизъм за бъдещето. По време на обяда го затрупвах с въпроси за гласността и всичко останало. Наистина ли ще има по-голяма свобода в родината му? Какво ще каже за политическите затворници, които все още са в Гулаг и психиатричните болници? Ами за евреите, на които не позволяват да емигрират? И прочие, и прочие...

Човекът отвърна, че експериментът за повече свобода и справедливост едва започва, но в областта на изкуството вече се забелязват оптимистични неща. Вдигната е забраната върху всички доскоро неодобриени от властта книги и филми. А търсенето на книги с дисидентска тематика е толкова голямо, че в страната се изпитва остър недостиг от хартия. Хората на изкуството и интелектуалците са изключително въодушевени, но това не може да се каже за обикновените трудещи се, за които свободата на словото не е стока от първа необходимост. Те изчакват да видят дали гласността ще подобри живота им по някакъв начин – дали ще могат да получават по-добра храна и подслон, по-хубави дрехи, автомобили, домашни потреби и всичко останало от този род. За съжаление тези неща не били сред непосредствените придобивки на свободата...

Алкохолизмът в тази страна представлява не по-малък проблем от алкохолизма и употребата на наркотици тук, у нас. Това са проблеми на общественото здраве, които нямат нищо общо с политическите свободи.

Това, което става там, действително е добро. Народът на тази велика страна може би най-сетне ще получи свобода, за която предшествениците му дори не са сънували. Ако този експеримент продължи достатъчно дълго (само шепа хора са в състояние да го прекратят завинаги), можем да очакваме, че съветските граждани скоро ще разберат една от основните истини на живота. А именно, че свободата, както и добродетелността, могат да носят не само удовлетворение, но и разочарование. Тук, а и из почти целия свят, хората се стремят към далеч по-материални награди...

След официалната част аз се впуснах в известни разсъждения относно продължаващия вече две столетия експеримент със свободата в собствената ми страна. Съветският съюз е „рай за работническата класа“ едва от 1922 година – по едно съвпадение годината, в която тук – в Страната на свободата, съм се родил аз.

Казах на нашия гост (с помощта на преводач), че Съветския съюз може би не се справя толкова зле, тъй като в моята родина робството е останало законно цели сто години след Декларацията за независимост.

След което добавих, че дори обожествяваният Томас Джеферсън е бил робовладелец...

Не казах нищо за геноцида над индианците, станал по времето на праядо ми. Това би било прекалено. По принцип не обичам да говоря, а дори и да мисля за това. Слава Богу, че и в училище не го изучават в подробности...

В моята родина също тече експеримент по отношение на гласността. Неговата цел е да превърне жените и представителите на етническите малцинства в равни на белите мъже, при това по цивилизован и хуманен начин, в пълно съответствие със законите. Това би обрекло на забравата постулатите на древните мъдречи, чиито трудове нашата младеж уж загърбвала за сметка на рокендрола.

Струва ми се, че най-подходящият отговор на американския народ по повод обвиненията на кралските астрономи в този смисъл трябва да звучи така: „Почти никой от древните мъдречи не е вярвал искрено в равноправието, вие също. Но за разлика от вас, ние вярваме в него!“

Липсва ли ми нещо от Съединените щати на моята младост? (Ако не се брой самата младост, разбира се.) Да. Едно нещо ми липсва толкова много, че едва издържам: свободата и невежеството по отношение на тъжния факт, че съвсем скоро човешките същества ще превърнат тази влажна, синьозелена планета в необитаемо място за човешки същества! Нищо не може да ни спре. Ние ще продължаваме да се размножаваме като зайци. Ще продължаваме да развиваме технологии с непредвидими странични ефекти. Ще правим козметични ремонти на огромните си градове, които вече са започнали да се разпадат. Ще продължаваме да чистим само малка част от мръсотията, която произвеждаме...

Да речем, че след стотина години тук ще пристигнат човечета с летища чинии или ангели, само за да открият, че сме изчезнали като динозаврите. Какво послание да им оставим? Какво да издълбаем с огромни букви по стените на Големия каньон?

Ето ви предложението на един смахнат старец:

АКО НЕ БЯХМЕ ТОЛКОВА МЪРЗЕЛИВИ И
БЕЗОТГОВОРНИ, МОЖЕ БИ ЦЯХМЕ ДА СЕ СПАСИМ.

Към което спокойно бихме могли да добавим:

И АКО НЕ БЯХМЕ ТОЛКОВА ЕВТИНИ...

И тъй, завесата се спуска не само за мен, вече възрастния човек.

Завесата се спуска за всички. Как намирате това заключение за един кралски астроном в разцвета на силите си?

ДВАНАЙСЕТА ГЛАВА

– МИТ е играл важна роля в историята на моето разклонение от фамилията Вонегът. Тук баща ми и дядо ми са получили дипломи на архитекти. Чичо ми Пийт също беше изстрелян отгук, а единственият ми брат Бърнард, девет години по-голям от мен, стана доктор по химия на това солидно учебно заведение. Татко и дядо основаха частна архитектурна фирма и станаха партньори в нея, а чичо Пийт стана частен предприемач. Брат ми Бърнард предварително знаеше, че не може да работи частно, тъй като бе решил да се отдаде на науката. Но след като искаше да разполага с достатъчно площ и оборудване за това, което умее най-добре, той трябваше да работи за някой друг. Въпросът беше за кого?

Това бе началото на една според мен оригинална реч, която изнесох в МИТ през 1985 година. (Имаше мигове, в които бях достатъчно луд да си въобразявам, че мога да променя хода на историята, и това беше един от тях.) Аудиторията „Кресджи“ беше претъпкана с млади хора, които можеха практически да вършат всичко онова, което магьосникът Мерлин се е преструвал, че прави в двора на крал Артур – да пускат в действие или да обуздават огромни сили (често невидими за простосмъртните), правейки това в услуга (добра или лоша) на дадено начинание (например на Звездните войни).

– В момента на дипломирането си повечето от вас ще се сблъскат с проблема на брат ми – продължих. – За да оцелеете, а дори и за да просперирате, вие ще превърнете в действителност нечий технологични мечти – и вашите също, разбира се. Ще оформите онази особена смес от мечти, която наричаме партньорство, или – ако употребим един по-романтичен израз – брак...

Брат ми стана доктор на науките през 1938-а. Ако беше заминал за Германия, вероятно щеше да превърне в действителност мечтите на Хитлер. Ако беше избрал Италия – това щеше да стане с мечтите на Мусолини, в Япония пък щеше да зарадва Тойо. Ако бе заминал за Съветския съюз, щеше да превърне в действителност мечтите на Сталин. Но той предпочете да започне работа при един производител на бутилки в Бътлър, Пенсилвания. И това решение се оказа решаващо не само за вас, но и за човечеството като цяло. Много е важно какъв шеф ще си избере, чий мечти ще превръщаш в действителност...

Хитлер мечтаеше да убива евреи, цигани, славяни, комунисти,

хомосексуалисти, свидетели на Йехова, умствено увредени, привърженици на демокрацията и така нататък. Мечтаеше да ги убива в индустриални количества. Но ако ги нямаше химиците като брат ми, които му доставиха циановото съединение, известно с името „Циклон-Б“, това щеше да си остане само мечта. Ако ги нямаше архитектите и инженерите като баща ми и дядо ми, които са проектирали концентрационните лагери на смъртта – огради, охранителни кули, бараки, железопътни връзки, газови камери и крематориуми, – мечтата на Хитлер пак щеше да си остане само мечта. Наскоро посетих два такива лагера в Полша – Аушвиц и Биркенау. И открих, че от технологична гледна точка те са перфектни. На проектантите им мога да поставя само една оценка и тя е шест плюс. Тези хора несъмнено са решили всички задачи, които са им били поставени.

Същата оценка бих поставил и на инженерите, които имат пръст в създаването на колите-бомби, избухващи със смразяваща акуратност пред посолства, универсални магазини, кина и църкви днес... Те също са решили всички задачи, които са стояли пред тях. Шест плюс, приятели, шест плюс!

Казаното дотук ни насочва към различията между мъжете и жените. През последните две десетилетия феминистите в САЩ постигнаха няколко скромни победи. В резултат днес е почти задължително да се казва, че различията между половете са силно преувеличени. Но един факт си остава непроменен: жените не са привърженици на неморалните технологии в степента, в която ги обожават мъжете. Това очевидно е резултат от някакви хормонални недъзи. Вероятно по тази причина в демонстрациите срещу всякакви оръжия за унищожение участват много повече жени, отколкото мъже, които, на всичкото отгоре, водят и децата си... Практически най-изявеният противник на неограничения технически прогрес в историята на тази страна е една жена, починала преди 134 години. Името ѝ е Мери Уолстънкарафт Шели – автор на идеята за Чудовището на Франкенщайн.

За да подчертая колко съм се феминизирал с настъпването на зрялата възраст, ще ви кажа следното: ако бях ректор на МИТ, щях да заповядам във всяка зала да бъде окачен по един портрет на Борис Карлов в ролята на Чудовището на Франкенщайн. Защо? За да напомня на студентите, че хуманността е застинала в предсмъртен ужас, очакваща всеки момент да бъде убита от чудовища, като това на Франкенщайн. Между другото, процесът на това убиване вече тече – в различни части на света, често с щедро спонсориране от наша страна. Тече непрекъснато –

ден след ден, час след час...

Какво трябва да се направи? Вие, студентите от МИТ, трябва да поемете инициативата, да се превърнете в пример за колегите си от целия свят. Трябва да формулирате и запишете върху хартия текст на една клетва, подобна на хипократовата, която дават всички лекари от двайсет и четири века насам. Ще попитате – нима вярвам, че никой доктор не е нарушил тази клетва през този огромен период от време? Разбира се, че не. Но всеки доктор, който е сторил това, съвсем справедливо е бил заклеймен като отрепка. Защо покойният Йозеф Менгеле е най-голямото нацистко чудовище за повечето от нас? Защото е бил лекар, който злонамерено е нарушил хипократовата клетва!

Ако някой от вас прегърне сериозно моята идея за нова клетва, той, разбира се, ще трябва да се запознае с оригинала, създаден 460 години преди раждането на Исус Христос. Това е един мухлясал от старост гръцки манускрипт, чиито постулати в голямата си част вече нямат никаква връзка с моралните проблеми на днешните лекари. Но в основата си той си остава документ, създаден от ЧОВЕКА. Никой никога не се е съмнявал в това, никой не е изказал предположението, че появата му се дължи на намеса свише. Човекът или групата човеци, които са го създали, са били водени единствено от желанието да помагат, а не да вредят на себеподобните си. Предполагам, че повечето от вас са обладани от същото желание – да помагате, а не да вредите. И по тази причина положително ще приветствате ограниченията, които трябва да бъдат наложени на всеки злонамерен тип, който в бъдеще може да се окаже и ваш шеф.

Убеден съм, че един пасаж от хипократовата клетва не трябва да бъде редактиран по никакъв начин. Ето го:

„Заклевам се всичко, което върша, да бъде в полза на моите пациенти, да им отдавам всички свои сили и способности, да ги лекувам и предпазвам. Няма да им давам смъртоносни лекарства, дори такова да е тяхното желание, няма да ги поощрявам да вземат такива.“

Този пасаж може лесно да бъде парафразиран и да обхваща не само лекарите, но и всички останали учени. Достатъчно е да помним, че в корените на всички науки лежи простото желание да се подобри живота и благосъстоянието на хората.

В случая можем да прибегнем до следната парафраза:

„Заклевам се да върша всичко в полза на живота на тази планета, да отдавам на тази цел всички свои сили и умения, да му помагам, а не да му вредя. Няма да създавам смъртоносни субстанции или уреди, дори когато искат това от мен, няма да поощрявам никого в тази насока.“

Този текст би могъл да се включи в клетвата, която ще дава всеки абсолвент на МИТ. Разбира се, аз си давам сметка, че всички вие ще се закълнете и в още много добри неща. Просто си позволявам да ви подхвърля една идея, като за начало...

Благодаря за вниманието.

Какво фиаско! Получих вежливи аплодисменти. (Сред присъстващите имаше доста ориенталски лица. Един Господ знае какво са си мислили.) Но никой не изрази желание да напише текста на клетвата, която да се превърне в задължителен атрибут на студентите от техническия университет. Нито ред в този смисъл не се появи в университетския вестник, излизащ всяка седмица. Пълен провал. (Ако бях чул подобна реч, докато следвах в Корнел, аз положително щях да съм готов с текста на клетвата още същата нощ. Но трябва да призная, че тогава кръсках от занятия и разполагах с много свободно време...)

Какво прави днешните студенти толкова равнодушни? Защо не откликват така, както откликвахме ние? (Днес сутринта аз, изкуфелият дъртак, получих едно писмо, в което ме питат дали имам предложения за промяна в клетвата за върност. Ето какъв беше отговорът, който изпратих с обратна поща: „Заклевам се да бъда верен на Конституцията на Съединените американски щати, да бъда верен на националния флаг, който е символ на свободата и справедливостта за всички нас“.) А сега ще ви кажа защо студентите не откликнаха така, както очаквах: защото знаят за едно нещо, което никога няма да излезе от главата ми, а именно, че животът е НЕСЕРИОЗЕН. (Защо тогава конят на Калигула да не бъде провъзгласен за консул?)

Преди да произнесе зловещото си слово пред студентите от МИТ, аз разговарях с някои от тях за Звездните войни и за убеждението на Роналд Рейгън, че с помощта на сателити, лазерни лъчи, хвърчила и Бог знае още какво ние ще бъдем в състояние да изградим един невидим купол над главите си, който на всичкото отгоре ще бъде напълно непробиваем за вражеските ракети. Според тях подобен щит трудно може да действа, но всички бяха готови да работят в тази насока. (Защо пък ДА

Съдби, по-лоши от смъртта

НЕ НАПРАВИМ консул коня на Калигула?)

ТРИНАЙСЕТА ГЛАВА

Преди години, докато следвах антропология в Университета на Чикаго, любимият ми професор беше доктор Робърт Редфийлд. По онова време идеята за сходното и предвидимо развитие на различните общества към една по-висша (викторианска) форма на цивилизацията беше подложена на сериозна критика. Става въпрос за постепенното преминаване от по-нисши към по-висши фази – например от политеизъм към монотеизъм или, да речем – от тамтамите към симфоничния оркестър. По всеобщо убеждение такова животно като културна еволюция никога не е съществувало. На всичко това доктор Редфийлд каза: „Я почакайте за момент“. После на всеослушание заяви, че може да убеди всеки непредубеден слушател в съществуването на отделните фази в развитието на всяко общество. Както минали, така и бъдещи. Нарече тези фази „неизбежни“ и подробно ги описа в едно есе със заглавие „Фолклорното общество“.

При първичната фаза на своето съществуване Фолклорното общество е затворено и обитава територия, която смята за своя собственост. То се е родило там и това е неговата родина. Границата между живите и мъртвите е незначителна, роднинските връзки са тесни и плътно преплетени. Има наличие на нещо като „общо споразумение“ относно житейските ценности, както и правила за поведение в редките спорни случаи.

Всяка пролет доктор Редфийлд изнасяше публични лекции за фолк-обществото. Според мен те се радваха на широка популярност, главно защото предлагат на повечето от нас нещо като научно обоснован съвет в търсенето на дълбоко и трайно вътрешно удовлетворение от живота. На даден етап всички изпитваме желание да създадем свое фолк-общество или да се присъединим към такова. (Нека не забравяме, че всичко това се случва през 40-те години, далеч преди възникването на комуни-те, „Децата на цветята“ и днешните неформални групи, обединени от музикални или идеалистични предпочитания.) В своя труд доктор Редфийлд решително осъжда проявата на сантименталност по отношение на живота, наричайки я ад за всеки, който притежава богато въображение, неутолимо любопитство и вътрешна нужда от новаторски експерименти. Или от непреодолимо влечение към абсурдното. Въпреки това аз лично често се улавям, че мечтая да живея сред малка и изолирана групичка свои съмишленици – на някое място с умерен климат, на горска

полянка в близост до езеро (между другото, това е идеалното място за всяка мечтателна девица, която се оказва с главата на някой еднорог в скута). Синът ми Марк откри и финансира една такава комуна в Британска Колумбия, а след това я описа в книгата си "Експрес „Рай“". (В книгата „Връбница“ аз отбелязвам, че синовете винаги се опитват да превърнат в действителност фантастичните мечти на своите майки. Но тук се натъкваме на друго – когато синът превръща в действителност нереалните мечти на баща си. За известно време това ми действа много добре.)

Посредниците от агенциите за недвижими имоти ни внушават, че ако купим или наемем имот в този или онзи район, ние по един или друг начин ще бъдем готови да се включим в някое фолк-общество. Нещо подобно се въртеше в главата ми, когато напуснах „Дженерал Илектрик“ и се преселих на Кейп Код. (Живях там в продължение на двацет години – първо в Провинстаун, после в Остервил, и накрая – в Барнстейбъл.) Но там няха никакви роднини, не бях англосаксонец, нито пък потомък на мореплаватели и колонизатори. По тази причина много малка част от идеите ми (обект на постоянен контрол от списания и специализирани книги) съвпаднаха с идеите на моите съседи. По тази причина, когато напуснах това място, му бях толкова чужд, колкото и когато се заселих там. (Малко след като се настаних на Кейп Код, аз си предложих услугите като доброволец-пожарникар. Направих го, защото вече имах известен опит в това отношение – бях пожарникар и в Алплез, Ню Йорк, намира се съвсем близо до Скенектади. Все едно, че бях абсолютен от Йейл, който иска да стане член на „Череп с кръстосани кости“.)

Не храня никакви илюзии и по отношение на това, че съм част от живописното селце, в което пиша в момента. Името му е Сагапонак, намира се в Лонг Айланд. В пощенската си кутия намерих едно циркулярно писмо от Службата за противопожарна охрана, в което ми искат пари. Изпратих им. Най-близкият ми съсед е художникът Робърт Даш, който е много доволен от високия жив плет около имота си, просто защото така не вижда нищо извън собствения си двор. (Може и да не вижда, но храстите не могат да спрат шума. Веднъж Труман Капотти ми дойде на гости, настанихме се в задния двор и започнахме да си бъбрим. А Даш решил, че ме е спипала леля ми – някоя стара мома! Сериозно – сам ми го каза...)

(Очаквах това да е лесна глава, голяма част от която ще бъде идентична с Национален парк „Небостъргач“ – още един от материалите ми в „Архитектчъръл Дайджест“. Но материалът стана кофти. Направо се

учудих, като го видях отпечатан. Причината е все още живата ми мечта да стана член на някое фолк-общество. Това е Светия граал за мен и противно на всякаква логика, аз продължавам да вярвам, че някой ден ще го открия. Така че настоящата глава включва ПАРЧЕНЦА ФИЛЕ от онова есе, които не са оградени с кавички – един доста тромав опит да звучи научно. На кого му пука, между другото?)

По-голямата част от времето си прекарвам в Манхатън, точно срещу жълтата къща, в която дълги години е живял И. Б. Уайт. Той и жена му Катрин – и двамата жив пример за културните, елегантни и духовити обитатели на Манхатън – се бяха преселили в Мейн няколко години преди аз самият да се озова на въпросното място. (Мейн? Свети Пазителю! Мейн!)

Стана така, че особената атмосфера на Манхатън ми бе разкрита от един чужденец, въпреки че не говорехме общ език. Той беше великият турски писател Яшар Кемал (едно щастливо и изпълнено с воля за живот копие на Ърнест Хемингуей, въпреки съдбата му постоянно да попада в затвора заради прегрешения на съвестта). Беше в Ню Йорк Сити за пръв път в живота си, двамата се разхождахме по Бродуей – посока от Шейсета улица към Сохо, с чести отклонения на изток и на запад от нея. Показах му очарователната стара къща на Една Сейнт Винсът Милей, а след това го заведох на площад „Вашингтон“ и възкликнах: „Хенри Джеймс, Хенри Джеймс!“ (Точно както малко по-рано бях възкликнал: „Една Сейнт Винсът Милей!“ Имената нямат нужда от превод, въпреки че бедният Яшар едва ли бе чувал за някой от двамата споменати автори.)

Нямам идея какви заключения си направи турчина. Но след като се прибра у дома (където отново – Бог знае за кой пореден път, го тикнаха в кафеза), той ми написа писмо, прилежно преведено на английски от жена му. Ето какво пишеше вътре: „Изведнъж разбрах! Ню Йорк ми принадлежеше толкова, колкото на всеки друг, ДОКАТО БЯХ ТАМ!“ Това е същността на онази част от Манхатън, в която се бяхме разхождали – същата част, която в своето есе за „Архитекчъръл Дайджест“ наричам Национален парк „Небостъргач“...

Има хора, които надълго и нашироко ни убеждават, че част от Национален парк „Небостъргач“ е тяхна собственост. Това най-често става, като си слагат имената върху сгради и всичко останало, което може да бъде надписано. Но това е все едно да се подпишеш върху Големия каньон или Стария гейзер (който ще кипне в момента, в който пуснете в дупката малко прах за пране). Манхатън е феномен на геологията. Една

огромна част от богатството на планетата е концентрирана върху малък остров от солиден гранит и това предизвиква толкова бурен растеж на кристалите, че откъдето и да погледнеш островчето, то прилича на кварцов таралеж.

Ако някога изобщо открия своето фолк-общество (а времето тече), то положително няма да е в Манхатън. Според доктор Редфийлд членовете на подобно общество трябва да живеят с чувството, че са се родили на дадено късче земя, което винаги е било тяхно и винаги ще си остане такова. Но вече споменах, че в Национален парк „Небостъргач“ никой не може да притежава нищо...

В речите си винаги съм твърдял, че доктор Редфийлд с неговото фолк-общество трябва да бъде почитан не по-малко от откривателите на витамините и минералите, които са толкова важни за доброто ни здраве и самочувствие. По време на продължителните си плавания моряците от Кралския британски флот са се чувствали зле поради недостиг на витамин С. Но когато започнали да смучат лимони, нещата бързо се променили. (По тази причина наричаме англичаните „лимони“. Техните моряци са се чувствали много неудобно от факта, че смучат този кисел плод.) Вече споменах, че мнозина от нас се затриват в търсенето на своето фолк-общество. Но витамините и минералите са истински, докато фолк-обществата (ако някъде все още съществуват такива) са лекарства-менте за болните като мен – нещо като „Зеленчуковите съставки срещу женските неразположения“ на Линда И. Пинкъм.

Преди няколко месеца посетих факултета по антропология на Чикагския университет. Оказа се, че там преподава само един от хората, които преподаваха по мое време – доктор Сол Такс. Попитах го знае ли нещо за бившите ми състуденти (между които беше и Лайза Редфийлд, дъщерята на доктор Редфийлд). Той отвърна, че повечето от тях, включително Лайза, практикуват „урбанистична антропология“. Това ми прозвуча ужасно, почти като „социология“. (Навремето гледахме отвисоко на всички социолози. Не мога да си представя защо сме го правили, просто не мога.) Ако бях останал в тази професия, вероятно щях да се занимавам точно с това, с което се занимавам и СЕГА – да пиша за лишените от култура примитиви (като себе си), обитаващи Национален парк „Небостъргач“...

Авитаминозата и липсата на минерали в организма винаги ни се отразяват зле. Липсата на фолк-общество (оттук нататък ще използвам съкращението ЛФО) – също. Проблемите започват, когато човек с ЛФО спира да мисли и прави отчаяни опити да се превърне в член на някаква

изкуствено създадена фамилия, чиито членове обаче са луди. Първият пример, който ми идва наум, е самоубийствената „фамилия“ на Чарлз Менсън. Ами култовата фамилия на достопочтения Джим Джоунс в Гвиана, чиито членове повярваха на обещанията му („дovечера ще бъдете в Рая заедно с мен“) и напоиха децата си с цианиди, а после сами изпиха остатъка? (Достопочтеният Джоунс е от Индианаполис, също като Менсън. Не споделих това с Джон Ъпдайк, който се готвеше да изнася лекции в този град. И без това му бях дал предостатъчно информация за място, което едва ли щеше да види отново, защо да го претоварвам?) Ами Ку-Клукс-Клан, чиято национална централа беше именно в Индиана през годините на моето детство? Там е и централата на Националната оръжейна асоциация. Оттам са и всички онези обитатели на Белия дом, които показват явни признаци на лудост след малко по-продължителен престой във въпросната къща...

Всяка шантава, изкуствено създадена фамилия, чиито членове страдат от ЛФО, прилича на фолк-обществото на Редфийлд по това, че в основата ѝ лежи един мит. Фамилията на Менсън се правеше, че вярва (което е равнозначно на истинската вяра) в една проста логическа постройка – че извършените от нея убийства ще бъдат приписани на черните. След което в Лос Анджелис ще избухне расистка война и градът ще бъде пречистен. Митът, който лежи в основата на една политически ориентирана фамилия, каквито са така наречените „неоконсерватори“, далеч не е толкова сложен, макар голяма част от членовете на тази фамилия да не могат да го дефинират с думи. Аз ще сторя това: неоконсерваторите са английски аристократи, които са завършили Оксфорд и Кембридж и живеят така, сякаш светът се е върнал сто години назад.

Дали някой от онези години е изглеждал по-съсипан от „Бремето на белия човек“, отколкото Уилям Ф. Бъкли-младши днес или пък бившата ни представителка в Обединените нации Джийн Къркпатрик? Какво да кажем за хотентотите?

В повечето случаи подобни заблуди изглеждат комични. Но едновременно с това те могат да се окажат и дълбока трагедия за бедните хора с тъмен цвят на кожата, при това не само тук, но и в много други страни по света. Просто защото през последните десетина години нашата външна политика се формира под силното влияние на неоконсерваторите. Вътрешната политика няма значение. Външната е тази, която получава всички финансови инжекции.

Имам предвид онзи миг на безумие, в който нашите бойни кораби обстрелваха Ливан, без избор на конкретни цели. Това беше сцена,

сякаш взета направо от „Сърцето на мрака“ на Джоузеф Конрад. Въпросната книга излиза в далечната 1902 година, когато все още не беше дискредитирана идеята, че белите хора от висшата класа са най-бързо еволюиращите животни на планетата, а бедните и онези с тъмен цвят на кожата са просто безопашати маймуни. Неоконсерваторите изпратиха нашите самолети да засипят с ракети безопашатите маймуни в Триполи (улучени, между другото, бяха дъщерята на Кадафи и френското посолство). Те ни накараха да убием най-малко хиляда безопашати маймуни, за да арестуваме една-единствена безопашата маймуна – държавният глава на Панама. Още редица такива ужасни неща сме правили или продължаваме да правим на безопашатите маймуни в Гватемала, Салвадор, Никарагуа, Южен Бронкс и Мозамбик, и един Господ знае къде още...

Кой, освен църковният орган, плаче за смъртта на някоя безопашата маймуна? Дори останалите безопашати маймуни не го правят.

(Дон Кихот е бил неоконсерватор на своето време, но какво е постигнал? Счупил перките на една-две вятърни мелници и подплашил овцете.)

ЧЕТИРИНАЙСЕТА ГЛАВА

Във „Фокус-бокус“ – романа, който завърших преди около четири месеца, опитвам да се справя с основните заблуди на неоконсерваторите – а именно тези, че живеем в друг век и в друга страна. В момента „Франклин Лайбърри“ подготвя луксозно издание на „Фокус-бокус“, за което пиша специален предговор (илюстрациите са дело на дъщеря ми Едит – бившата госпожа Джералдо Ривера, която в момента е омъжена за един много свестен човек).

В него изтъквам, че след като завърших антропология, аз "третирам историята, културата и различните форми на общественото развитие като реални и живи действащи лица от роман – например като мадам Бовари, Дългия Джон Силвър или Леополд Блум... Преди известно време някакъв критик от „Вилидж Войс“ триумфално обяви, че аз съм единственият известен писател, който дълго време не е успявал да изгради жив и реален образ в своите романи, но най-сетне го е направил. Той не е прав, тъй като Елиът Роузуотър, Били Пилгрим и още няколко от моите герои положително са достатъчно стереофонични, триизмерни, а ако щете – и достатъчно характерни образи. Същевременно този критик бе напипал и нещо много съществено за моето творчество: в много от книгите ми (включително и настоящата) главните герои не са отделни човешки същества.

Главният герой във „Фокус-бокус“ (изключвайки себе си, естествено) е империализма, който завладява чужди земи и ценности с помощта на прецизни машини за убиване, тоест с армии и флоти. Има една истина, която рядко изказваме на глас: че по времето, когато Христофор Колумб открива Западното полукълбо, то вече е населено с милиони човешки същества, които, след нашествието на тежко въоръжените европейци, остават без своя земя и ценности. Когато подобна акция се провежда в по-малък мащаб, ние обикновено я наричаме „въоръжен грабеж“. Както и може да се очаква, такова насилие не остава без последствия. Едно от тях е нежеланието на богатите наследници на завоевателите да поемат отговорността за управлението и поддръжката на наследената собственост – нещо ужасно сложно и скъпо, да не говорим за проявата на някакви грижи към хората, живеещи върху тази собственост – все по-болни и по-нещастни, обладани от мрачен и деструктивен дух.

Но във „Фокус-бокус“ се говори за неща, които реално се случват в

живота, включително и в този миг – посочва се как споменатите богати наследници на територията, която днес се нарича Съединени американски щати, стават обект на спасение от чужденци – най-вече от тъпкани с пари японци, които изгарят от желание да купят страната с книжния еквивалент на богатството, който охотно се приема навсякъде по света, но едновременно с това нямат никакво желание да поемат някакви социални или управленски функции. О, Небеса! От друга страна тези наследници, много от които сравнително отскоро ползват облагите от европейската окупация на Западното полукълбо, не се различават по нищо от „патриоти“ като британските завоеватели на Родезия, белгийските колонизатори на Конго и португалските завоеватели на Мозамбик, тъй като спекулират незаконно на Уолстрийт и изсмукват спестяванията на хората в банките. На практика те са съвсем като чужденците от кол и въже, които в момента изкупуват САЩ.

В този предговор се говори и за куп други неща, но те да вървят по дяволите. (Колкото повече остарявам, толкова по-слабо става желанието ми да защитавам онова, което казвам или върша. В крайна сметка аз харча хартия и нищо повече, докато Роналд Рейгън, който навремето също е работил в „Дженерал Електрик“, похарчи цялата страна. Самата ДИ пък похарчи река Хъдсън и няколко квадратни мили от татък Ханфорд, Вашингтон.)

Това, което бих искал да кажа в предговора (старческо *esprit de l'escalier*, както казват французите), е, че ние сме последната голяма колония, която ще бъде изоставена от своите колонизатори. А след като те си отидат, отнасяйки голяма част от парите ни (може би в Европа, а може би в някои подобрени имения тук, в бившата колония – например Хамптънс, Палм Бийч или Палм Спрингс), ние ще се превърнем във втора Нигерия – нещо като онази невероятна нация, родена във въображението на доктор Зевс, която се състои от няколко разпокъсани племена. Най-големите племена в Нигерия (която посетих по време на една от периодичните междуплеменни войни) са хаусите, йорубите и ибосите. При нас най-големите племена ще са черните, латиноамериканците, ирландците, италианците, азиатците и „никаквиците“ (които ще включват и хората с немски произход).

Ще има постоянни въоръжени сблъсъци, тъй като ще бъдем страна от Третия свят. Единствената ни утеха ще бъде факта, че и всички останали страни ще принадлежат към Третия свят. (Чакайте и ще видите!) Благодарение на неизбежните последици от империализма, които са отнемане на земята от законните ѝ собственици и разрушаване на

многовековната им култура, цялата планета ще се превърне в Трети свят.

Споделих тази своя теория със Салман Рушди. Той отдавна твърди, че Великобритания е последната опора на империализма, която започва да внася бившите си колониални поданици с тъмен цвят на кожата с една-единствена цел – да ги подлага на униженията, на които ги е подлагала в продължение на векове, там, където е започнало всичко – на нейния собствен остров. Рушди, когото споменавам в есето си за Нелсън Алгрен, живее в нелегалност, тъй като Иран му е издал смъртна присъда. Затова му написах писмо. Все още нямам отговор, но неотдавна един английски вестник публикува опустошителната му критика на „Фокус-бокус“, в която авторът ме нарича „безнадежден случай“ и още куп нелицеприятни неща. (Бях толкова разстроен, че сериозно се замислих дали да не му издам втора смъртна присъда.)

Нещата вървят зле. (Най-хубавата книга, която съм написал, е „Галапагос“, защото в нея казвам, че от много акъл животът ни се е превърнал в ад.) Казват, че Уолтър Кронкайт е човека, който се радва на най-голямо доверие в Америка. (Че кой друг?) Някога бяхме приятели, но днес той се държи студено с мен. Представете си как се чувства един американец, когато е третиран като котешко лайно, при това от най-авторитетната личност в Америка! (Или си представете, че сте само американец, това е достатъчно.)

По-нататък в предговора отново захвавам темата за подготвителните училища на Източното крайбрежие. (Признавам, че съм луд на тази тема.) Заявявам, че въпросните учебни заведения са копия на британските подготвителни училища, а представата им за положителен герой е онзи „мускулест християнин“, който е бил модел на аристократите-империалисти по времето на кралица Виктория. (Момчетата от онова време прекрасно са знаели как да се справят с безопашатите маймуни.) После в предаванията на тъй наречената „обществена телевизия“ заема място „театърът-шедьовър“, в който се възхвалява красотата, очарованието и духовитостта не само на британския империализъм, но и на британската класова система като цяло. Британската класова система е толкова пагубна за обществото, което би трябвало да се изгради в САЩ, колкото „Капиталът“ или „Моята борба“. (Защо според вас най-нисшите слоеве от нашето общество вече не гледат обществената телевизия?)

Британският империализъм е бил въоръжен грабеж. Британската класова система (която изглежда великолепа в очите на неоконсерваторите) беше и все още е невъоръжен грабеж. (Сгромолясането на СССР,

който винаги се е бил в гърдите, че е най-големия приятел на обикновените хора, съвсем не означава, че Проповедта на планината¹⁰ е пълна безсмислица.)

Опитвам се да бъда честен. Може би греша, като обвинявам подготвителните училища и театъра-шедьовър за сегашното положение на нещата. (По време на Голямата депресия моят баща-еднорог много обичаше да слуша радиопиесата „Еймъс и Анди“, която отвличаше умовете на белите от собствените им проблеми, като ги занимаваше с проблемите на чернокожите. Помня една доста елегантна шега от въпросния спектакъл. Един чернокож, който всъщност е маскиран бял, нарича тежкото си положение „бъркотията, в която сме затънали“.) А въпросната бъркотия от онова време означаваше не друго, а че всичко, в което сме вярвали и за което сме се борили, е отишло по дяволите. На този въпрос се спирам в едно есе, публикувано от „Нейшън“ (и прочетено от един на всеки 2500 американци). Ето го:

"Какъв е основният принос на Америка към световната култура? Много от вас биха отвърнали: джазът. Аз съм страстен любител на джаза, но ще отвърна другояче: движението „Анонимни алкохолици“.

Аз не съм алкохолик. Ако бях, щях да се втурна на първата среща на АА и да си призная: КАЗВАМ СЕ КЪРТ ВОНЕГЪТ И СЪМ АЛКОХОЛИК. С Божията помощ това би било първата ми стъпка по дългия и стръмен обратен път към трезвеността.

Схемата, по която действа АА и която изисква подобно признание, е първата по рода си успешна стъпка в борбата със склонността на част от хората (около десет процента от всяка произволно избрана нация) да се пристрастяват към субстанции, които им носят краткотрайно удоволствие, но в дългосрочен план разрушават не само техния личен живот, но и живота на близките им.

Системата на АА, която, пак повтарям, може да действа, само ако пристрастените редовно признават, че една или друга химическа субстанция е отровна за тях, днес вече се разпростира и върху страстните комарджии, които не са зависими нито от химикалите, съдържащи се в алкохола, нито от онези, които се произвеждат във фармацевтичните лаборатории. И това не е никакъв парадокс. Защото комарджиите сами си произвеждат субстанцията, която ги убива. Бог да им помага, но в момента, в който правят някакъв залог, тези хора автоматически

---

10. Проповедта на Христос, в която се излагат основните предимства на християнската религия. – Б. пр.

произвеждат и съответния химикал, който ги възбужда и повдига настроението им.

Ако аз бях страстен комарджия (не съм такъв), бих намерил за благоразумно да отскоча до най-близкото събрание на дружеството „Анонимни комарджии“ и тържествено да обявя: **КАЗВАМ СЕ КЪРТ ВОНЕГЪТ И СЪМ СТРАСТЕН КОМАРДЖИЯ.**

В зависимост от събранието, на което се появявам – на „Анонимни комарджии“ или на „Анонимни алкохолици“ – аз ще се почувствам дълъжен да споделя как химическите вещества, които си произвеждам сам или които поглъщам наготово, отблъскват от мен роднини и приятели, струват ми работа и дом, лишават ме от последните остатъци на самоуважението.

Разбира се, не всички членове на АА или АК са стигнали толкова ниско, но голяма част от тях са близо до дъното. И тези хора употребяват точно такъв израз – „ударих дъното“, след което започват да разказват как точно са съсипали живота си...

Сега бих желал да насоча вниманието ви към една друга, доскоро неидентифицирана форма на пристрастяване. Тя е по-близо до комара, отколкото до пиенето, защото обладаните от нея хора с настървение търсят ситуации, при които организмите им започват да произвеждат възбуждащи вещества. Дълбоко съм убеден, че сред нас има доста хора, които са трагично привързани към дрънкането на оръжие и подготовката за война.

Кажете на такива хора, че войната е предстояща и ние трябва да сме готови за нея, после гледайте какво става: в рамките на броени минути те са щастливи като пияницата с първата за деня чаша мартини или пък като комарджията, заложил чека с месечната си заплата на резултата от финалния мач по бейзбол.

Нека признаем, че тези хора са болни. Нека надигнем глас в момента, в който някой политик с национално влияние или дори обикновен съсед започне да дрънка за прекрасната система нови оръжия, която ще ни струва „само 29 милиарда долара“. Трябва смело да надигнем глас и да им кажем нещо от сорта на: „Бог ми е свидетел, че те съжалявам, че ми е мъчно за теб! Все едно те виждам как гълташ шепа отрова!“

Сериозно ви говоря. Не се шегувам. Хората, които трескаво се подготвят за Третата световна война – независимо дали са наши съграждани, или живеят в други страни, – са трагично болни и не по-малко отвратителни в порока си от всеки разорен борсов играч, когото намират с глава в тоалетната чиния на автогарата в Порт Оторити.

За да изпита малко радост, алкохоликът се нуждае от две, най-много три унции чист алкохол. По принцип, колкото по-близо до дъното са такива хора, толкова по-малко алкохол им е необходим.

Ако пред нас се намира един напълно разорен комарджия, вероятно ще го направим щастлив и с един долар, просто защото ще му дадем още един шанс да заложи.

Но за да дадем миг щастие на патологично привързания към подготовката за война човек, може би ще се наложи да му купим поне три подводници „Трайдънт“ или стотина междуконтинентални балистични ракети, натоварени на влакови композиции...

Ако Западната цивилизация беше човек...

Ако Западната цивилизация, която в момента господства над света, беше човек...

Ако Западната цивилизация, която днес с положителност включва Съветския съюз, Китай, Индия, Пакистан и така нататък, и тя беше човек...

Ако Западната цивилизация беше човек, ние без съмнение щяхме да я насочим към най-близкото събрание на Анонимните посрещачи на войната. А там щяхме да я помолим да се изправи на трибуната и да каже: **МОЕТО ИМЕ Е ЗАПАДНА ЦИВИЛИЗАЦИЯ. АЗ СЪМ ПРИСТРАСТЕНА КЪМ ПОДГОТОВКАТА ЗА ВОЙНА. АЗ ИЗГУБИХ ВСИЧКО, КОЕТО МИ Е СЪПО. ЗА ПЪРЪВ ПЪТ УДАРИХ ДЪНОТО ПО ВРЕМЕ НА ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА.**

Разбира се, Западната цивилизация не може да бъде представена от отделен индивид, но просто обяснение за катастрофалния ѝ път през настоящето столетие е напълно възможно. Поради своето невежество, ние – обикновените хора, отново и отново давахме властта в ръцете на болни хора.

Тях не бива да осмиваме или презираме, както бихме презирали и осмивали болните от сифилис, шарка, проказа, тиф или всяка друга болест, която ходи по хората. Достатъчно е да ги лишим от лостовете на властта. Толкова.

А после какво?

После може да започне дългият и труден път на Западната цивилизация към трезвеността.

Една дума за търпимостта – нещо, което Втората световна война ни забраняваше да правим. Ще ви кажа, че търпимостта разруши света. Търпимост към какво? Към комунистите? Към неонацистите? Не! Търпимостта към онези, които се готвят за война. Едва ли мога да посоча

народ, който не е изгубил свободата и богатството си, защото се е примирил със собствените си представители на тази порода.

Робите на този порок не могат да бъдат укротени за дълго. Те рядко ще кажат: „Кълна се, човече, отпуснеш ли ми достатъчно мангизи за двайсетина самолетносача и една ескадрила Б-1, никога повече няма да те безпокоя...“

Пристрастяването започва съвсем невинно, още в детските години, при това с благословията на родителите – глътка шампанско по време на някое сватбено тържество, игра на покер с кибритени клечки през някой дъждовен следобед... А очакващите поредната война вероятно са получили първия си импулс край лагерния огън на Четвърти юли, радостно пляскайки с ръце.

Не всяко дете се пристрастява. Не всяко дете расте с изкушението да стане пияница или комарджия, нито пък изпитва желание да дрънка за лазерно поразяване на ракетите, изстреляни срещу нас от Империята на Злото. Обявявайки последните за прирастени манияци, аз не призовавам да лишим децата от всички военни игри и тържества. Дълбоко съм убеден, че най-много едно на стотина деца, пляскащи с ръце около лагерния огън, ще се превърне в зрял човек, който ще настоява да прекратим всякаква помощ за развитие на образованието, социалната справедливост, културата и изкуството, усилията да осигурим храна и подслон на нуждаещите се, и да насочим всичките си усилия към създаването на оръжия и амуниции.

Много държа да подчертая, че когато говоря за пристрастяване към ПОДГОТОВКАТА за война – повтарям: ПОДГОТОВКАТА ЗА ВОЙНА, – аз имам предвид пристрастяване към строежа на неуязвими бойни кораби, създаване на оръжия, срещу които няма защита, подтикване на гражданството да мрази една или друга част от човечеството, да отстранява едно или друго правителство (обикновено на някоя малка страна), единствено въз основа на предположението, че някой ден това правителство ще се подчини или ще помага на врага... Тук не говоря за пристрастяването към САМАТА война, което е нещо съвсем друго. Отчаяно прирастеният към подготовката за война индивид желае да участва в пълномащабни бойни действия толкова, колкото алкохолизиращият борсов агент желае да свърши с глава в тоалетната чиния на автогарата в Порт Оторити.

Трябва ли тогава прирастените към някой порок да заемат отговорни длъжности тук, а и във всяка друга страна? Абсолютно не, защото първата им работа ще бъде да задоволяват своя порок, независимо

колко ужасни могат да бъдат последствията, дори за самите тях...

Представете си, че имаме президент-алкохолик, който все още не е „ударил дъното“, а съветниците и помощниците му са същите алкохолици като него. Представете си ситуация, при която този човек е съвсем наясно, че още една глътка ще доведе до взривяване на цялата планета.

Той заповядва да изхвърлят от Белия дом всякакъв вид алкохол, включително лосионите за бръснене „Аква Велва“. Но късно през нощта изпада в ужасно състояние, умира за едно питие, едновременно с това се гордее, че такова питие няма. Отваря хладилника на Белия дом с благопристойното желание да изпие кутийка диетично пепси или някоя друга безалкохолна напитка. Но вътре, забравена зад големия буркан с френска горчица, се гуши една биричка „Коорс“.

Как според вас ще постъпи той?

Всичко това написах преди седем години и оттогава насам редовно го използвам в речите и беседите, които изнасям. (Ако не беше разпънат на кръста толкова рано, дори Исус Христос щеше да се повтаря.) Спокойно можем да го класифицираме като майтап, просто защото аз само се преструвах на сериозен. (Следователно всички романи, пиеси и беседи могат да бъдат наречени майтап, тъй като слушателите или зрителите им спокойно си седят в стола и се оставят да бъдат обработвани – тоест оставят се да изпитват страх, обич или задоволство, докато всъщност нищо не се случва.)

Най-хубавият виц, който съм чувал (може би още едно от творенията на Хю Трой), се отнася за някакъв рекламен агент, който получил повишение и си купил бомбе, за да личи, че е станал шеф. Част от колегите му веднага направили същото, но бомбетата им били с други размери. Разбира се, те сторили това с единствената цел да си направят майтап и постоянно подменяли бомбето на новоизпечения шеф с някое от своите. И тъй, когато въпросният агент излизал на обяд или по работа, той вземал бомбето си от закачалката и го поставял на главата си. Веднъж то се оказвало малко (сякаш главата му се е подула), друг път се нахлузвало чак до ушите му (сякаш главата му изведнъж се е смалила)...

Преди време много ми харесваше следния виц. Въпрос: „Защо сметаната е по-скъпа от млякото?“ Отговор: „Защото кравите мразят да клечат над онези малки шишенца“... Но техническият прогрес ме принуди да изхвърля този виц от репертоара си. Просто защото сметаната вече не се продава в онези малки шишенца с широко гърло, над които да клечат кравите. Замених го с друг – от златното време на радио-комедиите. Става въпрос за Ед Уин, играещ началник на пожарната в сериала

„Кръгъл глупак“. Всяка серия започва с някакъв объркан разговор, който Уин води по телефона. В един случай някаква жена звъни да съобщи, че къщата ѝ гори. Уин я пита дали е пробвала да изгаси пожара с вода. Получил утвърдителен отговор, той отвърща: „Съжалявам, но ние не можем да направим нищо повече“. След което затваря.

(Ето какъв беше новият световен шампион на вицовете.)

ПЕТНАЙСЕТА ГЛАВА

Предлагам ви част от проповедта, която изнесох от амвона на катедралата „Св. Йоан Богослов“ в Ню Йорк:

„Днес ще говоря за най-опасните последици от живота без водородна бомба. Такъв живот би трябвало да ни донесе огромно облекчение. Сигурен съм, че на всички ви е писнало да слушате как всичко живо ще се изпържи и изпари в огнения ад на радиацията. Това го слушаме вече една трета от текущото столетие, веднага след като пуснахме атомната бомба над жълтите обитатели на Хиросима. Те ПОЛОЖИТЕЛНО са се изпържили и изпарили.

Но до какво в крайна сметка опираме, след всичките приказки на темата пържене и изпарение, причинени от една авангардна технология? До смъртта на нашата стара приятелка... Защото не бива да забравяме, че светицата Жана Д'Арк се е изпържила и изпарила на кладата, без помощта на никакви модерни технологии. И е умряла. Хората от Хиросима също са умрели. Смъртта си е смърт.

Колкото и да са изобретателни, учените никога няма да открият начин да направят мъртвите по-мъртви. Тъй че, ако се страхувате някой да не хвърли водородна бомба над главите ви, вие просто се страхувате от смъртта. В този страх няма нищо ново. Смъртта ще ви заплашва и без водородната бомба. А какво е смъртта? Липса на живот. И винаги ще бъде именно това.

Смъртта е нищо. Защо тогава да вдигаме толкова шум около нея?

А сега да вдигнем мизата, както казват комарджиите. И да говорим за съдби, ПО-ЛОШИ от смъртта. Когато достопочтеният Джим Джоунс вижда, че неговите последователи в Гвиана са изправени пред съдби, по-лоши от смъртта, той ги черпи с една напитка, представляваща смесица между антифриз и цианкалий. Ако нашето правителство види, че сме изправени пред съдби, по-лоши от смъртта, то ще засипе врага с водородни бомби, след което и нас ни чака същото. Когато му дойде времето, за всеки от

нас ще има достатъчно от гореспоменатата напитка, образно казано.

Но как ще изглежда този момент?

Няма да ви губя времето в описание на съдби, които са малко по-лоши от смъртта. Да предположим, че ни окупира враг, който си няма понятие от прекрасната ни икономическа система. Фалират компании като «Браниф» и «Интернешънъл Харвестър», милиони американци остават без работа. Или друг случай – врагът, който ни окупира, проявява престъпна небрежност по отношение на грижите за децата и възрастните хора. Или пък не го е грижа за нищо друго, освен за оръжията, с които ще води Третата световна война. Да не дава Господ, но това са все изпитания, които можем да преживеем.

Сега нека си представим нещо друго: ние проявяваме глупостта да ликвидираме всичките си ядрени оръжия и цианидови коктейли, след което идва врагът и ни разпъва на кръст. Това е най-болезненото наказание, измислено от древните римляни. А те са добре запознати с болката. Така, както ние сме запознати с геноцида. Понякога са разпъвали на кръст стотици хора едновременно. Така са постъпили с оцелелите бойци от армията на Спартак, предимно избягали роби. Разпънали са ги до един. Редицата кръстове е била дълга няколко мили.

Ако се окажем на кръста, с продупчени от пирони ръце и крака, дали няма да пожелаем водородната бомба? Дали няма да мечтаем за нея, като носител на всеобщата смърт? Отговорът без съмнение е да.

Знаем за един индивид, разпънат на кръст преди двайсет столетия. Той със сигурност е притежавал възможността да прекрати не само собствения си живот, но и живота на всички останали (същата възможност притежаваме както ние, така и руснаците). Но вместо да го направи, Той предпочита агонията и единствените Му думи звучат така: «Прости им, Господи, защото не знаят какво вършат»...

Той позволява на живота да продължи, независимо че този живот Му носи ужасни страдания. И благодарение на това нас днес ни има, нали?

Но Той е бил специален случай. Няма да бъде честно да използваме Иисус Христос като пример за болката и унижението,

които ние, обикновените хора, трябва да понасяме, преди най-сетне да се помолим да дойде краят...

Не вярвам, че някой ще ни РАЗПЪНЕ на кръст. Нито един от потенциалните ни врагове не разполага с толкова много дърводелци. Дори смелите мъже в Пентагона не споменават нищо за разпъване на кръст, когато изготвят поредния си проектобюджет. Съжалявам, че им подхвърлям тази идея. И честно признавам, че ако след година време Съвета на началник-щабовете заяви под клетва, че народът на Съединените щати е изправен пред опасността да бъде разпънат на кръст, виновен за това ще бъде единствено аз...

Но какво ще стане, ако вместо това членовете на въпросния съвет заявят, че ни чака робство и единственият начин да го избегнем са нови средства за въоръжаване? Това може и да е вярно. Има опасност врагът да пренебрегне (или да забрави) репутацията ни на мърляви майстори, да дойде да ни завладее и да започне да ни продава и купува като домакински уреди, селскостопански машини или надуваеми еротични играчки...

Робството положително ще бъде съдба, по-лоша от смъртта. Сигурен съм, че по този въпрос сме на едно мнение. Затова трябва да изпратим на Пентагона телеграма, която да гласи: АКО АМЕРИКАНЦИТЕ ЩЕ БЪДАТ ПОРОБЕНИ, ПО-ДОБРЕ РАЗДАЙТЕ АНТИФРИЗА.

Те ще разберат какво имаме предвид.

Естествено, започне ли да се раздава антифриза, всички висши форми на живот на тази планета ще изчезнат. А не само ние и нашите врагове. Включително онези красиви, безстрашни и безкрайно глупави морски птици с оцветени в синьо крака, които се въдят на Галапагоските острови. И защо? Защото ние се противопоставяме на робството...

Между другото, виждал съм тези птици от съвсем близко разстояние. Можех да им извия вратовете, стига да исках. Разходих се до Галапагоските острови преди около два месеца в компанията на приятели. Между тях беше и Пол Мур, епископът на тази катедрала.

Такива са ми компаниите напоследък. Варират от епископи до синьокраки бунаци. Между другото, никога не съм виждал роб. За разлика от четиримата ми прадядовци, които са виждали. По времето, когато те пристигат тук да търсят справедливост и

нов шанс, милиони американци са били роби. В старата бойна песен «Управлявай, Британия!», която напоследък слушаме доста често, е казано най-добре защо трябва да се противопоставяме на робството. Ще ви изпея тази строфа:

«Управлявай, Британия!
Управлявай морските вълни!...»

Разбира се, това е поетично пожелание към един флот, който няма равен на себе си. Сега ще ви изпея следващата строфа и веднага ще разберете защо трябва да разполагаме с такъв непобедим флот:

«Британците никога няма да бъдат роби!
Никога, никога, никога!...»

Някои от вас вероятно ще се изненадат, като разберат колко стар е този химн – създателят му, шотландският поет Джеймс Томсън, умира през 1748 година. Четвърт век преди на света да се появи държавата, наречена по-късно Съединени американски щати. Томсън обещава на британците никога да не бъдат роби във време, когато поробването на хора с по-лошо оръжие е един доста уважаван бизнес. Много хора тепърва ще станат роби и това ще им се отрази добре. Но британците няма да са сред тях.

Всъщност тази песен не е нищо особено. В нея се говори срещу унижението и в това няма нищо лошо. Но едновременно с това в нея се говори и за унижението на другите – нещо осъдително от морална гледна точка. Унижението на другите не бива да се превръща в национален идеал. Никога.

Ето ви един поет, който би трябвало да се срамува от себе си.

Ако Съветският съюз дойде да ни пороби, това няма да ни е за пръв път. Ако ние победим руснаците и ги поробим, на тях също няма да им е за пръв път.

А когато американците и руснаците са били поробени, те наистина са показали какво могат. Обичали са ближния си, вярвали са в Бога. Откривали са най-простите и естествени причини да се наслаждават на живота. Непоколетимо са вярвали, че им предстоят по-добри дни. Като доказателство на всичко това ще ви приведа един твърде показателен и доказан статистически факт:

самоубийствата сред тях са били далеч по-малко, отколкото сред поробителите им.

От всичко това следва, че американците и руснаците могат да понесат робството и искат животът да продължи.

Можем ли тогава да кажем, че робството НЕ Е съдба, по-лоша от смъртта? В крайна сметка човекът е същество с твърд характер. И може би не трябва да изпращаме на Пентагона онази телеграма – за робството и антифриза...

Но представете си, че врагът прави масиран десант на нашия бряг, просто защото ние не разполагаме със средства да го спрем. Той ни прогонва от домовете ни, от земята на дедите ни, натиква ни в пустини и блата. Представете си, че този враг има наглостта да посегне дори на религията ни, заявявайки, че нашият свят бог Йехова (или както там Го наричаме) е смешен и нищожен като фалшив накит.

Пак напомням, че милиони американци вече са преживели подобно унижение или го преживяват в момента. Това е още една катастрофа, която те могат да понесат. И, по един наистина чудотворен начин, дори да запазят известна част от своето достойнство и самоуважение.

Животът на нашите индианци е изключително тежък, но те все пак го предпочитат пред смъртта.

В крайна сметка не успях да идентифицирам кой знае колко съдби, които са по-лоши от смъртта, нали? Разпъването на кръст е единственият победител до този момент, но ние нямаме никакви намерения да бъдем разпъвани. Нито пък да бъдем поробени – тоест, да бъдем третираны така, както белите американци са третирали черните. В допълнение ще кажа, че поне аз не съм чувал за враг, който иска да ни третира така, както ние третираме американските индианци...

Какви други съдби, по-лоши от смъртта бих могъл да посоча? Може би живот без петрол?

В мелодрамите отпреди век често се твърди, че загубата на девствеността преди свещените окови на брака е съдба, по-лоша от смъртта. Искрено се надявам, че не това имат предвид в Пентагона и Кремъл, но кой знае...

Мисля си, че бих умрял по-скоро в името на девствеността, отколкото в името на петрола. Струва ми се някак по-литературно...

Може би затварям очи пред расистките цели на водородната бомба, чиято единствена функция си остава тоталното унищожение. Може би има изпитания, на които БЕЛИТЕ ХОРА не бива да бъдат подлагани. Но робите в Русия са били бели. Гордите британци, които според онзи марш НИКОГА не могат да бъдат поробени, практически са били роби на римляните. Следователно, ако сега някой ги пороби, горди или не, те несъмнено ще възкликнат «пак ли?!» Арменците и евреите са подложени на гонения откакто се помнят, но въпреки това се борят за правото си на живот. И несъмнено ще продължават да го правят. След Гражданската война тук, в Съединените щати, около една трета от бялото население е било ограбено и напълно съсипано. Но и тези хора са искали да продължат да живеят...

Има ли в историята голяма група човешки същества, която да не се бори с всички средства за правото си на живот?

Има. Войниците.

«По-добре смърт, отколкото безчестие» е мотото на няколко значителни военни формации по време на Гражданската война, при това и от двете страни. Твърде вероятно е същото мото да е в сила и за днешната 82-а въздушнопреносима дивизия. Мото с подобен текст вероятно има някакъв смисъл – особено, когато войникът пред теб или зад теб, отляво или отдясно, загива от оръжието на врага. Днес обаче смъртта по време на бой е твърде близо до всеобщата смърт, до смъртта на всичко живо – включително на онези синьокраки бунаци на островите Галапагос.

Между другото, жилестите крака на тези птици са оцветени в най-яркосиньото, което съм виждал някога. Когато са в любовен период, всяка от тях се перчи пред другата с красивите си сини крака.

Ако някога посетите островите Галапагос и се запознаете със странните създания, които живеят там, несъмнено ще ви обземат мислите, които са обзели Чарлз Дарвин преди вас: с колко много време е разполагала Майката-природа, за да си позволява подобно разточителство. Ако ние успеем да обезлюдим тази планета, Майката-природа положително ще я върне към живот. Всичко, което ще ѝ трябва за поредното лукаво намигане, са няколко милиона години...

Но времето на човечеството изтича.

Прогнозата ми е, че ние никога няма да се разоръжим, въпреки предпоставките за това. И в крайна сметка наистина ще вдигнем във въздуха всичко, което може да бъде взривено. Историята доказва, че човекът е способен на всякакви престъпления, включително строителството на фабрики и заводи, чиято единствена цел е да убиват и да изгарят хора.

Може би появата на планетата Земя е предварително програмирана, а крайната цел на програмата е да пръснем тази планета на хиляди късчета. Може би ние сме оръдието, чрез което Природата е в състояние да създава нови галактики. Може би сме програмирани така, че непрекъснато да усъвършенстваме своите оръжия за масово унищожение, да вярваме, че смъртта е по-добра от безчестието.

Но идва денят, в който по цялата планета започват преговори за разоръжаване. Ура! Открит е нов Млечен път.

Може би трябва да обожаваме своите водородни бомби, а не да ги проклинаме. Защото има вероятност да се окажат яйцата, от които ще се излюпят нови галактики.

Какво може да ни спаси? Божествената намеса – със сигурност. Сега е моментът да се молим за нея. Да се молим да бъдем спасени от своята изобретателност. Както динозаврите положително са се молили да бъдат спасени от своята масивност.

Но изобретателността, която днес проклинаме, може би ще ни даде не само ракети и бойни глави, но и онова, което досега се е смятало за непостижимо – обединението на човечеството. Имам предвид главно телевизионните приемници.

Дори по мое време младият войник трябваше да помирише бой, преди да се разочарова от войната. Родителите му у дома са били не по-малко невежи от него, въобразявайки си, че той размахва меч и се бори с някакви чудовища. Но днес, благодарение на модерните комуникации, жителите на индустриално развитите страни изпитват отвращение от войната още от най-ранна детска възраст. Първото поколение телевизионни зрители в Америка изкараха една война и се прибраха у дома. А ние установихме, че никога до този момент не сме виждали ветерани като тях.

Какво кара вьетнамските ветерани да изглеждат някак призрачни? Бихме могли да ги опишем като «ненапълно зрели». Те НИКОГА не са хранили илюзии по отношение на войната. Те са първите войници в човешката история, които още от най-ранна

възраст са се нагледали на истински и измислени сражения и прекрасно знаят какво е войната – една безсмислена касапница, в която загиват обикновени хора като тях.

Някога ставаше така, че след завръщането си у дома ветераните шокираха своите родители, заявявайки, че всичко свързано с войната е отвратително, глупаво и антихуманно. Така са се почувствали родителите на Ърнест Хемингуей. Но самите родители на ветераните от Виетнамската война са били лишени от илюзии. Просто защото мнозина от тях са имали лични впечатления от нея, още преди да изпратят децата им оттатък океана. Благодарение на модерните комуникации американците от всички възрасти са били дълбоко отвратени от войната, при това далеч преди да затънем във виетнамското тресавище.

Благодарение на модерните комуникации бедните и лишени от късмет младежи на Съветския съюз, които в момента убиват и са убивани в Афганистан, са били дълбоко отвратени от войната, още преди кракът им да е стъпил там.

Благодарение на модерните комуникации същото може да се каже и за бедните, лишени от късмет младежи на Аржентина и Великобритания, които в момента се избиват на Фолкландските острови. «Ню Йорк Поуст» ги нарича «аржи» и «брити». Благодарение на модерните комуникации ние знаем, че те са доста поодухотворени и прекрасни млади хора, за да бъдат наричани така, а това, което им се случва там – на ръба на Полярния кръг, – е много по-ужасно и срамно от един футболен мач...

Когато бях момче, рядко можеше да се срещне американец (пък и представител на всяка друга нация), който да знае нещо за чужденците. Тези, които знаеха, бяха специалисти – дипломати, изследователи, журналисти, антрополози. Но и те знаеха по нещо за строго определени групи хора – да речем за ескимосите, за арабите. Иначе и за тях, както и за учениците от Индианаполис, големите части от глобуса си оставаха terra incognita.

А какво става сега? Благодарение на модерните комуникации ние получаваме звук и картина от практически всяка точка на света. Милиони от нас са посетили повече екзотични кътчета на тази земя от изследователите и пътешествениците от моето детство. Много от вас са били на Тимбукту, много от вас са ходили в Катманду. Моят зъболекар току-що се прибра от Фиджи. И ми разказа абсолютно всичко за Фиджи. А ако си беше извадил

пръстите от устата ми, аз също щях да му разкажа всичко за Галапагоските острови...

И така, ние вече знаем СЪС СИГУРНОСТ, че никъде по света няма потенциални врагове на човечеството, освен самите хора – които поразително приличат на вас или мен. Те се нуждаят от храна. Колко смайващо! Те обичат децата си. Колко смайващо! Те се подчиняват на своите лидери. Колко смайващо! Те мислят като съседите си. Колко смайващо!

Благодарение на модерните комуникации днес ние разполагаме с нещо, което никога досега не сме имали: възможността да жалим за убитите и ранените във всяка война, и от двете страни...

Преди трийсет и седем години празнувахме унищожението на почти цялото население на Хирошима, Япония, само защото комуникациите бяха скапани, а ние самите бяхме обладани от злобно расистко невежество. Бяхме убедени, че те са вредна папlach. Те мислеха същото за нас. Ако имаха възможност да изгорят всичко живо, например в Канзас Сити, те положително щяха да пляскаят с малките си жълти ръчички и злобно да се хиялят, показвайки изкривените си заешки зъби.

Днес вече не е никакво удоволствие да трепеш врага, просто защото народите на света знаят всичко един за друг. Тръпката е изчезнала дотолкова, че ако трябва да водим война със Съветския съюз, всеки обикновен гражданин на тази страна би изпитал дълбок ужас при мисълта, че техните ракети ще изпепелят всичко живо в Ню Йорк, Чикаго или Сан Франциско. Същото се отнася и за нас – обикновените граждани на Съединените щати, всеки от които би изпитал дълбок ужас при мисълта, че ще убием цялото население на Москва, Ленинград или Киев.

Или населението на Нагазаки, Япония...

Често чуваме предупреждения от сорта, че ако хората не се променят, поредната световна война е неизбежна. Тази сутрин имам добра новина за вас: хората се промениха.

Вече не сме толкова невежи и кръвожадни.

Снощи сънувах нашите наследници след хиляда години, тоест – цялото човечество. Ако се репродуцираме точно, както е станало с император Шарлеман, след хиляди години всеки от нас ще има много роднини. Всеки от присъстващите в тази катедрала с капчица бяла кръв в жилите си е наследник на Шарлеман.

Ако след хиляда години на Земята все още има човешки същества, всяко едно от тях ще произлиза от нас или от онези от нас, които желаят да оставят наследници.

Наследниците ни в онзи сън бяха безчет. Някои богати, други бедни; някои приятни, други – неуязвими за страдание.

Зададох им въпроса как, въпреки всичко, човечеството е успяло да оцелее за още едно хилядолетие. А те отвърнаха: много просто – ние и нашите наследници предпочетохме живота пред смъртта. На всяка цена, дори и с цената на безчестието. Те успели да понесат обидите, униженията и разочарованията на живота, без да прибегват нито до убийство, нито до самоубийство. Като едновременно с това също са нанасяли обиди, причинявали са унижения и разочарования...

В желанието си да им стана симпатичен, аз им предложих едно мото, което да поставят на токите на коланите си, на тениските си или където другаде пожелаят. Между другото, не всички бяха хипита, не всички бяха и американци. Дори не всички бяха с бял цвят на кожата...

Предложих им един цитат от великия моралист и главатар на разбойници от XIX век Джим Фиск, който може би е правил дарения и за катедралата, в която сме се събрали днес.

Паметните думи се отронват от устата на Фиск след един особено нелицеприятен инцидент, станал по време на влаков обир по линията «Ери». Просто не е имал друг избор, освен да изпита презрение към себе си. Мислил върху това известно време, после свил рамене и изрекъл думите, които всеки от нас трябва да запомни добре, ако искаме да живеем по-дълго:

В КРАЯ НА КРАИЩАТА ИЗГУБИХМЕ САМО ЧЕСТТА СИ.

Благодаря за вниманието.“

Ето как стана така, че аз получих възможността да говоря от високия амвон на катедралата „Св. Йоан Богослов“ (най-голямата готическа катедрала в света): Църковното настоятелство покани няколко известни противници на ядреното въоръжаване, които трябваше да говорят няколко недели подред през пролетта на 1983 година. Аз бях един от тях. Докато тържествено изкачвах каменните стъпала към амвона, положително ми е избила някоя чивия. Защо казвам това? Защото буквално се пръсках от оптимизъм! Чувствах се като някакъв продаден политик,

готов на всичко, за да се хареса на слушателите си, независимо дали те са американци от латвийски произход, работници от кожарската промишленост, „Дъщери на Американската революция“ или Бог знае още какви. В случая моята публика се състоеше предимно от противници на войната, по Божията воля граждани на една невероятно богата страна, чиито мащабни планове за забавление на своите поданици са свързани с война, война и само война!

Три четвърти от моята реч си беше чиста истина. Но после изгърсих една голяма глупост: казах, че телевизията играе умиротворителна роля. Ако седях сред останалите членове на паството и чуех подобно твърдение от устата на някой проповедник, положително щях да стана и да напусна катедралата, затръшвайки двутонната врата зад гърба си. Американската телевизия, участник на Свободния пазар на идеите (за който на друго място се изказвам изключително ласкаво), привлича зрители със симулации на едно от двете неща, на които никоя аудитория (особено младата) не може да устои. И това нещо е убийството. Телевизията (и киното, разбира се) продължават да ни обработват така, че да ставаме все по-безчувствени към убийството. Точно по същия начин е действала спрямо германския народ и хитлеровата пропаганда в навечерието на Втората световна война, когато още никой не е имал представа за ужасите, които предстои да се случат в лагерите на смъртта.

Защо ни е човек като Йозеф Гьобелс, който да ни убеждава, че убийството е толкова невинно занимание, колкото връзването на обувките? Достатъчно е да разполагаме с телевизионна индустрия, която е на пълна самоиздръжка и следователно може да оцелее, само ако привлича широка аудитория.

Това, което трябваше да кажа от онзи висок амвон, беше, че ние НЕ ОТИВАМЕ в ада. Защото отдавна вече СМЕ в ада, благодарение на технологиите, които ни учат какво да правим, вместо да е обратното. И тук не става въпрос само за телевизията. Става въпрос за оръжията, които могат да убиват на хиляди мили от нас и които се задвижват от подземни газове и са в състояние да накарат всяка дебела бабичка да лети с мила в минута, подсмърчаща и залепила ухо за радиото. И прочие, и прочие... (Би трябвало да запитам по какво всъщност се различава задвижването от подземни газове автомобил или мотоциклет „Харли Дейвидсън“ от концентрирания кокаин? Можем ли да направим нещо по въпроса за непресекавания поток земни газове? И всички ли ще се върнем в каменния век, когато този поток секне?)

Би трябвало да добавя и още нещо по темата за отношението ни

към войната, формирано с помощта на обикновените технологии. Става въпрос за магическата трансформация на рождения ми ден – 11 ноември. Първо в Ден на примирието, а после и в Ден на ветераните от войната. Когато бях дете, на тази дата всичко в Индианаполис замираше за една пълна минута (с изключение на чукането, предполагам). Това беше единайсетата минута на единайсетия час на единайсетия ден от единайсетия месец на годината. В тази минута през 1918 година е била прекратена Първата световна война. (Тя няма да започне отново чак до 1939-а, когато германците нахлуват в Полша, или може би до 1931-а, когато японците окупираат Манджурия. Каква бъркотия, Господи!) В Деня на примирието разказвах на децата колко ужасно нещо е войната, колко срамна и сърцераздираща е тя. И това беше правилно. Но според мен най-добрият начин да си спомняме за войните от всякакъв сорт е да се намажем със синя боя, а след това да се търкаляме в калта и да грухтим като прасета.

През 1945 година обаче Денят на примирието се превърна в Ден на ветераните от войните. В деня, в който изнасях своята проповед в „Св. Йоан“, посланието на 11 ноември вече имаше съвсем друго звучене – че ни предстоят още много войни, че този път ние сме готови за тях (когато ли пък не сме били готови!), че днес ветерани от войните могат да бъдат не само момчетата, но и момичетата (равноправие, няма как!).

Все още не бяхме убили онези хиляда панамци, които убихме по време на операцията за отвличането на техния държавен глава (между другото, платен агент на ЦРУ), по подозрение в трафик на наркотици. Ако го бяхме сторили, аз положително щях да говоря за това. Несъмнено щях да напомня на връстниците си думите, с които капитан Дж. У. Филип се обръща към екипажа на крайцера „Тексас“, пуснал котва в залива Сантяго по време на Испанско-американската война през 1898 година. (Американските деца, учили в обикновени училища, знаеха тези думи наизуст. Бас държа, че днешните деца не ги знаят.) Вследствие оръдейния огън на „Тексас“, испанският крайцер „Бискай“ е потънал в пламъци. Изправен пред екипажа си, капитан Филип казва: „Не се радвайте, момчета. Онези бедни дяволи умират там...“ По онова време войната положително е носела радостна възбуда, но пак си е оставала трагедия. Днес тя продължава да е трагедия, защото не може да бъде нищо друго. Но докато трепехме онези панамци, ушите ми – наострени по посока на висшите структури на властта в тази страна – долавяха само „браво“ и „ах, колко хубаво!“.

(Да, така е. В момента, в който приключвах последната редакция на

настоящата книга, написана през 1990-а и отнасяща се за събития през 80-те години, нашата нация се радваше на великата си победа над Ирак. Изкушавам се да цитирам думите на една жена, изречени само седмица, след като престаняхме да обсипваме с бомби и ракети своите противници: „Атмосферата в страната е такава, сякаш присъстваме на голям купон в просторен и богат дом. Всички са любезни и в приповдигнато настроение, но отнякъде се долавя отвратителна миризма, която става все по-силна и по-силна. Никой от гостите обаче не проявява желание да я забележи...“)

Роналд Рейгън е виждал война само на кино. Там всеки умира от щастие, че има възможност да се сражава. Ранените не вдигат шум, раните им никога не представляват отвратителна гледка, никой не умира напразно. Джордж Буш обаче си е чиста проба герой от войната, в това няма никакво съмнение. Но той е бил пилот, следователно за него войната е била спорт. Дяволски опасен, но все пак спорт. Пилотите почти никога не получават възможността да видят отблизо лицата на жертвите си. Докато за ветераните, сражавали се на земята, кошмарите с лицата или телата на убитите врагове са неразделна част от живота им. За щастие, аз самият не съм убил никого. Представете си какъв срам ще изпита пилотът на бомбардировач или изстребител, ако трябва да направи същото признание – че не е убил никого!

Но в случая има и още нещо – Джордж Буш е първия президент в живота ми, който е избран след една откровено расистка предизборна кампания, размахвайки пред гласоподавателите чучелото на един чернокож психопат. Ако за ролята на това чучело бе избрал някой арменец, поляк или евреин, той по нищо нямаше да се различава от нацисткия военнопръстъпник Хайнрих Химлер – бившия гледач на пилета, превърнал се във върховен началник на лагерите на смъртта.

Но Буш познава Съединените щати далеч по-добре от мен и затова размахва пред носа ни едно черно плашило. Затова и спечели изборите. Но майната му, всичко казано в тази посока е празно бръщолевене. През 1935 година Синклер Луис пише един фантастичен роман, в който Съединените щати са фашистка държава. Заглавието му е „Това не може да се случи тук“. Точно така – това не може да се случи тук. Освен ако не ни налегне още някоя Голяма депресия...

Когато изнесох цитираната по-горе проповед, вече бях добър приятел с Пол Мур-младши, епископа на катедралата. А Джил го познава още от дете, когато е живяла в Мористаун, Ню Джърси. Той и жена му Бренда ни придружиха по време на пътешествието до островите

Галапагос. Една вечер, намирахме се точно на екватора, аз го помолих да ми покаже Южния кръст – съзвездие, което никога през живота си не бях виждал. Знаех, че той го е виждал, понеже е бил морски пехотинец в Гуадалканал, доста по на юг от екватора. (Именно там го е осенила вярата, която по-късно го превръща в човек на религията. Ако аз бях религиозен, положително бих изгубил вярата си там.) Южният кръст се оказа малко, едва забележимо от нашия наблюдателен пункт съзвездие, не по-голямо от главичката на кабърче.

– Съжалявам – каза той.

– Вината не е твоя – отвърнах аз.

Известно време от живота си Пол беше прекарал като свещеник в Индианаполис и познаваше част от роднините ми, които се бяха завърнали към лоното на християнската вяра. Той е изключително добър човек, винаги на страната на слабите, особено когато те са обект на обиди и измами от страна на силните (повечето от тях абонати на „Уолстрийт Джърнъл“). Веднъж една бременна жена ме попита дали не е грях да роди дете в този ужасен свят. Аз отговорих, че за мен животът има стойност, само защото понякога срещам и живи светци. После ѝ съобщих името на един такъв светец: епископ Мур.

ШЕСТНАЙСЕТА ГЛАВА

Първата ми жена Джейн Мери, по баща Кокс, която срещнах още в детската градина, беше родена квакерка, а умря ревностна епископалийка (като госпожа Адам Ярмолински). Баща ѝ и брат ѝ (също квакери) бяха служили в армията като морски пехотинци. Квакерската инвазия в армията (Ричард Никсън също е такъв) започва, когато привържениците на тази религия, заедно с привържениците на други по-малки религиозни групи, започнали да се преселват на Запад. Децата са били привлечени от църковните служби, които, за разлика от техните, съдържаха музика и вълнуващи проповеди, а също така и разкази за фантастичните битки между Бог и Дявола. За да държат изкъсо своите деца, родителите-квакери били принудени да се включат в шоубизнеса и започнали да говорят и мислят по подобие на далеч по-колоритното мнозинство. (Резултатът е Ричард М. Никсън, моя тъст и моя шурей.)

По време на строевата си подготовка като морски пехотинец първият ми шурей преживял тежка нервна криза, но аз не вярвам тя да е била причинена от факта, че е квакер, особено квакер като НЕГО. Той бил отличен кьнкьор и след завършването на университета в Индиана го поканили да се включи в някакво шоу върху лед. Но бащата-квакер бил твърдо против и в резултат синът се записва като доброволец в морската пехота, където, както вече споменах, превърта. Между другото, сега си е напълно наред. (Добро е всичко, което завършва добре.)

Моята скъпа Джейн учи в „Суартмур“ – един квакерски колеж близо до Филаделфия. Проявява подчертан интерес към строгия квакеризъм, който все още се практикува там – без музика и калкулирана страст, без проповедници. Присъстващите на религиозните сбирки от този род седят в стаи с голи стени, разменят мисли за незначителни неща, без дневен ред, без предварително уточнени теми и оратори. Понякога просто мълчали, казва тя. (Особено след бомбардировката на Пърл Харбър.) Но това били най-хубавите им сбирки, най-вълнуващите, твърдеше Джейн.

След като се омъжи за мен, тя повече не стъпи на такава сбирка, въпреки че първата ѝ работа при всяко от многобройните ни заселвания на ново място беше да се осведоми къде стават тези сбирки. Според мен спря да ходи, защото квакерските общества на Изток (а ние вече бяхме станали обитатели на тази част от страната) приличаха прекалено много

на фолк-обществата, описани от Робърт Редфийлд. Те бяха обединени от кръвна връзка и обитаваха територии, които са били техни поколения наред. Освен това не търпяха чужди хора сред себе си, с изключение на онези, които са достатъчно възпитани, за да си вдигнат чуковете и никогам повече да не се върнат. Нещо, което силно обезсърчаваше Джейн, а и всички останали, които биха искали да се присъединят към тях. (В това отношение приличаха на отгледаните в кибуци израелски младежи, описани от Бруно Бетълхайм в романа „Децата на мечтите“.)

(По същия начин бях смразен и аз, когато ме поканиха да говоря в Унитаристката църква на Харвард Скуеър в Кембридж, Масачусетс. Никой не ме възприемаше като някакъв, дори далечен роднина, беше съвсем ясно, че не мога да кажа нищо ново на паството от закоравели професионалисти – нещо, което те да не са приели или отхвърлили преди много, много години. Имах чувството, че съм попаднал в стар кибуц.)

Първият признак, че голямата мечта на Джейн е да бъде част от някоя фамилия от единомишленици, се появява някъде в пубертета, когато започва да разправя наляво и надясно, че ще има седем деца. И това наистина се случи. Ние имахме три собствени деца и решихме да спрем дотук. Но после умряха сестра ми и съпругът ѝ, което ни доведе до решението да осиновим и техните три деца.

(Това ме кара да мисля, че когато се сбъдне нечие предсказание – точно и акуратно, ние нямаме никаква представа за времето. Потъването на огромния „Титаник“ също е било предсказано. Някакъв писател го описва в детайли, още преди кораба да е спуснат на вода.)

Джейн не харесваше семейството, което я бе отгледало (отчасти това се дължеше на периодичните нервни кризи, от които страдаше майка ѝ). В замяна на това обожаваше децата си, а и те нея. (След разпадането на брака ни, когато – образно казано – солната киселина пробиваше огромни дупки в дрехите ми, аз признах пред някакъв психиатър на някакъв купон, че следващата ми жена – ако изобщо имам такава – трябва непременно да обича майка си. На което психиатърът отвърна, че това е най-тъпото нещо, което е чувал от устата на жив човек, независимо дали е жена или мъж. „Защо вместо това не се спуснеш с бъчва по Ниагарския водопад?“ – запита ме той.)

Когато децата пораснаха и едно по едно отлетяха от семейното гнездо, Джейн отново се оказа в плен на ужасната самота, която аз (един-единствен човек, при това страстен пушач) нямаше как да прогоня.

По тази причина тя се обърна към трансценденталната медитация

(ТМ) с цялата страст на душата си. Джоди Кларк, един от връстниците на порасналите ни деца, прие поканата на една секта с дългото име „Махариши Махеш Йоги“ и започна работа като агент и инструктор на ТМ. Той прекара в медитация стотици и хиляди часове (а след това загина по време на една самолетна катастрофа над Северна Каролина, където беше тръгнал да търси място за нов храм на ТМ). Когато Джейн разказа на Джоди за всички славни неща, които вижда по време на своята медитация, той остана смаян и промълви: „Господи, аз НИКОГА не съм виждал подобни неща!“

За всички привърженици на ТМ, с изключение на Джейн, трансценденталната медитация представляваше едно празно, яркоосветено и климатизирано пространство, запълнено с вечен покой. Но за нея тя беше нещо като кино. Според мен също и Светото причастие, което получи, когато стана епископалейка. (Съмнявам се, че някой, дори Папата, епископ Пол Мур-младши или онази бойна кобила, която по-късно забрани на мен и Джил да сключим брак в „църквата там, зад ъгъла“, е бил по-близо до Исус, колкото Джейн в онзи миг, в който сложи в устата си късче вафла и глътка вино...) И тя имаше халюцинации, подобно на майка си и сина ни Марк преди да оздравее. (За разлика от Марк и самия мен, никога не стигна дотам, че да я заключват). ТМ и епископалната църква направиха виденията ѝ не само благопристойни и лишени от заплаха. Те ги направиха свети и едновременно с това безкрайно интересни. (По света вероятно има милиони хора като нея, които стоят унесени в църкви и концертни зали или пък си почиват под топлите слънчеви лъчи в парковете, близо до някое Виенско колело...)

Покойният ми боен другар О'Хеър изповядваше римо-католическата религия – като почти всички, родени в Пенсилвания, но след войната стана ако не атеист, то поне скептик по отношение на каквито и да било религии. А както вече споменах, епископ Мур отива на война религиозен скептик, а се завръща като дълбоко вярващ тринитарианец. Той сподели с мен, че е имал видение по време на битката за Гуадалканал. И след него решил да отдаде живота си на религиозното просветление в бедните енории на предградията, отдавна напуснати от всички, които успели да забогатееят, и да бичува всички представители на социалния дарвинизъм (неоконсерватори, ФБР, ЦРУ, оперираните от чувство за хумор републиканци и прочие, и прочие). Взема това решение, въпреки че е наследствено богат човек, с типични за англо-саксонците образование и вкус, със също така типични за това съсловие приятели...

Аз самият не бях променен от войната, ако не се брои фактът, че

започнаха да ме викат като арбитър в споровете между ветерани от най-различни войни. (Между другото, това ме кара да изпитвам чувството, че се намирам в някое от фолк-обществата на Робърт Редфийлд.) След речта ми в Националния музей по аеронавтика и космонавтика беше отделено време и за въпроси от страна на слушателите ми. Един от тях ме попита как стратегическите бомбардировки са променили душата ми. Отговорих, че за мен войната винаги ще си остане едно неповторимо приключение, а за оформянето на душата ми носят отговорност главно съседските кучета от моето детство. (Някои от тях бяха добри, други – злобни. Някои изглеждаха добри, но на практика бяха злобни. И обратното – злите на външен вид се оказваха добри.) Това е истината.

Втората ми съпруга също е член на Епископалната църква. Също като първата, и тя ме смята за безверник и духовен инвалид. Не присъствах дори на церемонията по кръщението на Джил и дъщеря ми Лили от епископа на Ню Йорк в най-голямата готическа катедрала на света (между другото, разположена в толкова беден квартал, че там нямаше дори кабелна телевизия, която да излъчва проповедите му). Пак между другото, там имат достатъчно основания да ме мразят, но аз мисля, че главната причина за това бяха цигарите. О'Хеър го погребяха с пакет цигари и кутийка кибрит в джоба. Не се надявам Джил да стори подобно нещо, но кой знае. Никога не съдя предварително за постъпките на даден човек...

За да не изглеждам духовен паралитик в очите на непознатите, които се опитват да проумеят що за човек съм, аз понякога наричам себе си „унитариански универсалист“ (и започвам да дишам). Това мъгляво определение очевидно ми извоюва някаква популярност, тъй като през юни 1986 година имах честта да бъда поканен като лектор на едно събрание в Рочестър, Ню Йорк. Встъпителните ми думи бяха почти същите, които бих употребил при раздаването на дипломите в Университета на Род Айланд:

– В родния ми Индианаполис – мястото, където моите предшественици са се смятали за „свободомислещи“, а след това и за „унитарианци“ и Бог знае още за какви, що се отнася до религиозните убеждения – живееше един хуморист на име Кин Хабърд. Той бе поканен на една церемония по връчване на дипломи в Индиана, след която каза, че истински важните неща в обучението на току-що завършилите студенти би трябвало да бъдат разпределени равномерно през четирите години на следването им, вместо да им ги струпат на главата през последния семестър.

Не очаквам, че тази вечер ще ви смая с истински важните неща. Защото знам, че вие вече сте достатъчно образовани, както в книжовния смисъл на думата, така и според изискванията на прочутата Американска школа на твърдите глави...

Аз самият се натъкнах на истински важните неща доста късно. Сега съм на шейсет и три години, но едва преди два месеца открих един цитат в творчеството на Фридрих Вилхелм Ницше (съвременник на Марк Твен), който обяснява и оправдава душевното ми състояние, а също така душевното състояние на предците ми от Индиана, на децата ми (а вероятно и на самия Марк Твен). Ницше казва (на немски, естествено), че само дълбоко религиозният човек може да си позволи да бъде скептик.

И тъй, тук в Рочестър, ние провеждаме едно събрание на хора, които притежават вяра. Вие притежавате вяра по време, когато твърде много американци смятат състоянието на човешкия дух за лишено от смисъл, когато подчиняват волята си на мошеници, рекетъори и лунатици с мания за величие. Лоши проповедници им предлагат вяра срещу заплащане или срещу онази незначителна политическа власт, която уплашените и обезверени души могат да притежават в едно плуралистично и демократично общество.

Слушайки етичните постулати на лидерите на тъй нареченото „религиозно възраждане“ в тази страна, включително тези на президента, аз съм в състояние да извлека едва две твърди и недвусмислени заключения. Първото гласи: „Престанете да мислите“, а второто: „Подчинявайте се“. На тези заповеди може да се подчини само човек, който се е отказал да вярва, че разумът ще промени света, или пък новобранец, току-що навлязъл в дебрите на Общата бойна подготовка.

По време на Втората световна война аз бях обикновен войник и се сражавах срещу германците в Европа. На задължителния за всеки боец медальон беше гравирани не само кръвната ми група, но и религията, която изповядвам. Армията реши, че моята религия е „П“, тоест протестант. Върху тези медальони нямаше място за биографични данни и бележки под линия. Сега си мисля, че би трябвало да гравират „С“ – за сарацин, тъй като ние се биехме срещу християни, тръгнахме на някакъв абсолютно безумен кръстоносен поход. Те имаха кръстовете по знамената и униформите си, по корпусите на всичките си машини за убиване – съвсем като воините на първия християнски император Константин. И, разбира се, загубиха. Факт, който трябва да приемем като провал за християнската религия.

Какво според вас прави християните толкова кръвожадни?

Ще ви кажа какво мисля по въпроса, а после, след като приключа с брътвежите си, ще ми бъде приятно да чуя какво мислите и вие. Според мен проблемът е чисто лингвистичен и може да се реши съвсем лесно, стига евангелистите да го позволят. Християнските проповедници призовават слушателите си да се обичат, да обичат съседите си и така нататък. Но думата „любов“ е прекалено силна и прекалено емоционална, за да бъде използвана в ежедневието. Любовта е за Ромео и Жулиета.

Да обичам комшията? Господи! Как да го правя, когато днес не разговарям дори със собствените си жена и деца? Вчера, след кръвопролитна битка с убити и ранени относно вътрешното обзавеждане у дома, жена ми каза: „Вече не те обичам“. На което отвърнах: „Нещо ново?“ В този момент тя наистина не ме обичаше и това беше напълно нормално. Надявам се, че някой друг път пак ще ме заобича. Това е напълно възможно...

Но ако жена ми искаше да сложи край на брака ни, да направи нещата необратими, тя би трябвало да каже: „Вече не те УВАЖАВАМ“. И това наистина щеше да бъде краят.

Една от многото ненужни катастрофи, които съпътстват живота ни в Америка – заедно с религиозното възраждане и плутония, – се крие във факта, че хората се развеждат, защото вече не се обичат. Това ми прилича да предлагаш старата си кола за продажба, без дори да си почистил пепелниците. Скоростите блокират и блокът на двигателя се спуква, когато ние преставаме да УВАЖАВАМЕ партньора си.

Ще ми се да вярвам, че Исус е казал на арамитски: „Трябва да се УВАЖАВАТЕ“... За мен това би било ясен знак, че Той действително иска да ни помогне тук, на земята, а не само да обещава блаженство в отвъдното. Но Той не би могъл да знае колко високи ще бъдат холивудските стандарти за любовта. Колко от нас приличат на Пол Нюман или на Мерил Стрийп?

Обърнете внимание на спектъра от емоции, възникващ в съзнанието ни в мига, в който чуем думичката „любов“. Ако не можете да обичате съседа си, бихте могли поне да го харесвате. Ако не можете да го харесвате, бихте могли поне да не му обръщате внимание. Но ако и това се окаже невъзможно, не ви остава нищо друго, освен да го мразите, нали? Защото всички останали възможности са изчерпани. Доста бързо пътуване до омразата, а? Пътуване, което започва с любовта. Пътуване, което прилича на логическите умозаключения, които ни карат да тръгнем от „нажежено до бяло“, за да стигнем до „ледено студено“. Като преминаваме през „горещо до зачервено“, „горещо“, „топло“, „стайна

температура“ , „хладно“ , „студено“ и „мразовито“... В този смисъл спектърът на емоциите, предизвикани от думата „любов“, ще изглежда така: „любов“, „харесване“, „безразличие“ и накрая „омраза“.

Това е моето обяснение на ширещата се сред християнския свят омраза. Този свят е населен от хора, на които постоянно се втъпява да обичат ближния си. И повечето от тях се провалят. И как няма да се провалят, когато да обичаш е изключително трудно? Голяма част от тези хора биха претърпели провал и ако ги накарат да скачат овчарски скок или да правят салто от летящ трапец. А когато се провалят в обичта, ден след ден, година след година, лингвистичната логика неизбежно ги отвежда при омразата. Отвъд нея, разбира се, остава и последната стъпка: убийството при въображаема самозащита...

„Трябва да се уважават.“ Тук вече всеки индивид в нормално психическо здраве може да направи нещо полезно за останалите, ден след ден, година след година. „Уважението“ не внушава никакъв спектър от алтернативи, някои от които са доста опасни. „Уважението“ е като електрически ключ – или е включено, или е изключено. Но когато не сме в състояние да уважаваме някого, ние не го убиваме. Нашата реакция е ограничена. Просто правим опит да накараме въпросния индивид да се почувства като нещо, дето го е влачила котката...

Сравнете това състояние (да се чувстваш като нещо, дето го е влачила котката) с Армагедон или Третата световна война.

Ето това е планът ми да превърнем кръвожадното християнство, убило толкова много хора, в нещо по-малко самоубийствено: заменяме думата „любов“ с думата „уважение“. Както вече ви казах, аз съм влизал в истинско сражение с хора, които се кръстят. И впечатленията ми са, че те съвсем не са забавни.

Не храня особена надежда, че ще бъде жив да видя подкрепа за предлаганата от мен проста реформа. Такава подкрепа едва ли ще видят и внуците ми. Защото бързото християнско пътуване от любовта към омразата и убийството е нашето главно забавление. Можем да го наречем „християнството пак се провали“, а мнозина от нас ще изпитват дълбоко удовлетворение отново и отново да наблюдават този процес.

В Америка въпросният процес приема формата на каубойска история. Един млад мъж с добро сърце и чисти помисли влиза на коня си в малко градче, изпълнен с доброжелателност към всичко и всички. Фактът, че на кръста му висят два колта 44-и калибър няма никакво значение. Неприятностите са последното нещо на света, което иска. Но още преди да се усети, този изпълнен с любов човек се изправя срещу друг,

който е толкова несимпатичен е недостоен за обичта му, че той няма друг избор, освен да го застреля. И християнството пак се проваля...

Най-ранните британски версии на тази история са приказките за рицарите-християни, които гостуват в Камелот на крал Артур. И те, по подобие на Херман Гьоринг, носят кръстовете навсякъде по тялото си. Качени на приведените от тежки брони коне, те обикалят села и градове, водени от желанието да помагат на слабите и бедните – една достойна за уважение християнска дейност. Те с положителност не търсят неприятностите. Няма значение, че приличат на железни коледни елхи, окичени с всевъзможни оръжия последен модел. Но още преди да се усетят, пред тях се изправя някой толкова противен и недостоен за обич рицар, че те нямат друг избор, освен да го наскат на парчета – като телешки котлети в месарница. Християнството пак се проваля. Какъв кеф! Тук искам да ви напомня, че по време на краткото управление на Джон Ф. Кенеди страната ни имаше всички шансове да се превърне в съвременен Камелот, обещаващ да ни забавлява с много примери, при които християнството се проваля...

А как сегашната ни федерална администрация – отдавна превърнала се в една от големите корпорации, които се бият за нашето внимание от екрана на телевизията и от страниците на печата, търси начин да поддържа своята популярност? Със старата и оцеляла през вековете приказка, започваща с думи като: „Никой не желае мир повече от нас“, „Никой не се ядосва по-бавно от нас“ и прочие. След което – изведнъж „бум-тряс“, „бум-тряс“ и християнството пак се проваля...

По една случайност Либия – мястото на последния ни провал, има население, което е по-малобройно от населението на Чикаго, Илинойс. Нима някой от нас – християните, трябва да изпитва съжаление, че убихме невръстната дъщеричка на Кадафи? На този въпрос трябва да отговори Джери Фолуел, защото той знае наизуст цитатите от Библията, които оправдават убийството. Но моята версия е, че позволявайки да бъде осиновено от някакъв мюсюлманин с мургава кожа, когото нито един американски телевизионен зрител не може да обича, това невръстно момиченце фактически е извършило самоубийство.

Може би ЦРУ е в състояние да установи дали това момиченце е страдало от депресия, когато се е решило на подобна стъпка.

Но аз пак се отклоних...

Пропътувах разстоянието до Рочестър с единствената цел да говоря пред група завършващи образованието си хора, чиято вяра е толкова силна и непоклатима, че те си позволяват известен скептицизъм по

отношение смисъла на живота и, съвсем естествено, наричат себе си „унитарни универсалисти“. По тази причина се чувствам длъжен да изкажа мнението си за сегашното състояние на тази сравнително малобройна в национален мащаб група.

Ще кажа, че по отношение на брой, власт, влияние и духовни различия от общата маса граждани на тази страна, вие твърде много приличате на ранните християни, които са търсели убежище в катакомбите на Римската империя. Бързам да добавя, че вашите мъки са други и животът ви не е под заплаха. Никой в структурите на властта не мисли, че Децата на Разума приличат на нива, засята с боб. Дотук се простира вашият дискомфорт. Който е доста по-приемлив в сравнение с разпъването на кръст или перспективата да се превърнете в храна на дивите зверове, затворени в *Circus Maximus*.

Подобно на ранните християни, и вие мечтаете за ерата на мира и справедливостта, която обаче може би няма да настъпи. Те са се надявали на Христос, а вие сте на мнение, че такава ера може да стане факт с усилията на самите хора.

Приличате им, защото и вие като тях живеете във време, в което основната форма на забавление е убийството. Според данни от Американската педиатрична академия, нашите деца гледат средно около 18 000 убийства по телевизията, докато завършат училище. Всяко дете е видяло как християнството се проваля отново и отново – с пистолети и пушки, с картечници и карабини. То вече е запознато с провалите му чрез използването на гилотината, въжето, електрическият стол и газовата камера. Видяло е как християнството се проваля с изстребителни бомбардировачи, танкове, бойни кораби и подводници, а също така и с мечове, примки, вериги и касапски ножове. След което нашето дете – момче или момиче, трябва да изпитва благодарност към големите корпорации (между които и правителството), защото са му проектирали всичко това.

Не по-малко богати и властни от нашите големи корпорации, някои древни римляни са предлагали на децата си съвсем същите развлечения. Спокойно можем да кажем, че само спонсорите са различни.

Подобно на ранните християни, и вие живеете в едно подчинено на предразсъдъците общество. Но по време на Римската империя сапунените мехури са били доста по-малко, отколкото днес – засягали са главно размера на планетата, нейното място в космоса, същността на останалите ѝ обитатели, вероятния произход на живота, причинителите на болестите и тяхното лечение, химията, физиката, биологията и така

нататък. Всички от онова време, включително ранните християни, не са имали друг избор, освен да гълтат споменатите сапунени мехури. Днес обаче не е така. Господи, с колко информация разполагаме днес! И не само с информация, а и с доказано надеждни технологии да създаваме изобилие от почти всичко, включително и да намаляваме съпътстващите живота ни катастрофи.

Следователно състоянието на нашето общество (плюс обществата на още доста страни) е трагично. Ние прибягваме до сапунените мехури и забавленията на хората, живели хилядолетия преди нас, а това неизбежно ни води към антитезиса на красотата и проповядвания от Исус Христос праведен живот – тоест, към войната.

Дали, когато казвам, че унитариянските универсалисти – хората, разпознаващи сапунения мехур в момента, в който чуват за него – приличат на ранните християни от катакомбите, аз искам да подчертая, че ще настъпи момент, в който нетърпимостта към сапунените мехури ще бъде толкова широко разпространена, колкото е християнската религия? Не знам, не знам... Защото примерът с християнската религия съвсем не е окуражаващ. На практика това е религия на бедните хора, на слугите и робите, на жените и децата. И няма да престане да бъде такава, докато приемаме насериозно Проповедта на планината, а едновременно с това се подчиняваме на силните, богатите и злите. Не мога да си представя, че вие ще пожелаете да направите подобно нещо – да се откажете от всичко, в което вярвате, за да играете по-важна роля в човешката история.

Ще ви трябва мото – нещо, което можете да поставите на тениските и знамената си за начало, а после може би и върху броните на танковете, самолетите и умиротворителните си ракети. В случай че наистина се нуждаете от такова мото, аз ви предлагам един кръг във формата на сапунен мехур с кремвирш в средата, върху който да се изпише червен кръст. Което според възприетия в международен мащаб език на символите означава „Забранено за мехури“.

Но на по-късен етап, в желанието си да привлечете максимален брой ентузиазирани почитатели, а може би и фанатизирани последователи, ще ви се наложи мълчаливо да се откажете от този символ. Тихо и кротко, без да вдигате излишен шум. Защото ще трябва да създавате в големи количества нови, високоемоционални мехури, с които в момента не разполагате. Те ще засягат темата за това, което Бог иска или не иска, кого харесва и кого мрази, какво предпочита за закуска. Колкото по-сложна представа за Бога успеете да изградите, толкова по-добре за

самите вас.

Колкото по-див и суров образ Му изградите, толкова по-добре. Казвам това като експерт, тъй като едно време бях рекламен агент. Със сегашния президент бяхме колеги, работили сме в един и същ отдел на „Дженерал Илектрик“. Но вижте какво стана: той си седи на топло в Белия дом, а аз беседвам с представители на някаква странна секта в Рочестър... Но това е друга история. Исках да подчертая, че ако действително искате да се превърнете в масово движение, вие не трябва да правите нищо друго, освен да използвате силата на телевизията и видеокасетите. А Богът, който измислите, неизбежно ще се изправи срещу „Ченгетата от Маями“, Клинт Истуд и Силвестър Сталоун. Между другото, по време на Виетнамската война Сталоун е бил учител по гимнастика в някакъв швейцарски девически пансион. И вероятно по тази причина в мига, в който срещнете погледа на кокер-шпаньолските му очи, веднага разбирате колко му е било трудно да обича, преди да се заеме с масовото изстребление на разни социалисти от азиатски или арабски произход...

И още нещо: вземете пример от телевизионните евангелисти и се дръжте далеч от Десетте Божии заповеди! Те са минно поле, тъй като точно в средата им е записана една заповед, която, ако се вземе насериозно, положително ще осакати съвременната религия така, както би осакатила шоубизнеса. Ето я: НЕ УБИВАЙ!

Благодаря за вниманието. (Край)

Образно казано, тази моя проповед беше за ангелите. За съжаление, когато засягам по-конвенционални религиозни теми, свободомислието ми става съвсем несмилаемо. За пример ще ви дам загриженото писмо на достопочтения Пол Х. Джоунс – капелан на църквата към Трансилванския университет в Лексингтън, Кентъки – до един наш общ приятел, изпратено веднага след моята беседа там, изнесена през октомври 1990 година. С разрешението на споменатия общ приятел, ще ви цитирам част от това писмо: „Защо съм толкова потиснат, след като прочетох «Фокус-бокус»? Не харесвам ли състоянието на човешката душа такова, каквото авторът го показва чрез своите герои, ситуации и образователни системи? Светът се разпада... Това ли е върното отражение на действителността? Къде съм аз в тази действителност? С кого да се идентифицирам? Защо всичко това не ми харесва?“

И по-нататък:

„Бих искал да попитам Вонегът какви са собствените му религиозни убеждения. Къде е изкуплението в неговите писания? Трябва ли да

има такова? Какво изобщо представляват тази писания и трябва ли да ги има? Прекалено много ли искам? Той умишлено споменава Исус и прави религиозни внушения. Защо?“

Някъде към края на приложението на тази книга ще откриете отговорите ми на тези въпроси.

(Признавам, че когато става въпрос за собствения ми пацифизъм, аз съм доста противоречив. Когато си задавам въпроса с коя личност от американската история бих желал да се идентифицирам, аз неизбежно се спирам на Джошуа Л. Чембърлейн и съм безсилен да изразя какъвто и да било протест. По време на Гражданската война полковник Чембърлейн е бил командир на 20-а доброволческа дивизия от Мейн. В решителната битка за Гетисбърг той заповядва на войниците си да мушкат противника с щикове не само отгоре надолу, но и в обратната посока – отдолу нагоре. И това се оказва решително за спечелването на битката.)

СЕДЕМНАЙСЕТА ГЛАВА

„– Кои са добрите и кои са лошите в Мозамбик? – попитах.

Седях пристегнат от коланите в един реактивен самолет, който ме пренасяше от Йоханесбург, ЮАР, до Мапуту – столицата на бившата португалска колония Мозамбик, където никога не бях ходил. За тази страна знаех само, че е красива и гостоприемна като Калифорния, разполага с няколко добри пристанища по най-дългата крайбрежна ивица в Африка, не е свръхнаселена и през годината падат достатъчно валежи, за да бъде истинска Райска градина. Но вместо всичко това е превърната в ад от човеците...“

Така започва материалът, който написах в началото на 1990 година за списание „Парейд“. Това беше годината, в която тъй наречените страни от Комунистическия блок престанаха да поддържат изтъркания от дълга употреба мит, според който в света продължава борбата между добрия и лошия обществен строй. (Докато бях ученик в гимназията „Шортридж“, чиито цветове бяха синьото и бялото, всички ние страстно мразехме техникума „Арсенал“, който си беше избрал зеленото и бялото. Веднъж, докато се прибирах у дома след поредния футболен мач между „Шортридж“ и „Арсенал“, облечен в екипа на нашата гимназия, бях спипан от група полчовеци от споменатия техникум, които здравата ми натъртиха кокалите. Или, както щях да призная пред Бени Гудман години по-късно, „и аз съм опитвал тоягата“...)

„Непознатият, когото попитах за добрите и лошите в Мозамбик, беше американец на име Джон Йейл – човек с достатъчно опит в тази страна – продължаваше есето ми за «Парейд». – Работеше за «Възглед за света», една американска евангелистка благотворителна организация, която доставяше храна, облекло и други стоки от първа необходимост за безпомощните бежанци на тази страна, които надхвърляха милион. Всъщност доста по-малко хора от онези, които се тъпчат в днешния Мексико Сити. Тези хора били прогонени от малките си ферми, а техните домове, училища и болници били опожарени и изравнени със земята от техни сънародници, наричащи себе си (на португалски) Национална съпротива на Мозамбик или съкратено РЕНАМО.

(Нашите неоконсерватори, съкратено НЕОКОНИ, бяха дълбоко убедени, че РЕНАМО е «пижамата на котката», тоест – най-достойните за уважение хора в тази африканска страна. След публикуването на този

материал получих няколко писма от тях. Съдържанието на тези писма ми напомни начина, по който Дийн Мартин представи Франк Синатра преди време – каза, че Синатра ще ни разкаже за ДОБРИТЕ дела на Мафията...)

Джон Йейл отвърна, че неговата работа не е да застава на страната на когото и да било от участниците в една гражданска война, а да помага на хората, изпаднали в беда – независимо кой какво казва за тях. Но зад внимателно подбраните изрази, с които този човек говореше за РЕНАМО, личеше, че обучаваните и снабдявани с оръжие от бели южноафриканци и родезийци членове на тази организация, които безчинстват, изнасилват и убиват от 1976 година насам, не бива да бъдат третирани като хора. РЕНАМО се бе превърнала в неизлечима болест за тази страна, извън всякакъв контрол. В същото време войниците от редовната армия били толкова бедни и малобройни, че присъствието им оставало напълно незабележимо и не си струвало да говорим за него. Били нещо като единични случаи на холера или чума, за които не си струва да се споменава, особено когато става въпрос за такива общочовешки понятия като доброто и злото...

В езика на всеки народ съществува по някоя стара и излъскана от употреба дума, която се използва за описание на върлуващите банди от коравосърдечни грабителите и убийци – банди, които се състоят от духовни инвалиди, болни от неизлечима болест, съществуващи единствено заради себе си. На английски тази дума е БАНДИТИ, а на португалски – БАНДИДОС. Скоро щях да разбера, че в Мапуто и другите по-големи населени места в Мозамбик БАНДИДОС е синоним на РЕНАМО.

«Болни от неизлечима болест» ли казах? Според данни на нашия Държавен департамент, само от 1987 година насам РЕНАМО е избила над 100 000 мирни граждани на Мозамбик, между които 8 000 деца под петгодишна възраст, повечето от които са били завличани в джунглата и оставяни там да умрат от глад. По всяка вероятност нашето правителство е оказвало тайна помощ на РЕНАМО, тъй като официалната политика на Мозамбик в близкото минало е била откровено промарксистка. С тази тайна помощ може да се обясни и откритата намеса на ЮАР във вътрешните работи на страната. Но дори да е било така, това вече е минало. БАНДИДОС са толкова малобройни и толкова ненавиждани, че никога не биха могли да завладеят страната. А всички останали – САЩ, СССР, Международният червен кръст, «Кеър» и Джон Йейл от «Възглед за света» – правят всичко възможно, за да облекчат агонията на полуголите и гладни бежанци, които нямат нищо общо нито с марксизма,

ното с капитализма. В тази връзка ще добавя, че всички жители на Мапуто, с които разговарях по-късно и които бяха достатъчно образовани, за да имат някаква представа от марксизма, изпитваха онова отвращение от «социалистическия идеал», което положително са изпитвали жители на Москва, Варшава или Източен Берлин...

Смених реактивния самолет с двумоторен «Чесна», в който имаше едва осем места за пътници, управляван от младеж с квадратна челост на име Джим Фрийзън, който доскоро бил горски пилот в северозападните части на Канада. Джим не посмя да лети ниско, за да ни даде възможност да разгледаме пейзажа отблизо, тъй като БАНДИДОС били навсякъде. Те без колебание стреляли по лодки и самолети, по камиони и леки коли – изобщо по всичко, което би могло да облекчи адските мъки на обикновените хора. Наемането на тази «Чесна» от наша страна не беше лукс, а необходимост, тъй като всички пътища там долу били претърнати от бандитите в минни полета и смъртоносни капани...

(Преди да тръгна на това пътешествие бях запитан не ме ли е страх, че ще ме убият. На което отвърнах: «Отивам в Мозамбик, а не в южен Бронкс».)

Представете си Калифорния с неизползваеми пътища, с опожарени ферми и селски жилища, представете си цялото ѝ население, наблъскано в големите градове и разчитащо единствено на хранителни доставки по въздуха. Ако успеете да си представите това, добре дошли в Мозамбик.

От 9 до 13 октомври – периодът, в който Уолстрийт преживя един малък трус, Джим Фрийзън превозваше малката ни групичка от един изолиран и мизерен бежански лагер в друг. Бяхме няколко души с медийни контакти в Щатите, включително кореспонденти на «Ню Йорк Таймс», «Уошингтън Поуст», «Нюзуик» и Си Ен Ен. Това, което видяхме, не се различаваше много от онова, което всеки гражданин на Съединените щати е виждал в различните илюстровани издания – независимо дали става въпрос за нацистките лагери на смъртта, Биафра, Судан и още куп подобни места. Аз самият бях виждал толкова гладни хора само два пъти през живота си – в края на Втората световна война, като военнопленник в Германия, и в Биафра – по време на Гражданската война в Нигерия.

(В романа «Синята брада» описвам една долина, претърпкана с бежанци от Втората световна война. Картината не беше плод на въображението ми, а съвсем истинска. Двата с О'Хеър бяхме там.)

В Мозамбик видях подобна картина – полумъртви от глад деца с очи като чинии, зрели хора с гръден кош, който наподобява птичи

кафез... Но видях и нещо ново: умишлено обезобразени хора, чиито уши и носове бяха отрязани с остри ножове...

(Да, видях ги в действителност, а не само чух за тях. Дори разговарях с неколцина – разбира се, чрез преводач. Никой не ми ги докара специално за целта, обезобразените им лица просто бяха част от тълпите хора, които ни наобикаляха. Кандидат-мъртъвци поради липса на калории.)

Това тъжно пътуване осъществихме по покана на «Кеър»¹¹ – една по-стара и по-голяма благотворителна организация от тази на Джон Йейл. Нейните представители таяха надеждата, че с наша помощ обикновените американци ще научат за агонията на един далечен народ, както и за това, което подпомаганите от тях благотворителни организации вършат за облекчаване на страданията му.

(«Кеър» е създадена след Втората световна война, в помощ на гладуващите сред руините на Европа хора. По-късно дейността ѝ се насочва към нуждите на изпадналите в беда народи от Третия свят. Неотдавна един от нейните ръководители в Ню Йорк сподели с мен, че сега, след рухването на Руската империя, те по всяка вероятност отново ще насочат усилията си към Европа, главно чрез доставки на хранителни продукти, трактори, резервни части, и т. н. Основната селскостопанска «техника» в Мозамбик е пряко свързана със замърсяването на околната среда – просто защото тамошните селяни почистват нивите си, като палят стърнищата. Тук може би трябва да благодарим на РЕНАМО, която направи всичко възможно да ги откаже от този лош навик.)

Придружаваше ни Дейвид П. Неф – ръководител на мисията на «Кеър» в Мозамбик, 43-годишен, родом от Ню Атънс, Илинойс – градче, което не беше виждал от доста време, тъй като преди Мозамбик бе работил за Корпуса на мира в Камерун... Работата му тук беше изтощителна: отговаряше за доставката, осчетоводяването и разпределението на пристигащите от цял свят храни, които трябваше да достигнат до най-силно нуждаещите се навреме, неразделени и неоткраднати. Същото бе вършил в Либерия, ивицата Газа, Филипините, Сомалия и Сиера Леоне. Тук, в Мозамбик, негов основен враг не беше РЕНАМО, а неефективността.

(Дали следващото жилище на Дейв и семейството му няма да е някъде из Варшава или Ленинград? Дали няма да му се наложи да учи и тези езици?)

---

11. CARE (англ.) – грижа. – Б. пр.

Няма да повтарям покъртителните истории, които чух от устата на Дейв. Както вече споменах, достатъчно е да оцветите старите снимки от Аушвиц в основните тонове на кафявото и черното и ще получите пълна представа за това, с което този човек се сблъсква всеки ден. Ще ви предам какво ми каза Дейв по време на полета към поредния бежански лагер, разположен до градчето Маромеу, на устието на гъмжащата от крокодили река Замбези. Снизихме се за кацане и прелетяхме над градчето, чиито жители чоплеха градинките си с мотики, без да се опасяват от поредния набег на въоръжените до зъби грабители, които някои американци продължават да наричат «борци за свобода». Дейв сподели, че снабдяването на РЕНАМО с амуниции, мини и ракетни установки е толкова евтино, че те изобщо нямат нужда от помощта на ЮАР, ЦРУ и когото и да било. Според него за тази цел били достатъчни около четири милиона долара годишно – толкова, колкото в Щатите струва производството на филм без големи звезди или пък някой по-засукан бродуейски спектакъл. Сума по джоба на няколко богати индивиди извън Мозамбик или пък на един-единствен милиардер.

Дейв добави, че ако БАНДИДОС завладеят столицата Мапуту (нещо, което вероятно биха постигнали без особени усилия, тъй като отдавна действат из предградията ѝ), те вероятно ще се огледат и ще кажат: «Дотук добре, ами сега?». Познанията им за транспорта се изчерпват със стрелбата по всичко, което се движи. А познанията им за болници и училища – как да ги взривят или опожарят.

Гладните, претръпнали от преживените ужаси и страдания фермери в Маромеу и околностите му, работеха на открито в малките си градини. Те със сигурност не бяха чували нищо за Карл Маркс, нито пък за Йоханесбург, Ню Йорк или Москва... Джим майсторски приземи машината на късата и неравна писта, край която личаха останките от един ДС-3, който бе катастрофирал едва преди няколко дни. Петнайсетина минути по-рано имахме шанса да видим под себе си голямо стадо диви слонове, поне стотина на брой.

Дейв и Джим познаваха добре злополучната машина, която бе носила прякора «Малката Ани» и в продължение на години бе доставяла храна и облекло на бежанците. В един момент обаче приборите за приземяване най-сетне отказали и «Малката Ани» се приземила по корем, повреждайки непоправимо корпуса си. С положителност беше по-стара от Дейв Неф. Последният самолет от типа ДС-3 слиза от конвейъра през 1946 година – когато «Кеър» все още има задачата да доставя храна в гладна Европа, а чернокожите жители на Мозамбик имат пред себе

си още трийсет години робство под ботуша на португалските колонизатори.

Сред първите такива жители, които видяхме след кацането, бяха двама кльощави мъже, облечени в тениски, вероятно част от последната доставка на «Малката Ани». Върху едната бяха изрисувани знамената на няколко американски яхт-клуба, върху другата един триъгълник с буквата S. Сиреч собственикът ѝ е един кротък Кларк Кент в личния си живот, но пред нас изведнъж се е превърнал в Супермен.“

(Това е финалът на материала ми за „Парейд“. Подобен материал написах и за „Ню Йорк Таймс“, но съм го забутал някъде. Всъщност, да върви по дяволите... Помня, че в него бях посочил едно странно историческо съвпадение: народът на Мозамбик прогонва своите португалски господари (които, между другото, им забранявали да карат автомобили) точно по времето, когато нас ни изхвърлят от Виетнам. Ето колко млада нация са те. Първото им желание след така мечтаната свобода било да се научат да четат, пишат и смятат. РЕНАМО продължава да прави всичко възможно да попречи на това тяхно желание – с помощта на модерни оръжия и средства за комуникации, които продължават да пристигат Бог знае откъде. Преди да си тръгнат, португалците запълнили с цимент водопроводите и тоалетните на всички обществени сгради, хотели и болници, просто защото вече не били тяхна собственост...)

Във „Връбница“ съм включил и едно есе, което написах след завръщането си от Биафра. Обитателите на тази територия (главно бунтовници от племето Ибос) бяха блокирани толкова успешно, че косите на децата им станаха червени, а ректумите им бяха обърнати наопаки и всяка навън като водни съединения. От липса на протеини, разбира се. Когато се прибрах у дома (семейството ми беше на ски във Вермонт), аз наех стая в стария манхатънски хотел „Роялтън“ и изведнъж избухнах в плач. По-скоро рев, по-скоро кучешки вой... Това не ми се случи по време на Втората световна война. Не пролях дори една сълза и след завръщането си от Мозамбик. За последен път плаках (кратко и без да вия като куче), когато умря съпругата ми Джейн. (Същата, която при завръщането ми от Биафра караше ски.) След смъртта ѝ синът ни Марк – докторът, каза, че той самият не би се подложил на всичките ужасни терапии, благодарение на които Джейн живя толкова дълго с рак...

Докато пишех (със сухи очи) материала си за Мозамбик, случайно срещнах един стар съученик от „Шортридж“ – инженера-изобретател Хърб Харингтън. Пред него споделих, че след Биафра нещо е станало с мен. Видяното в Мозамбик ме беше впечатлило интелектуално, но не и

емоционално... Видях как умират момиченца на възрастта на скъпата ми Лили, просто защото са били докарани в бежанските лагери прекалено късно, след дълго гладуване в джунглата. Но това не ме бе впечатлило кой знае колко... Хърб каза, че е изпитал абсолютно същото по време на Втората световна война, когато му се случвало да види цели влакови композиции с китайци, станали жертва на гладната смърт. Само след една седмица подобни гледки изобщо не му правели впечатление...

(Имам една снимка, която ме показва по време на действие в Мозамбик. Тоест – демонстрирам какво означава мускулест християнин в туристически одежди, които вероятно са дело на дизайнер от калибъра на Ралф Лорен. Аборигените буквално не знаеха какво да правят по време на тази демонстрация – дали да ослепеят, или да се насерат. Аз, разбира се, уредих нещата...)

ОСЕМНАЙСЕТА ГЛАВА

Вицът на Ед Уин за жената, която напразно гасила пожара у дома си, беше най-хубавия ЧИСТ виц на света. А най-хубавия мръсен виц на света чух от устата на московската си преводачка Рита Райт, която почина преди няколко години почти на деветдесет. (Рита беше гений на езиците, изследовател на творчеството на Робърт Бърнс, преводачка на най-значителните произведения на Дж. Д. Селинджър, Синклер Луис, Джон Стайнбек и моя милост от английски, Франц Кафка от немски и тъй нататък. Джил и аз прекарахме няколко дни в нейна компания в Париж, където я бяха командировали да проучи някакви френски документи – естествено, написани на френски език.) По време на Втората световна война Рита е била преводачка на английските и американски моряци, които са докарвали храна и амуниции в Русия по северния морски път до пристанище Мурманск (на брега на леденото Баренцово море), въпреки непрекъснатите нападения на германските самолети и подводници. Тя можеше да имитира до съвършенство няколко различни английски наречия, а въпросната история ни разказа на кокни¹².

Изчистен от кокните на Рита, най-мръсният виц на света звучи така: някакъв ексцентричен английски милионер завещал огромна сума на онзи, който успее да създаде най-духовитото петстишие. В своето завещание той отчитал факта, че най-духовитите петстишия обикновено са и най-циничните и по тази причина забранил на бъдещото жури да дисквалифицира авторите поради нецензурен език (колкото и мръсен да е той). И тъй, журито било избрано – все измежду хора със сини лентички, но не и със сини носове¹³, които, разбира се, били затрупани с тонове стихчета. Наградата била в центъра на вниманието на обществеността (става въпрос за британската общественост). В крайна сметка журито обявило победителя – някаква домакия от източна Англия. Решението му било не само единодушно, но и възторжено. Голямата награда се давала на наистина най-остроумното петстишие на света, но за съжаление съдържанието му било толкова мръсно, че нямало как да бъде публикувано.

Разбира се, страната изпаднала в плен на изгарящото любопитство, всеки искал да чуе съвършените рими. Докато членовете на журито

---

12. Лондонският диалект. – Б. пр.

13. Става въпрос за титулувани по един или друг начин специалисти. – Б. пр.

били колкото възторжени от спечелилото петстишие, толкова и категорични, че цивилизованият свят не може да понесе неговата циничност. По тази причина всички хукнали да търсят автора – онази внезапно забогатяла домакиня. (Докато разказваше историята, чула от някакъв английски моряк, Рита майсторски се превъплъти във въпросната домакиня – горда и малко засрамена от неизмеримото количество мръсни мисли, които ѝ позволяват да спечели наградата.) Тя била съгласна с мнението на журито, че макар и гениално духовити, въпросните рими са прекалено обидни и не трябва да стават достояние на никого. Но любопитството на нацията било толкова огромно, че поставило под въпрос подготовката ѝ за война. Така на сцената се появил самият Уинстън Чърчил, който успял да убеди победителката в конкурса да застане пред микрофоните на Би Би Си и да изрецитира своето петстишие, като замества всяка неподходяща за ушите на почтените семейства сричка с нищо неозначаващия звук „трала-ла“.

Жената приела. И ето как прозвучало в ефира най-духовитото петстишие на света:

Трала-ла, трала-ла, трала-ла, трала-ла,
трала-ла, трала-ла, трала-ла, трала-ла,
трала-ла, трала-ла, трала-ла, трала-ла,
трала-ла, трала-ла, трала-ла, трала-ла,
трала-ла, трала-ла, шибана путка...

Рита (родена в Русия, но с шотландска кръв – това личи от неруското ѝ фамилно име) ни разказа тази история, а после невинно добави:

– Английският не е матерният ми език, затова мога да говоря на него всичко, колкото и мръсно да е то. Каква свобода, какво удоволствие!

Хонорарът на преводачите не трябва да бъде по-малък от този на авторите. Казах това на няколко от моите чуждестранни издатели, предлагайки им да получа по-малка сума за авторските права, за да могат да платят по-добре на преводачите. Спокойно можех да им кажа, че земята е плоска и разполагам с доказателства за това. През ноември 1983 година произнесох слово пред един семинар на преводачите, проведен в Колумбийския университет. Ето го:

"Първата страна, която отпечата мое произведение на език, различен от английския, беше Западна Германия. Там през 1964 година излезе първият ми роман „Пианистът“ (издаден тук от „Скрибнърс“, 1952).

Немското му заглавие беше „Das Holische System“, а преводачът Вулф Х. Бергнер познаваше американския английски толкова добре, че нито веднъж не си направи труда да ме попита какво съм искал да кажа с това или онова. Казвам го без ни най-малка ирония, нещата наистина стояха така. Казаха ми, че преводът му е безупречен. Приемам чуждото мнение, въпреки че имам известни (съвсем елементарни познания) по немски език. Освен това не мога да се чета дори на английски, но ви моля да не ме питате защо. Ако трябва да окачим някакво име на тази примитивна невроза, нека я наречем „хронично стеснение“...

Много по-интересни преживявания имах със следващата преводачка на същата книга – Роберта Рамбели от Генуа, Италия. От нея получих първото писмо, което изобщо бях получавал от преводач. И все още помня два от чудесните ѝ въпроси: какво е *gumble seat*¹⁴? Какво е ферокодело? Получих удоволствието да ѝ обясня нещо, което и малцина американци знаят: ферокоделото е специално съоръжение, с чиято помощ артилерийските наблюдатели на великата републиканска армия по време на Гражданската война са били издигани над върховете на дърветата и така са получавали възможност да хвърлят поглед на вражеските позиции.

Изминаха седем години преди да напиша втория си роман. Тази пауза не се дължеше на никакви душевни терзания, а на финансови затруднения. Ако трябва да издържат семейство, докато създават поредното си произведение, на писателите са им нужни страшно много пари. През споменатите седем години аз просто няхах такива пари...

Вторият ми роман носеше заглавието „Сирените на Титан“ (Дел, 1959), него първи взеха французите. Преводачката Моник Теис нямаше въпроси към мен. По-късно научих, че разминаванията ѝ с американския английски са били направо абсурдни. След което получих писмо от старата си приятелка Роберта Рамбели, която ме уведоми, че отново са я наели да ме обяснява на четящите италианци и по тази причина прилага списък с петдесет и три въпроса – какво означава това, какво искам да кажа с онова, и прочие. По онова време аз вече бях влюбен в нея и смея да твърдя, че чувствата ми се радваха на взаимност от нейна страна.

Малко по-късно синът ми Марк, който стана не само писател, но и педиатър, спечели малко пари от риболов в Кейп Код и реши да ги изхарчи в Европа. Помолех го да посети приятелката ми Роберта в Генуа и той прие. Аз самият никога не съм се виждал с нея, а кракът ми и до

---

14. Стъгаема седалка в някои модели спортни автомобили. – Б. пр.

ден днешен не е стъпвал в Италия. Марк позвънил на вратата ѝ и тя останала страшно доволна да го види. Но се оказало, че трябва да контактуват писмено, сякаш са глухонеми. Роберта не разбирала нито дума говорим английски, въпреки че свободно пише и чете. Между другото, аз съм така с френския... Мислите, че това е смешно? Не, ни най-малко. Според мен това е прекрасно!

И двете книги бяха издадени пиратски в Съветския съюз, където в онези години никой не искаше да има нещо общо с капиталистическия заговор, известен като Международна конвенция за авторските права. И от тамошните си преводачи не получих ни вест, ни кост, но това вече не ме учудваше, тъй като така ме третираха не само първите ми преводачи в Германия и Франция, но и по-сетнешните – в Дания и Холандия.

Днес съм на шейсет и една години, зад гърба ми са много книги и много преводи. Обичах да се шегувам с преводачите си на френски, които никога не ме потърсиха (въпреки абсурдните на места преводи – по мнението на други хора), а когато отскачах до Франция, винаги оставах с чувството, че тамошните хора не ме харесват особено. Но с Робер Пепан – преводачът на последните ми две книги, също писател, който говори американски английски по-добре от мен, станах близък приятел. Въпреки великолепното владее на езика, неговите писма съдържат куп въпроси, които са по-интересни дори от онези на скъпата ми Роберта, която вече е на небето.

В допълнение ще кажа, че макар още да се дразня от пиратските публикации на моите книги в Съветския съюз преди тази страна да се включи в Международната конвенция за авторско право (а и от мизерните хонорари, които ми дава, след като стори това), аз изпитвам изключително топли чувства към преводачката ми на руски Рита Райт – чувства, на които не се радва никой друг извън семейството ми. За пръв път се срещнахме в Париж, после на два пъти ѝ ходих на гости в Москва и Ленинград. Мисля, че дори да не беше моя преводачка, ние с нея пак щяхме да сме луди един по друг – просто като човешки същества...

В книгите ми се срещат известно количество неприлични думи, просто защото слагам в устата на героите си (най-вече на войниците) онези реплики, които те използват в реалния живот. А съвременните руски еквиваленти на тези думи са забранени за печат в СССР. Преди да се залови с превод на моите книги, Рита Райт е имала същия проблем със „Спасителя в ръжта“ на Дж. Д. Селинджър. Как го е преодоляла? В руския език съществува едно остаряло селско наречие, което се използва главно при ежедневната селскостопанска дейност и което, макар да

изобилства от откровени ругатни и намеци за сексуален акт, се смята за безобиден фолклор. В преводите на Селинджър и моите книги Рита използва именно това наречие, внимателно отбягвайки всички съвременни ругатни. По този начин ние сме пресъздадени на руски език почти такива, каквито сме...

На тази тема мога да продължавам до безкрайност. Едно отделно есе бих могъл да отделя на преводаческите мъки, причинени от заглавието *Jailbird*, което сложих на една от своите книги. Оказа се, че в редица страни с далеч по-стари културни традиции от Щатите липсва точна дума за лица, които постоянно влизат и излизат от затвора. Това се дължи на факта, че наказателната система в сегашния ѝ вид е едно сравнително ново човешко изобретение, дело на американските квакери. Най-близо до въпросната дума в редица европейски езици беше словосъчетанието *gallows bird*¹⁵, което обаче не даваше пълна представа за моя герой-рецидивист, вероятно защото човек не може да бъде обесен повече от веднъж...

И в крайна сметка, всеки от моите преводачи на тази книга, бе принуден да промени заглавието ѝ.

Und so weiter¹⁶. Ако използвам възможността да спомена имената на преводачите, които са били в приятелски отношения с мен, аз съвсем не искам да кажа, че тези отношения са задължителни за един добър превод. Единственото ми изискване към всеки преводач е той или тя да бъде по-добър писател от самия мен. При това на минимум два езика, единият от които да бъде моят...

Сега трябва да се залавям да пиша отговори на писмата, които ме заливат всеки ден. Първият от тях ще дам на моя японски преводач Шигео Тобита, който ми задава куп приятелски въпроси относно нещата, за които пиша. Един от тях гласи: „Какво е «Четири рози»? Може би бутилка скъпо вино?»

Отговор: "Не. Трудно мога да се съглася, че „Четири рози“ има нещо общо с виното.¹⁷

Край на словото.

Пет месеца след като казах всичко това пред семинара на преводачите (между тези неща изобщо няма връзка), аз бях откаран посред нощ в спешното отделение на болницата „Св. Винсът“ за промивка на стомаха. Бях направил опит за самоубийство. Това не беше вик за помощ, а

15. Пандизчия. – Б. пр.

16. И така нататък (нем.). – Б. пр.

17. Става дума за марка известно американско уиски. – Б. пр.

нервен срив. Пожелах „големия сън“ (Реймънд Чандлър). Пожелах да „затръшна голямата врата“ (Джон Д. Макдоналд). Край на вицовете, кафетата и цигарите.

Исках да се МАХНА.

(В края на приложението ще откриете едно есе, което написах дълго след въпросния инцидент. В него става въпрос за вероятната връзка между творческия процес и психическите заболявания.)

ДЕВЕТНАЙСЕТА ГЛАВА

Великият писател-фантаст Рей Бредбъри (който не може да кара кола) написа един разказ, озаглавен „Механизмът от Килиманджаро“. Главният герой в този разказ притежава осъдителното качество да предизвиква самоубийства (а може би и още куп осъдителни качества). Той притежава и един магически джип, с който броди из пустите пътища в околностите на Кечъм, Айдахо. На един от тези пътища среща някакъв фатално депресиран брадат старец, облечен в дрипи. Оказва се, че това е Ърнест Хемингуей, който не след дълго ще си пръсне мозъка с пушка. Героят на Бредбъри в магическия джип му предлага да го закара към подобра смърт от тази, която си е избрал. Ако Хемингуей се качи на джипа, той ще умре при самолетна катастрофа на връх Килиманджаро в африканската държава Танзания (висок 6345 метра). Хемингуей се качва и така стига до славната смърт.

(Френският писател Луи-Фердинанд Селин пише за един свой приятел-лекар, който имал манията да умре достойно. И умрял под някакъв роял, разтърсван от силни конвулсии.)

В света на Рей Бредбъри вероятно бих се самоубил толкова успешно, колкото и Хемингуей. Всъщност възможно е в момента да съм мъртъв, а това, което виждам, да е онзи Вонегът, който щях да бъда, ако не бях сложил край на живота си. Поучително, нали? „Това ще ми бъде за урок“, както казал един осъден на смърт в общинския затвор на Кук Кантони, докато го завързвали за електрическия стол.

Ако всичко наоколо е само това, което би трябвало да виждам (а всъщност гния в гроба като Джон Дилинджър – идола на моето детство), по всяка вероятност щях да възкликна: „Господи, трябваше да напиша още поне четири книги!“ Ако бях продължил да живея, със сигурност щях да чуя как дъщеря ми пее една песничка, научена по време на поредния летен лагер:

„Момчетата отиват на Юпитер, за да оглупеят!
 Момчетата отиват в колеж, за да помъд্রেят!
 Момчетата отиват на Венера, за да получат нов пенис;
 Момчетата пият пепси, за да са секси!“

Ако не бях обзет от натрапчивата идея да си вървя и бях поживял още някоя минута (между другото, тази идея се оказа абсолютно

скапана), положително щях да публикувам следното страхотно есе, появило се в „Ню Йорк Таймс“ през пролетта на 1990 година:

"По неизвестни причини след определена възраст американските хумористи и сатирици или както там сте решили да ги наричат – тоест онези от нас, които предпочитат да се смеят на деморализиращата информация, вместо да плачат от нея, се превръщат в непоправими песимисти. Ако лондонската застрахователна компания „Лойдс“ издаваше компенсационни полици срещу изгубеното чувство за хумор на писателите-хумористи, тя положително би взела под внимание факта, че мъжката част от тази компания търпи въпросната загуба някъде около шейсет и тригодишната си възраст, а женската – много по-рано, някъде около двайсет и девет...

За щастие или нещастие това мое откритие се потвърждава изцяло от книгата „Забранени удари“ (Парагон Хаус, 1990) на Уилям Кьоф – преподавател по английска литература в масачусетския щатски колеж „Фичбърг“. Подзаглавието на тази книга звучи така: „Насилието на американския хумор“. Втре има подборка от есета на господин Кьоф върху творчеството на Марк Твен, Ринг Ларднър, Амброуз Бийърс, моя милост, комиците в киното (нямо и говорящо), както и онези, които участват в съвременните радио и телевизионни постановки. Авторът се стреми да ни убеди, че най-сполучливите американски вицове и хумористични произведения от всякакъв вид са пряка последица от икономическото и физическото насилие в нашето общество. „Често става така, че американският хуморист, изградил своето име и репутация като развеселен наблюдател на насилието и корупцията в тази страна, приключва кариерата си като разказвач на наситени с горчива ирония приказки, откъснат от света в своето мрачно ложе“, пише той.

Досещате се какво означава това, нали? Означава, че последният ми роман „Фокус-бокус“, който ще излезе от печат през септември, всъщност е една наситена с горчива ирония приказка, полегнала в мрачното си ложе...

Това е неизбежно.

„Насилието, което вдъхва живот на американския хумор, винаги го надживява – казва господин Кьоф. – Вицовете неизбежно остаряват и «изстиват», но за съжаление pistolетите си остават горещи.“

В крайна сметка и Марк Твен престава да се надсмива над собствената си агония и над агонията на хората, които го заобикалят. Той отрича осакатения живот на тази планета и умира далеч преди да е чул за

ядрените оръжия. Той е мъртъв като забит във вратата гвоздей, без да има представа дори за това, което ще ни донесе Първата световна война.

Вицовете действат така: разказвачът започва с нещо предизвикателно, например секс или физическа заплаха – просто за да поуплаши слушателя или пък да постави интелигентността му на изпитание. Стъпка втора: разказвачът дава да се разбере, че не очаква никакъв интелигентен отговор от слушателя. Това кара последния да встъпи в безсмислен дуел с различните химикали в кръвообръщението си, който може да бъде прекратен само по два начина: или като тресне един юмрук в зъбите на разказвача, или с подскоци на място.

Най-често срещаната реакция обаче е следната: слушателят прогонва тези химикали от кръвообръщението си посредством бързо свиване и разпускане на гръдния си кош, придружено от гротескни гримаси и лаещи звуци.

Тест за интелигентност: „Защо пилето пресича пътя?“ Секс: „Колата на пътуващ търговец се поврежда на селски път в бурна нощ. Той чука на вратата на някаква ферма, стопанинът отваря и казва: «Да, можеш да пренощуваш тук, но ще трябва да спиш с дъщеря ми». Физическа заплаха: «Човек пада от скала, но успява да се залови за някакъв издатък и увисва във въздуха над тристамерова пропаст, където го чака сигурна смърт».

Но разказвачите постигат пълен успех, когато говорят за реалните, непосредствени и страшни опасности, които заплашват слушателите. И никакъв смях, колкото и спонтанен да е той, не може да възстанови чувството им за сигурност. Аз самият бях в това положение по време на обиколката ми из няколко университета през пролетта на 1989 година. Трябваше да изнеса няколко лекции в тях и това ме принуди да отложя всичките си други ангажименти. Не ми беше особено приятно да прибъгвам до описаните по-горе трикове със своите слушатели, но няха друг избор. Един пример: изправен на катедрата пред тях, аз си задавах въпроса какво щеше да стане, ако семейството ми живееше в Германия по времето, когато Хитлер взема властта в тази страна. Всеки отговор на подобен въпрос би бил спорен, но едновременно с това и потискащ. След което казах, че светът е изправен пред далеч по-сериозен проблем от раждането на нов Хитлер, а именно: унищожаването на планетата от самите нас, унищожаването на този прекрасен и деликатен апарат, който поддържа живота ни...

Казах, че не е далеч денят, в който ще обърнем корем като декоративни рибки в занемарен аквариум, а после предложих и епитаф за

нещастната ни планета, който звучи така: **МОЖЕХМЕ ДА Я СПАСИМ, НО БЯХМЕ ПРЕКАЛЕНО ЕВТИНИ И МЪРЗЕЛИВИ.**

Наистина е време да престанем.

Боже мой, мисля, че казах и още нещо (всъщност сигурен съм, че го казах), което звучеше така: човечеството се е превърнало в неудържим ледник от топла плът, който поглъща всичко по пътя си, а след това прави любов. Крайният резултат е удвояване на обема му. За капак добавих, че дори Папата в Рим не може да направи нищо, за да спре плъзгането на тази огромна маса плът.

Достатъчно!

Въпреки всичко допускам, че на хартия все още звуча забавно, забивайки малки гладки кукички в хората, след което бързам да си ги прибера. В крайна сметка писането на роман е бавна и сложна дейност – все едно, че си се захванал да изрисуваш ръчно цветята по тапетите на гостната си... Понеже зная как действат вицовете с техните кукички, които се забиват и отдръпват, аз все още съм в състояние да ги създавам, въпреки че от доста време насам не изпитвам особено влечение към подобна дейност. Помня, че и на баща ми му писна да е архитект (това стана, когато беше с десетина години по-млад от мен сега), но въпреки това продължи да се занимава с архитектура.

Или както преди време изтъкна един мой близък приятел – в идеите ми има всичко друго, но не и оригиналност. Такава била съдбата ми. Вероятно по тази причина ми хрумна напълно неоригиналната идея да напиша една съвременна версия на «Дон Кихот». Надявах се, че в тази история все пак ще има нещо свежо, просто защото цял живот бях мечтал да създам образ на идеалния гражданин. Макар господин Кьоф да мълчи по въпроса, аз мисля, че американските хумористи не биха се занимавали с недостатъците на своите съграждани, ако в главите си нямаха ясна представа как трябва да изглежда американският гражданин. Според мен мечтата на американските хумористи за идеалния гражданин е толкова важна за тях, колкото е била за Карл Маркс или Томас Джеферсън...

Но практическата реализация на тази мечта се оказа трудна работа. Просто защото никой не успя да откачи читателите от своята кукичка, от монтаукския чадър на съвременността.

«Монтаукски чадър» се нарича една специална мрежа за улов на риба, която се използва от хората, излизаци на риболов за удоволствие. Това най-често са жители на Лонг Айланд, които разпъват тази мрежа с помощта на моторни яhti върху огромна площ. Гледана отгоре, тя

прилича на оголените ребра на чадър, от който са свалени плата и дръжката. Върхът на всяко от тези ребра представлява мрежичка от стоманена тел, която съдържа стръвта от изкуствена сепия, направена от употребявани медицински маркучи. Вътрешността на всеки маркуч крие по една кука, която е толкова остра и назъбена, че няма костур или лефер, който да се откачи от нея, след като веднъж я захапе, попаднал в плен на илюзията, че това е закуската му...

Днес не съществува еквивалент на онзи способ за откачане от кучичката, който Марк Твен успешно използва преди Първата световна война (а и някои негови последователи по време на всички останали войни) в «Хъкълбери Фин» – наситения с най-черен хумор роман, написан някога от американец. Ето за какво става въпрос: изобретателният, твърд и достоен за възхищение Хък, все още в началото на живота си, заявява, че «ще се разшета из околността».

За коя околност става въпрос? Може би за Роки Флетс, Колорадо? За Ханфорд, Вашингтон? Или за крайбрежието на Принс Уилям Саунд в Аляска? Ами какво ще кажете за посоката, която избира самият Твен, след като изчезва от Ханибал? Да, разбира се, че имам предвид девствената пустош на Амазонка...“ (Край)

Ако не бях умрял, положително щях да напиша всички тези неща. Освен това щях да се радвам на раждането на още три внучета – в допълнение към трите, които вече имах. Майка ми така и не видя нито едно от дузината си внучета, макар че когато двамата със сестра ми я открихме мъртва, Алис вече беше бременна с Джим, първото от тях. (Очевидно добрата новина беше закъсняла и вече не можеше да спаси мама. Тя се е чувствала толкова ужасно, колкото всеки жител на Мозамбик днес. Отвратителната касапница в тази страна продължава с пълна сила, но самоубийства почти не са регистрирани.)

Ала предположенията какво щеше да стане, ако не бях осребрил чиповете си в спешното отделение на „Св. Винсът“ преди шест години, могат да вървят по дяволите. Аз съм жив, продължавам да пуша и да поддържам тъжно извитите си мустаци, които пуснах, за да приличам на баща си. (Брат ми също има мустаци.) *Cogito, ergo sum.*¹⁸

Фактически имам и едно хвалебствено есе. Написах го за Коледния каталог на чикагската верига от книжарници „Крокс & Брентано“ през 1990 година (каталогът щеше да бъде разпространен безплатно между

18. Мисля, следователно съществувам (Декарт). – Б. пр.

най-добрите клиенти на веригата, а есето възхваляваше това достойно занимание – четенето). Ето го:

„През 60-те години много ми се искаше да вярвам, че дълбоката медитация – такава, каквато я практикуват в Индия, може би ще се окаже онзи път към щастието и мъдростта, който отчаяно търсят хората от европейски и африкански произход. За известно време в това повярвах дори бийтълсите. Съмнявам се обаче, че покойният (искам да кажа велик) Аби Хофман някога е вярвал в това. Той не е имал никакви намерения да се отказва от своето изострено чувство за хумор – най-свястното нещо в тази страна по време на Виетнамската война, за да го замени с някакъв дълбоко личен вътрешен покой.

Аз самият обаче с радост бих направил тази размяна. Включих се в «Махариши Махеш Йоги» (също като членовете на «Бийтълс») с надеждата да се науча на трансцендентална медитация или съкратено ТМ. Не познавах никой от бийтълсите, никога не съм чувал окончателното им мнение за ТМ. Доколкото си спомням, те зарязаха «Махариши» по причини, които нямаха нищо общо с полутранса в източен стил. Личните ми впечатления от ТМ са доста ограничени – просто една малка дрямка, по време на която, за добро или лошо, не се случва нищо особено. Нещо като практикуване на леководолазен спорт, но не във вода, а в сладникаво топъл бульон. Най-голямото събитие там долу беше да видиш как покрай теб бавно се влачи някакво розово шалче или нещо подобно...

От това приятно състояние между съня и будуването се пробуждаш абсолютно непроменен.

От моята ТМ аз все пак получих нещо повече от приятна дрямка. Седнал изправен в твърдия стол (според изискванията на Махариши), изхвърлил от съзнанието си всички дребни неща, които могат да ме разсейват, и повтарящ своята мантра (айе-еем) както на глас, така и безгласно, аз изведнъж си дадох сметка, че това вече съм го вършил хиляди пъти.

И знаете ли кога? Докато съм чел книги!

Още осемгодишен аз попивах в себе си писаното слово на хора, които са виждали и чувствали нещата – това беше моето «айе-еем, айе-еем». И по време на този процес целият свят изчезваше. Когато чета някоя увлекателна книга, пулсът и дишането ми се снижават, точно както по време на ТМ.

Оказа се, че ВЕЧЕ СЪМ ветеран в областта на медитацията. А когато се пробуждам от своята медитация в западен стил, аз без съмнение

съм едно по-мъдро човешко същество. Споделям всичко това, защото днес твърде много хора не смятат печатното слово за нещо повече от безнадеждно остаряла технология, измислена преди две хиляди години от китайците. Със сигурност книгите се раждат от необходимостта за практично предаване или съхраняване на информацията и по времето на Гутенберг са били толкова романтични, колкото днешните компютри. Но по една случайност става така, че когато се комбинира с мислите и чувствата на един образован човек, седнал на прост дървен стол, книгата е в състояние да предизвика у него особено душевно състояние, характеризиращо се с особена (и бих казал безценна) дълбочина и смисъл...

Тази форма на медитация – родена по една случайност, както вече споменах – може би ще се окаже най-ценното съкровище на нашата цивилизация. Ето защо никога не трябва да се отказваме от книгата, никога не трябва да се предаваме пред разпечатките, които плюе светещата катодна тръба срещу нас, защото те съдържат само баналните неща на всекидневието.“ (Край)

(Ксантипа¹⁹, която си има собствена кариера и доходи, от време на време ме замеря с чинии. Ако не беше тя, аз отдавна да съм умрял от прекален сън. Щях да си дремя, докато дойде Онази с косата. Или, в най-добрия случай, щях да зарежа киното и театъра, книгите и списанията, разходките на чист въздух и прочие... Тя е това, което Джордж Бърнард Шоу нарича „носителка на жизнена сила“.)

В онова есе за книгите споменавам името на Аби Хофман в качеството му на мантра за медитиране. Давам си ясна сметка, че повечето наши съвременници нямат представа кой е той и с какво се е занимавал. Той беше един гениален клоун – от онези, които без никаква видима причина се появяват на света. Като Лени Брус, Джак Бени, Ед Уин, Стан Лаурел, У. С. Фийлдс, братята Маркс, Ред Скелтън, Фред Алън, Уди Алън и прочие... Той беше член на моето детско поколение, заемащ челно място в списъка на моите светци – тоест, на онези храбри, невъоръжени, неспонсорирани и неплатени духове, които правят отчаяни опити да намалят броя на държавните престъпления срещу хората, които според Исус Христос един ден ще получат в наследство Земята...

Той вършеше всичко това с правда, гняв и присмех.

Последните години от краткия и нещастен свой живот той отдава

---

19. Съпругата на Сократ, синоним на свадлива жена. – Б. пр.

на битката за защита на природата в долината на река Деллауеър. Оставя семейството си без пукнат цент. Има полицейско досие, срещу него е повдигнато обвинение за търговия с наркотици и укриване от правосъдието. Но най-тежкото му престъпление е нарушаването на един закон, който напечатан би изглеждал така: „Чудовищните грешки на вашето собствено правителство не трябва да бъдат третираны с неуважение до момента, в който нанесените поражения не станат абсолютно непрости-ми, неразбираеми и неподлежащи на никаква поправка“.

Толкова по въпроса за „правото на гражданите на мирни събрания и петиции до правителството по повод проблеми и оплаквания от всякакво естество.“ (Или, както би се изразил всеки корумпиран или глупав държавен глава: „Какво може да бъде срещу мен, след като телевизионните новини са на моя страна?“)

Съмнявам се дали клоунските качества на Аби Хофман са скъсили Виетнамската война дори с милисекунда. Това не успяха да сторят и ни-чии протести, с изключение на тези на врага. По време на една от годишните срещи на ПЕН-клуба в Стокхолм (войната щеше да продължи още около година) аз казах, че почти всички американски творци се обявяват срещу тази война и техните протести наподобяват един лазерен лъч на моралния кураж. След което добавих, че силата на този лъч се равнява на силата, с която една торта с бананова глазура пада от съгъваема стълбичка с височина метър и двайсет.

Съпругата ми Джил („Ксантипа“) изкара цяла година във Виетнам по време на войната. Далеч преди да я срещна, тя е правила снимки на виетнамци, които нямат нищо общо с войната. Част от тези хуманни и изключително качествени фотографии се придружават от текст на Дийн Брелис (по онова време кореспондент на Си Би Ес) и излизат в една книга, наречена „Лицето на Южен Виетнам“. Ето писмото, което Джил получи от Брелис по случай петдесетия си рожден ден:

"Желая ти всичко най-хубаво, Джил.

На този щастлив за теб ден, мислите ми неволно се връщат двайсет и пет години назад, във Виетнам. Ти не беше влюбена в себе си. Никой не би те обвинил, че се държиш като кралица, просто защото ти беше една хубава жена в обкръжението на десетки хиляди мъже. Но ти не се държеше така. Скрита зад многобройните си фотоапарати, ти успя да видиш неща, които повечето от нас не видяха. Ти не носеше пистолет, докато повечето журналисти бяха въоръжени. Ти откри болките и страданията на виетнамския народ, особено на децата. Ти се потопи дълбоко

в жестокото нещастие на този народ. То често предизвикваше сълзи в очите ти, но ти нито за миг не се отказа да търсиш истината. Зад всеки образ, запечатан на твоите ленти, стояха сърцето и душата ти. Твоите снимки съдържаха един постоянен въпрос: защо? И той беше най-краткият път към истината.

По време на твоето пребиваване Виетнам беше тъжна и мрачна земя. Градовете горяха, селата се обезлюдяваха, оризовите полета пресъхваха. Помня те как проклинаше загубата на човешки живот, как плачеше за децата, захвърлени в канавките. Ти гневно размахваше юмрук, а после се втурваше навън заедно с монахините, опитвайки се да внесеш малко топлина и надежда там, където тези неща отдавна бяха забравени. Виетконгците ви наблюдаваха отблизо, но не ви закачаха. Те знаеха, че единственото ви желание е да облекчавате болката. Наскоро бях в град Хо Ши Мин, който ти познаваш като Сайгон. Един от бившите ни врагове ми показва списък на „кръглооците“, които не трябвало да закачат. Вътре беше и твоето име.

Твоите действия и твоето поведение във Виетнам, също като твоите фотографии, бяха насочени към един по-добър свят. Надявам се днес, когато тръгваш към стоте, да си мъничко по-близо до тази цел. В една стара виетнамска поговорка се казва, че „истинският живот започва на петдесет“.

Писмото беше подписано: „Твой стар приятел Дийн Брелис“.

И тъй, Ксантипа (госпожа Вонегът) е още една светица.

Светец е и доктор Робърт Маслански, който лекува зависимост от всякакъв вид в нюйоркската болница „Белвю“ и всички щатски затвори. (По време на честите ни съвместни разходки много бездомници го поздравяват по име.) Светци са и Трис Кофин и жена му Маргарет, които издават седмичник от четири страници, наречен „Вашингтонски наблюдател“. (Преди около месец им казах, че ги смятам за светци. А те отговориха, че са прекалено стари, за да изразят енергичен протест.)

Аз съм в състояние да провъзгласявам живи хора за светци далеч по-лесно и по-бързо от Римо-католическата църква, просто защото не са ми необходими онези минимум три чудеса (пред свидетели), които всеки кандидат за светец е извършил с Божията помощ. За мен е достатъчно наличието на две условия. Първо: кандидатът за светец да третира с еднакво уважение всички раси и класи в човешкото общество; и второ: да не го прави за пари.

Светец е Морис Дийс – адвокатът от Юга, който изправя пред съда

всеки член на Ку-Клукс-Клан, до който успее да се докопа (с риск на живота си, естествено). И който го прави по силата на дълбоко вътрешно убеждение. (Кланът твърди, че той е евреин, но това не е вярно. А и да беше, какво от това?) Веднъж му казах, че сигурно е луд и той се съгласи. Ама и аз съм един... Светци, разбира се, са и бившите служители на Корпуса на мира (сега вече хора на средна възраст), които отдаваха всичките си сили в помощ на гладуващите в Мозамбик като доброволци на международната хуманитарна организация „Кеър“. Те не само живяха в хармония с изтерзаните човешки същества в онази страна, но и ги обучаваха на някои неща, които бяха от жизнена необходимост за оцеляването им – транспорт, съхранение и отчет на помощите от останалия свят – просто, за да спасяват от гладна смърт милионите свои сънародници и след като „Кеър“ се прехвърли в някоя друга точка на света (може би Ленинград).

Междувременно, след като се прибират у дома, тези доброволци се сблъскват със сили, които провеждат политически кампании, наситени с расизъм и класово разделение, поглъщат и ликвидират както дребния бизнес, така и природните богатства, опразват пенсионни фондове, спестовни каси и застрахователни компании, вкарват в затвора повече граждани на САЩ, отколкото правят това потисническите режими в Съветския съюз и ЮАР. (Какъв символ на свободата сме за останалия свят, а?)

ДВАЙСЕТА ГЛАВА

По време на един разговор с историка Артър Шлезинджър-младши му зададох следния въпрос: „Как ще разделиш обитателите на планетата, ако трябва да го сториш само на две групи, без да се съобразяваш с пола им?“ Той се замисли за десетина секунди, после отвърна: „Кръглоглави и Кавалери“. (Страхотен отговор според мен. Аз самият съм Кръглоглав, а Ксантипа е Кавалер.) В разговор с художника-график Сол Стайнбърг му се оплаках, че има писатели, с които буквално не мога да разговарям. Сякаш сме представители на коренно различни професии – да речем педиатър и водолаз... Попитах го какво мисли за това. „Всичко е много просто – отвърна Сол. – Съществуват два вида творци, абсолютно равностойни помежду си. Единият откликва директно на живота, а другият – на историята на своето изкуство.“ (Ние с Джил сме творци от първия вид, вероятно по тази причина и се оженихме. И двамата сме варвари, които са твърде невежи, за да откликват на историята на своето изкуство.)

Да... Току-що прочетох кратката и елиптична равносметка на Уилям Стайрън по повод последната атака на меланхолията, която е изтърпял. Книгата се нарича „Видим мрак“ (в нея не се говори директно за самоубийството, но аз мисля, че склонните към самоубийство индивиди могат да се разделят на две основни групи). Тези от типа на Стайрън обвиняват писането и химическия състав на мозъка си, който лесно се побира в купа за салатата. Тези от моя вид обвиняват вселената. (Защо трябва да се мотаем наоколо?) Тук не намеквам за онзи виц. (Защо сметаната е по-скъпа от млякото, нали го помните?) Аз съм дълбоко убеден, че онези от нас, които стават хумористи (независимо дали са склонни към самоубийство, или не), говорят свободно (за разлика от повечето обикновени хора) за живота като за някакъв мръсен виц, макар че животът си е живот и нищо не може да го промени.

Правим това, което трябва да правим, тра-ла-ла.

Кое то трябва, което трябва, тра-ла-ла.

Правим го, правим го, тра-ла-ла,
докато накрая се пръснем, тра-ла-ла...

(Лятото на 1990-а е вече към края си, тази книга също. Още преди да се усетим, Коледа ще ни стисне за гърлото. По-големият ми брат

Бърнард казва, че през коледния сезон живее с чувството, че някой го пердаши по главата с огромен пикочен мехур.)

Докато обмисля последиците от намерението да си види сметката с помощта на дебела губерка (по онова време самоубийците все още не разполагат със сънотворни хапчета, изгорели автомобилни газове и магнуми калибър точка 357), шекспировият Хамлет изобщо не се сеща за мъката и отчаянието на онези, които ще останат след него. В крайна сметка той е не само близък приятел на Хораций и любим на сладката Офелия, но и бъдещ крал на Дания. (Тук човек неволно се сеща за абдикацията на Едуард VIII няколко века по-късно, когато този владетел заменя трона на Англия за игривите очички на една разведена мадама от Балтимор. По време на една вечеря в приятелски кръг, колегата ми писател Сидни Цион засегна въпросната абдикация в много интересен аспект. Според него историята на човечеството от дълбока древност до наши дни се влияе главно от оралните умения на отделни индивиди от женски пол. В днешно време някои хора са толкова ОТКРОВЕНИ!)

Ако Хамлет се е надявал да си спомнят за него, след като „затръшне голямата врата“ (или след като някой друг я затръшне след него), аз съм убеден, че той не би пропуснал да го каже. Марк Твен (който пише така, сякаш изгаря от желание да си спомнят за него) твърди, че славата поне мъничко ще го надживее, просто защото бил голям моралист. (Славата му действително живее по-дълго от него.) Аз съм убеден, че той би морализаторствал при всички случаи, но е казал тези думи, просто защото е забелязал, че хората проявяват интерес към творчеството на доста много морализатори от древността. Тук веднага се сещам за антологията, която наричаме Библия. Подобни качества носят и още редица произведения: „Лизистрата“ на Аристофан (448–380 г. пр. Хр.), Словото на Ейбрахам Линкълн (1809–1865) при встъпването му във втори президентски мандат, „Кандид“ на Волтер (1694–1778), „Сърцето на мрака“ от Джоузеф Конрад (1857–1924), „Теория на класата, която се забавлява“ от Торнстейн Веблен (1857–1929), „Антологията Спуун Ривър“ на Едгар Ли Масгърс (1869–1950), „Пътешествията на Гъливер“ от Джонатан Суифт (1667–1745), „Модерни времена“ на Чарли Чаплин (1889–1977) и прочие, и прочие. Следователно най-добрият съвет към всеки млад писател, който иска да стане безсмъртен, е „бъди морализатор“. Към който бих добавил и следното предупреждение: „Но пиши така, че да личи приятелското ти отношение към читателя и не бъди прекалено сериозен“. В тази връзка се сещам за „Дон Кихот“ на Мигел де Сервантес (1547–1616). И изобщо не ми идва наум за „Проповедите“ на

Котон Матър (1663–1728).

Френският фашист (и лекар) Луи-Фердинанд Селин, за когото споменавам във „Връбница“, по всяка вероятност се е опитал да стигне до безсмъртието с помощта на умишлена и абсолютно недопустима неморалност. По време на един разговор за него със Сол Стайнбърг, аз изразих дълбокото си възмущение от факта, че талантлив, мъдър и интересен писател като Селин изпъстря творбите си (които биха могли да бъдат шедьоври) с яростни нападки срещу евреите и се надсмива, отбележете, над покъртителната съдба на Ани Франк. „Защо, защо, защо му е било необходимо да очерня невинния призрак на това момиче?“ – отчаяно стенех аз.

Стайнбърг опря костеливия си показалец в гърдите ми и отвърна: „Защото е искал да го запомниш ТИ!“

(Стайнбърг вероятно е най-интелигентния човек в Ню Йорк. И със сигурност най-меланхоличния. Живее далеч, далеч от Румъния, където се е родил през 1914 година. За него най-смешният виц на света е онзи, който дава определение за ирландски хомосексуалист: „човек, който обича жените повече от уискито“...)

Лично на мен изобщо не ми пука дали ще ме помнят след смъртта ми. (Един колега от научно-изследователския институт към „Дженерал Илектрик“, който беше женен за жена с името Джоузефин, веднъж каза: „Защо да си правя застраховка живот? След като умра, изобщо няма да ме интересува какво ще стане с Джоу... Няма да ми пука от нищо, защото ще съм мъртъв“.)

Аз съм дете на Голямата депресия (също като внуците си). По време на Голямата депресия да имаш работа беше истинско чудо. Ако някой успееше да си намери работа през 30-те години, той вдигаше голям купон. Някъде около полунощ се намираще някой гост, който да се интересува от характера на новата работа на щастливеца. Но работата си е работа. Толкова. За мен писането на книги си е работа като всяка друга. Когато лъскавите списания – моите дойни крави – бяха изтласкани от телевизията, аз се залових с писането на рекламни текстове, после продавах употребявани коли, после изобретих нова настолна игра с фигури, после преподавах в частни колежи на тъпи и богати деца и прочие, и прочие... Изобщо не съм си представял, че съм длъжен (на света или на себе си) да се върна към писането. Писането беше само една работа, която бях изгубил. А когато едно дете на Голямата депресия си изгуби работата, все едно че си е изгубило портмонето или ключа от входната врата. В такива случаи просто отиваш и си набавяш нов ключ или ново

портмоне...

(Един духовит отговор от времето на Голямата депресия на въпроса каква работа си успял да си намериш: „Чистя птичи курешки от стенни часовници с кукувица“. И друг: „Във фабрика за кюлоти. Ще смъквам кюлоти за пет хиляди годишно“.)

Повечето хора на моята възраст и с моя социален статут вече са пенсионери. Затова ми се струват глупави твърденията на цял куп критици, че вече не съм онзи обещаващ писател, който съм бил някога. Ако тези хора ме смятат за разочарование, нека си спомнят какво направи времето с хора като Моцарт, Шекспир и Хемингуей.

Колкото повече остаряваше баща ми (а той почина на седемдесет и две), толкова по-изкуфял ставаше. Хората му прощаваха, мисля, че трябва да прощават и на мен. (И аз като него никога не съм мислил злото на никого.) Към края на живота си татко започна да ме нарича Бозо. Това беше името на фокс-териера, който имах като момче. (Всъщност Бозо изобщо не беше мое куче, а на брат ми Бърнард.) Татко се извиняваше, че ме нарича Бозо, а десетина минути по-късно отново го правеше...

През последните три дни от живота си (на които не съм присъствал), той непрекъснато ровел из чекмеджетата за някакъв документ. Явно този документ е бил важен за него, но той не споменал пред никого за какво става въпрос. Така и не го открил. (А също и ние, макар да не знаехме за какво става въпрос.)

(Никога няма да забравя последните думи на актьора Джон Баримор – такива, каквито ги представя Джийн Фаулър в „Лека нощ, мили принце“. Ето ги: „Аз съм незаконният син на Бъфало Бил“.)

ДВАЙСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА

Много хора са на мнение, че хуморът (с изключение на професионалните трикове и шеги) е една система за самозащита, която трябва да бъде позволена само на изключително потиснатите малцинства. (Марк Твен определя себе си като „беден бял боклук“.) На тези хора вероятно им се струва, че аз – образован човек от средната класа с германска кръв – си правя прекалено много майтапи, вместо да пея „Реката на стареца“ с напълзени очи...

(Веднъж Сол Стайнбърг говореше за мъжиците – тоест, за руските селяни. Аз веднага обях, че съм бил мъжик. „Как можеш да кажеш подобно нещо?“ – смая се той. Седяхме край плувния басейн на къщата ми в Хамптънс. „Бях армейски редник цели три години по време на войната“, отвърнах.)

В едно такова открито пристанище, каквото е Ню Йорк, и където приижда непрекъснато поток хора от всички раси и вероизповедания (по подобие на „Златната треска“ в Калифорния през 1849 година), търсещи богатство или проклятие, всеки преценява околните предимно по биещите на очи расови белези (с изключение на случаите, в които тези расови белези се засенчват от чувство на гняв или страх), при това без дори да споменава за това. Така например, когато разговарям с писателя Петер Маас, аз си давам сметка, че той е наполовина холандец и наполовина ирландец. Същото става и когато си бъбря с Кедикай Липтън („мис Скарлет“ от играта с лепило на фирмата „Паркър“), която пък е наполовина японка и наполовина ирландка. А когато съм в компанията на най-добрия си приятел Сидни Офит (след като чистокръвния ирландец Бърнард В. О'Хеър се включи в Невидимия хор), аз винаги помня, че насреща ми седи евреин.

По тази логика хората преценяват и мен като германец, каквото на практика съм. (Преди две години в един шумен бар кинорежисьорът Сидни Лъмет ме попита дали съм холандец или датчанин. Аз тихо му обясних какъв съм, но той разчете думите ми от движението на устните и избухна в смях: „Аха, значи си нацист!“ Малко след като се разпадна първият ми брак, започнах да излизам с една страхотно изглеждаща писателка от еврейски произход. Веднъж я чух да казва по телефона на някаква приятелка, че приличам на шурмовак...)

Хората ме питат какво мисля за обединението на Германия.

Отговарям така: това, което харесваме в германската култура, е създадено от много германски държави. А това, което имаме всички основания да ненавиждаме, се е родило в една-единствена Германия...

(Това, което е наистина плашещо по отношение на германците, които живеят в Германия, е огромното им желание да воюват с други БЕЛИ народи. По време на пленничеството ми имаше един ранен на Източния фронт пазач, който непрекъснато се подиграваше с имперските амбиции на англичаните. „Онези шантавите, с негърските им войни“, казваше на английски той. Ако е доживял да види и чуе това, което направихме ние в Гренада, Панама, Никарагуа и още Бог знае къде, положително ще се хили и на нас, с „нашите НЕГЪРСКИ войни“.)

Омразата на англосаксонците към всичко германско по време на Първата световна война (преди да съм се родил) е толкова силна, че когато избухва Втората, в тази страна вече няма нито една реално действаща германска институция (тук включвам и дейността на баща ми). Дълбоко засрамени от кайзер Вилхелм, а след него и от Хитлер, американците от германски произход се превръщат в най-затворения сегмент на бялото общество в САЩ. (Кой беше Гьоте? Кой беше Шилер? Питайте Кейси Стенгъл или Дуайт Дейвид Айзенхауер.)

Един на всеки четирима американци има германска кръв, вероятно по тази причина всеки днешен политик мисли как да ги ухажва като глашатаи. (Аз лично нямам нищо против.) Но това, за което съжалявам, е, че Движението на свободомислещите, в което членуваха предимно американци от германски произход, не успя да надживее военновременната изолация. Ако беше успяло, то без съмнение щеше да се превърне във второ семейство за милиони почтени американци, които не намират отговор на големите въпроси на живота, с изключение на стария сапунен мехур за създаването на човешкия род. Преди Първата световна война Свободомислещите са имали свои здрави и жизнени организации из цялата страна. На кого да служат по време на краткия си земен престой, освен на Бога? Лишени от това свещено за всички разумни същества право, на тях им остава да служат единствено на своята общност. Защо е трябвало да живеят благопристойно (което въпреки всичко са правили), след като са били сигурни, че в отвъдното не ги чака нито рай, нито ад? Единствената им награда е била благодетелността.

Ако днес съществуваха Общностите на свободомислещите, организации като „Самотни рационалисти“ и „Децата на просветлението“, би трябвало да захвърлят мозъците си на боклука, чувствайки главите си като празни и угаснали фенери след напрасното търсене на духовна

връзка с останалите хора.

Сериозно обмислях възможността да подплата приложението към тази книга с едно дълго есе от пращядо ми Клемънс Вонегът, написано в Индианаполис в началото на това бликащо от корупция и кръвопролития столетие. Той не е бил светец, а търговец на железария („При Вонегът ще намерите всичко, което ви трябва“), който прибягвал до медитация в източен стил, като четял книги. Неговото есе представлява едно отделно и независимо творение, подобно на хипократовата клетва, ръководила поведението на достойните лекари в продължение на хилядолетия. Депозирах копия от това есе в Обществената библиотека на Ню Йорк и в Библиотеката на Конгреса, след което престанах да се занимавам с него.

И ето, че приключва още една книга, написана не от някой друг, а от мен. (Когато живеех в Кейп Код, повиках дърводелец да ми направи една малка пристройка към къщата. Човекът си свърши работата, а после каза най-чудесното нещо на света: „Как изобщо УСПЯХ да направя това?“ По този начин продължава да се развива вселената... Той не беше германецът, когото споменавам в предговора – онзи, дето се гръмна. Този се казваше Тед Адлер – роден в САЩ и фен на „Орлите“. Сражавал се е срещу германците в Италия.)

В първата си книга „Пианистът“ (публикувана само преди някакви си трийсет години – още преди усъвършенстването на транзисторите; когато машините, правещи хората излишни, все още бяха огромни по размер и мислеха посредством вакуумни тръби) – аз задавам един въпрос, на който днес е още по-трудно да се отговори: „За какво са създадени хората?“ И си отговарям сам: „За поддръжка“. Във „Фокус-бокус“ – книгата, която написах непосредствено преди тази, правя заключението, че всички искат да строят и никой не желае да се занимава с поддръжката. Такива са правилата на играта. Известна помощ при тази игра оказват истината, шегите и музиката...

(Вторият най-смешен и „чист“ виц на света чух от устата на великия комик Родни Денджърфийлд. Бяхме на кино. Той каза, че имал някакъв чичо, който се славел като изключително чистоपльтен човек и в махалата говорели само за него. Къпел се по шест, седем, осем, а понякога и по дванайсет пъти на ден. Когато дошло време да го погребват, целият траурен кортеж минал през четките на автоматична автомивка, след което потеглил към гробищата.)

Време е пак да ви кажа Auf Wiedersehen.

Изричайки тези думи си мисля, разбира се, за Бърнард В. О'Хър.

(Макар и да зная, че животът е една кратка пауза между черното и черното.)

Праядо ми Клемънс Вонегът приключва есето си за свободомислието с фрагмент от собствения си превод на едно стихотворение от Гьоте. Ако следвам неговия пример за остроумие, то съвсем не изглежда лошо:

„Обект на непроменими и вечни закони
всички ние трябва да приключим кръга
на своето съществуване.
Човекът е способен да постигне дори
немислимото: той избира и отхвърля, той съди,
той може да задържи мига...

Той може да възнагради доброто,
да накаже злото;
Той може да лекува и спасява,
да подрежда правилно всичко,
което изглежда толкова объркано...“

ПРИЛОЖЕНИЕ

ОНОВА, КОЕТО СИНЪТ МИ МАРК ИСКАШЕ ДА
ПРЕДАМ НА ПСИХИАТРИТЕ ВЪВ ФИЛАДЕЛФИЯ И
КОЕТО ВСЪЩНОСТ Е ПОСЛЕСЛОВ КЪМ НОВОТО
ИЗДАНИЕ НА КНИГАТА МУ "ЕКСПРЕС „РАЙ“

Събитията, описани в "Експрес „Рай“ са се случили преди близо двацет години. Оттогава някои неща са се променили. Например мнението, че психическите заболявания се причиняват от биохимични недостатъци в организма, вече не е толкова неоспоримо. Нещата направиха пълен кръг и стигнаха дотам, че вече могат да се чуят и твърдения, според които психическите заболявания не са изцяло психически. Становището, че лудостта се дължи на лоши случки в детството на индивида и тя може да се лекува единствено с внимание и проява на разбиране, вече е безкрайно остаряло. Това е една промяна към добро, въпреки че по никакъв начин не спомага за намаляване на срама, самообвиненията и чувството за вина у болните и техните семейства.

Клиничната дефиниция на шизофренията се промени. В старите дефиниции имаше доста неясноти по въпроса как да бъдат наричани хора като мен, докато новата ме окачествява не като шизофреник, а като „маниакално депресиран“ човек. Аз не боледувах прекалено дълго и не стигнах до дъното, ето защо не попадам в съвременната дефиниция за шизофреник. Изкушавам се да кажа, че всичко това не е нищо повече от незначителна смяна на етикетите, да се ядосам мъничко на онзи, който е променил правилата, след като вече бях написал книга за старата дефиниция. Но веднага признавам, че това също означава някаква позитивна промяна. Защото вече по-малко хора с тежки нервни депресии ще бъдат отписвани като безнадеждни случаи. По-нататък може би ще открия и някоя проста кръвна проба, с чиято помощ ще определят точно болестта на всеки индивид и какво лечение да му бъде приложено. Ала дотогава ще продължаваме да спорим относно етикети и косвени доказателства – просто защото няма да има по-добър начин да се доближим до истината, за да помагаме на хората.

Около дузина са болестите, причиняващи състоянието, което днес все още наричаме „шизофрения“ или „маниакална депресия“. По тази

причина, докато не бъде обяснено това състояние докрай, много неща ще ни се струват достоверни и почти всичко ще бъде възможно. Липсата на сигурност прави психическите заболявания изключително удобни за интелектуални догадки, но едновременно с това е пълен ад за пациентите и техните семейства.

Когато пишех книгата си, бях твърдо убеден, че оздравяването ми до голяма степен се дължи на силните дози витамини, които, заедно с конвенционалните лекарства, бяха основна съставна част на лечението ми. Бях обзет от надеждата, че състоянието на много хора с диагноза „шизофрения“ рязко ще се подобри в момента, в който техните лекуващи лекари отхвърлят предразсъдъците си и започнат да ги лекуват с витамини. В същото време обаче виждах около себе си достатъчно болни в моето състояние, които се възстановиха не по-зле от мен и без никакви витамини. Бях запознат с много случаи, при които витаминовата терапия бе напълно безуспешна, както и с такива като мен – при които никой не може да каже какво точно е станало...

Продължавам да изпитвам възхищение от лекарите, които лекуваха мен. Те бяха изключително добри специалисти и ясно си даваха сметка, че ако не помогне, витаминовата терапия поне няма да ми навреди.

Но тезата, която вече не съм в състояние да подкрепям безрезервно, е, че витамините са изиграли решителна роля за оздравяването ми. Не промених нищо в своята книга, убеден, че написаното в нея трябва да остане такова, каквото е. Продължавам да се гордея с нея и все пак, ако ми позволят да променя нещо, бих изтрил следния пасаж: „Колкото повече действаша витамините, толкова...“ (стр. 201) Бих махнал и онзи параграф в послеслова, в който се препоръчва по-активно прилагане на витаминовата терапия.

Животът ми се подреди по най-добрия начин. Успях да завърша медицинския факултет и да се наслаждавам на всичко, което постигнах. В момента съм практикуващ педиатър – една работа, която ме прави щастлив. Имам две здрави момчета и все още съм влюбен в съпругата си. С изненада откривам колко много държа на „Червените чорапи“²⁰

Продължавам да си спомням за 60-те години и опитите ми да бъда истинско хипи. Не храня никакви илюзии, че разбирам в дълбочина онава, което ставаше през онези години, но все пак се чувствам длъжен да изясня някои неща. Ние съвсем не бяхме алиенирани от обществото луспи, погълнати от себе си и скимтящи „деца на цветята“, каквито ни

---

20. Бейзболен клуб. – Б. пр.

описваха телевизията и останалите средства за масова култура. Вярно е, че бяхме прекалено млади и прекалено неопитни – нещо, което в крайна сметка ни правеше твърде податливи към лошите съвети на разни гуру със социопатни отклонения. Нещата се развиха зле, особено след като и наркотиците изиграха своята роля. Но преди да се развият зле, хипитата направиха куп добри неща. Бяха смели, бяха честни и искрени. И си платиха за това. Едва ли някой някога ще се заеме с подобно изследване, но аз съм убеден, че днес в тази страна има не по-малко осакатени и обсипани с белези экс-хипита, отколкото ветерани от Виетнамската война.

Днес вече е казано всичко за онези години. Класифицирали са ги като особен отрязък от времето и са ги забравили. Възрастните от онова време заявиха, че нямат представа какво става, следователно нещата трябва да оправим ние – най-добрите, най-смелите и най-умните деца. И ние се опитахме да го сторим. Аз се радвам, че бях едно от тези деца.

КОМЕНТАР

Ако здравите и добре образованите хипита като Марк, които са отказали да рискуват живота и честта си във виетнамската касапница, действително носят не по-малко белези от онези, които се сражаваха там, то техните рани са от коренно различно естество. Според мен най-тежката им рана е срамът, че са част от една социална прослойка (моята), която (с малки изключения) позволява на управниците си да я въвлекат в заблудата, че войната е въпрос на личен избор и желание. Аз самият помня само едно лице от списъка на жертвите от Виетнамската война, издълбан върху мрамора на Мемориалния паметник във Вашингтон, област Колумбия. То принадлежи на сина на един доктор – страховтен гамен, когото родителите му изпращат в армията с надеждата, че там ще го вкарат в пътя. Момчето се върна бързо, но в пластмасов чувал. Вкарано в пътя завинаги.

Познавам само един баща, който е изгубил син там, във Виетнам. Проспериращ фермер, който отглежда картофи (и на чийто корт съм играл тенис със Сидни Офит). Той и синът му (когото не познавам) бяха от онези патриотично настроени американци, които по време на Втората световна се гордееха със своя патриотизъм, оставяйки на втори план класовите и социални различия помежду си. Те бяха убедени, че шансът да убиваш или да бъдеш убит по време на война, е не само дълг, но и

привилегия. Аз също бях убеден в това по време на въпросната война и мисля, че бях прав. Не можех да си представя, че ще искам от родители-те си да търсят връзки, за да ми осигурят някоя безопасна служба в тила. За мен (а и за децата ми, ако бяха изпаднали в подобна ситуация) това би било проява на непроситимо малодушие, равносилно на духовно самоубийство.

Марк наследи от мен съвестта, характерна за хората, които преживяха Втората световна или участваха в нея (също като децата на О'Хеър и на всички останали). Следователно, отказвайки да се бие във Виетнам, той би трябвало да направи компромис с тази съвест или просто да я убие. Нещо много болезнено, нали? Поради странното, бих казал тъжно и смешно поведение на управниците на тази страна, той, подобно на много младежи от своето поколение, се превърна в безотечественик. Имам предвид отношението на правителството както към младежите от средната класа, така и към самите виетнамци. Което е не само тъжно и смешно, а и жестоко, дори унищожително...

Марк не харесваше това, което става тук. На неговите години и аз нямаше да го харесвам. И макар вече да не подлежеше на военна служба и не бягаше от нищо друго, освен от една структура на управление (същата, каквато съществува и днес), характеризираща се с безсрамно фаворизиране на собствената му раса и класата на икономически състоятелната и образована интелигенция, той замина за Канада. Всичко това е описано в "Експрес „Рай“". Евентуалното продължение на тази книга (надявам се да напише такова, защото е добър писател) би разказало за измъкването му от дълбоката депресия – достатъчно успешно, за да му позволи да завърши медицинския факултет на Харвард и да се превърне в педиатър на средна възраст с две хубави деца и хоби свирене на саксофон, който има добра практика в покрайнините на Бостън. (Неотдавна сестрите в Щатската болница на Масачусетс го обявиха за любимия си педиатър, а един от невръстните му пациенти се оказа внука на покойния ми приятел Бърнард Маламъд.)

Единственото престъпление на Марк по отношение на управниците в тази страна, също като единственото престъпление на Аби Хофман и много други от поколението на Виетнамската война, може да се дефинира като особена форма на предателство от Джеферсънов тип. Нарича се НЕУВАЖЕНИЕ.

Подзаглавието на една от книгите ми за Втората световна война звучи така: „Кръстоносният поход на децата“. В същото време средната възраст на американците, участвали в тази война, съвсем не е детска –

цели двацет и шест години. Но средната възраст на участниците във Виетнамската война е шест години по-ниска. Точно на тази възраст бяха и четиримата участници в антивоенната демонстрация в университета „Кент“, щат Охайо през 1970 година, които бяха застреляни от Националната гвардия (банда разбойници в униформа). Поради факта, че участниците в антивоенните протести, включително завърнали се от Виетнам войници, бяха очебийно млади, техните противници отхвърлиха исканията им като незрели. На практика тези искания бяха насочени към спасяването на човешки живот и спестяване на огромни ресурси, но външния вид на носителите им (а също така и отношението им към музиката и секса) ги правеха неподходящи за тази роля. Така поне твърдяха техните опоненти.

Запомнил съм тази концепция, тъй като имах намерението да напиша един разказ на въпросната тема. Трябваше да се казва „Танцуващият глупак“, но така и остана ненаписан. В замяна включих темата в един от своите романи и там изглежда така:

„Извънземно на име Дзог пристига на Земята на борда на летяща чиния. Целта на мисията му е да обясни на туземците как да предотвратят войните и как да лекуват рака. Дзог пристига от планетата Марго, чиито обитатели общуват помежду си чрез различни видове пръдни и танци с ритмично потропване на налчетата. Извънземното се приземява през нощта в Кънектикът и първото нещо, което вижда, е една къща, обхваната от пожар. Хуква натам, влиза вътре и започва да пръди и потропва с налчета. Така иска да предупреди обитателите ѝ, че се намират в опасност. Но главата на семейството го просва с добре премерен удар със стик за голф.“

Ако Аби Хофман беше мой син, аз положително щях да го похваля за това, което вършеше по време на Виетнамската война. Но в същото време щях да го предупредя, че излага живота си на опасност, в името на своите сънародници...

**ИЗВАДКИ ОТ НАРЪЧНИКА НА БОМБАРДИРОВАЧА
„БЕДЕКЕР“ (СПРАВОЧНИК ЗА ИКОНОМИЧЕСКОТО
ЗНАЧЕНИЕ НА ГЕРМАНСКИТЕ ГРАДОВЕ, 1944
ГОДИНА)**

Дрезден (Саксония)

51,3 гр. с. д. / 13,45 гр. и. ш. / 1000 км / (640 000)

Столицата на Саксония Дрезден е разположен по бреговете на река Елба, на около 110 метра надморска височина. На левия бряг се намира Алтцадт или Старият град. Той е по-голям от десния, там се намират търговският център на града, жилищни квартали и обществени сгради, в покрайнините му има и няколко промишлени предприятия. На десния бряг е Нойцадт, където са разположени предимно административни сгради и промишлени предприятия.

Основният мирновременен поминък на Дрезден е леката промишленост – производството на шоколад, тютюневи изделия и готово облекло. В града има и машиностроителни предприятия за тази промишленост, които бързо се преустройват за военна продукция. Някои от тях са толкова малки, че дори не са регистрирани, но има и фабрики за производство на електромотори, прецизни инструменти и химикали.

Старите работилници за муниципалитет заемат доста голяма част от Нойцадт, наредени покрай железопътната линия за Клотче и летището и Дрезднер Хайде, където са разположени леярна и големи складове за муниципалитет.

Дрезден е важен железопътен възел. През града минават главните линии, които свързват южна с източна Германия, а също така и международната линия от Берлин за Прага и Виена. Оттук се прави връзка с Лайпциг и останалата част от промишлена Саксония. Пристанището играе важна роля за потоците от стоки, които пътуват по река Елба.

Югозападно от града се намира долината Вайзериц, където е разположено промишленото градче Фрайтал. То е известно главно с камено-въглените мини в околностите си, които снабдяват със суровина дрезденската промишленост.

По северния бряг на Елба, по протежение на пътя за Майсен, има още няколко малки промишлени селища, които са извън общинската юрисдикция на Дрезден. Те са обект на отделни нападения, в справочника са записани като цели, носещи имената Радебюл, Косвиг и Майсен.

КОМЕНТАР

Това е една страничка от наръчника за екипажите на английските и американските бомбардировачи, която дава инструкции относно целите,

които могат да бъдат бомбардирани, в случай че основната задача (дневна или нощна) евентуално не е изпълнена. Прилагам я тук, за да покажа, че дори по мнението на собственото ни разузнаване в Дрезден не е имало кой знае какви обекти за бомбардиране. Следователно опожаряването на този град не е било някакво упражнение по военна стратегия и тактика. То е било по-скоро религиозно. Вагнерианско, театрално. И трябва да бъде преценявано като такова.

АНГЛИЙСКИЯТ ТЕКСТ НА ЛАТИНСКАТА ЛИТУРГИЯ, РАЗРЕШЕНА ОТ ПАПА СВ. ПИЙ V ПРЕЗ 1570 ГОДИНА СЪС СПЕЦИАЛЕН ДЕКРЕТ НА ТРЕНТСКИЯ СЪВЕТ

Дай им вечен покой, о Боже,
и нека бъдат озарени с вечна светлина.
Един химн в Сион слави Теб, о Боже,
на Теб трябва да се кланят в Ерусалим.
Чуй молитвата ми, Боже, и бъди милостив към нас.
Дай им вечен покой, о Боже,
и нека бъдат озарени с вечна светлина.

Ще настъпи Денят на проклятието и той ще превърне
света в ярка клада, както пророкува Давид пред Сибила.
Ще треперят всички, защото Съдникът ще дойде
да раздаде своето правосъдие!
Фанфари чудотворни ще известят на света,
че всички трябва да се струпат около Престола.
Смъртта и Природата ще замръзнат в смайване,
когато Сътворението отново се надигне,
за да отговаря пред своя Съдник.
Една книга ще бъде възнесена, в нея е описано всичко,
по което ще бъде съден света.
И когато Съдникът заеме мястото си на Престола,
всичко скрито ще излезе наяве.
Нищо греховно няма да остане ненаказано.
Смъртта и Природата ще замръзнат в смайване,
когато Сътворението отново се надигне,
за да отговаря пред своя Съдник.
Какво ще кажа аз, клетникът, когато това време настъпи?
Кой адвокат ще може да пледира за мен,

когато само праведните ще бъдат спасени от проклятието?

О могъщи господарю, кой от тези,
които ще получат милостта на спасението,
ще каже от жалост добра дума за мен?

Аз съм причината за Твоето слизане на тази грешна земя,
Иисусе – моля Те, помни това!

И не ме отблъсквай от Себе си на този ден.

Заради мен са всичките Ти грижи, моите грехове

Ти изкупва, страдайки до смърт на Своя кръст.

Нека тези мъки не бъдат напразни.

Дари ме със своето опрощение, о Съдникo на възмездието,
дари ме с него на този ден!

Аз стена под тежестта на проклятието;
лицето ми пламти от срам за сторените грехове.

О Боже, пощади мен, грешника!

Ти, който опрости Мария Магдалена и чу молитвите
на разбойника, даваше надежда и на мен.

Моите молитви са нищожни, но Ти, с Твоето
божествено величие, можеш да бъдеш снизходителен
към мен и да ме спасиш от вечните пламъци на Ада.

Отреди ми място сред овцете, отдели ме от козите,
постави ме до Своята Божествена десница.

От този ден на сълзите ще се надигне грешникът,
за да бъде съден.

А когато обвинените бъдат осъдени да горят
във вечните пламъци, извикай ме заедно с онези,
които ще бъдат благословени.

От този ден на сълзите ще се надигне грешникът,
за да бъде съден.

Пощади го, Господи.

Дай му вечен покой, Милостиви Иисусе.

Амин.

О Господи Иисусе Христе, славен наш Господарю,
вземи душите на праведните и ги измъкни
от бездънната пропаст на ада.

Спаси ги от зъбите на лъва,
направи така, че да не бъдат погълнати от ада,
да не изчезнат в мрака.

Накарай Архангел Михаил да ги поведе
към Светлата светлина – така, както обеща на Авраам

и хората от неговото племе.
В замяна, о Боже, ние ти предлагаме
своите молитви и саможертва.
Приеми ги от името на всички онези,
за чиито души си спомняме днес.
Позволи им, Господи, да се завърнат
от смъртта към живота.
Свят, свят, свят Господ Саваот,
небето и земята немеят пред Твоята слава!

Осанна за блажените!
Благословен е онзи, който слави името Господне.
Осанна за блажените!
Денят на Страшния съд ще превърне света в ярка клада
– така както е предсказал Давид.
Чуй моята молитва, Господи,
към Теб ще се обърне всичко тленно.
Милостиви Иисусе, Ти, който изкупи
всичките грехове на света, дай им покой!
О Божи Агнецо, Ти, който изкупи
всичките грехове на света, дай им покой!

Нека вечната светлина сияе над тях, о Боже!
Ти си милостив, защото си свят!
Спаси ме, Господи, от вечната смърт, която ще настъпи
на този ден, когато небето и земята ще се разтворят,
когато Ти ще слезеш сред нас и ще съдиш с огън и меч.
Аз треперя, аз се страхувам от Деня на Страшния съд, когато върху мен ще се
стовари проклятието.
Чуй молитвата ми, Господи! Спаси ме от вечната смърт!
Нека Денят на възмездието ме отмине,
нека бъда спасен от мъка и гибел.
Дай им покой, о Господи,
Нека вечната светлина сияе над тях.

ЛИТУРГИЯТА, ОПОВЕСТЕНА ОТ МЕН ПРЕЗ 1985-А

Дай им вечен покой, о Космосе,
нека никаква светлина не нарушава съня им.

Няма химни за Твоя възхвала, о Поток от летящи камъни,
нито пък клетва Ти е давана в един ерусалимски сън.
Но аз все пак се моля: от Теб се ражда всяка плът,
нека Времето бъде милостиво към нас,
нека Елементите бъдат милостиви към нас.
Дай им вечен покой, о Космосе,
нека никаква светлина не нарушава съня им.

Денят на Проклятието ще бъде страшен:
ще превърнем света в ярка клада с оръжията за война,
която ще се води в името на неизвестни богове.
Нека пепелта остане в покой, въпреки че някой Съдник
сигурно ще се появи, за да раздаде правосъдие!
Махни чудотворните фанфари, които ще призовават
душите на мъртвите да се съберат около нечий Престол.
Остави пепелта да си бъде пепел, въпреки че
някой Съдник ще я призове пред своя Престол –
тръпнеща от ужас и в смъртта, както в живота.
Нима трябва да се разгръща някаква книга,
в която са описани всички грехове на онези,
превърнати в пепел?
Нима онези Съдници, които ще я прочетат
и ще извадят на бял свят всичко скрито,
няма да открият, че злото е останало ненаказано?
Нека Смъртта и Природата казват каквото желаят,
но пепелта трябва да спи вечния си сън като всяка пепел,
без да я призовават да отговаря пред никакви Съдници.
Какво трябва да кажа аз, клетникът,
когато този ден настъпи?
Кой адвокат може да ме защити, когато дори праведните
са били прокълнати от войни,
водени в името на неизвестни богове?

О Структуро на невероятното величие, о Дарителю
на сън и пробуда, Ти, който ни пращаш болка
или състрадание, дай ми невинността на съня!

О Космосе – Ти, който си играеш с всичко тленно,
Ти, който си причина за моето пътуване,
не хвърляй зарове в този ден!
Моят див и мил брат направи опит да изкупи
греховете ми на кръста – не позволявай толкова страдания

да се окажат напразни.

Аз стена като обречен,
лицето ми пламти заради сторените грехове.
Пощади ме, о Космосе, от това осъзнаване.
Ти, който нито прокле, нито прости
на Мария Магдалена и онзи скитник на кръста,
също ми даде надежда.
Молитвите ми останаха нечути,
но Твоето божествено безразличие ми дава сигурност,
че няма да горя в някакъв вечен огън.
Дай ми място сред овцете и козите,
без да ги разделяш.
Остави пепелта ни да се смеси и да падне там,
където трябва да падне.
И този ден ще се превърне в комично разочарование
за всички, които са лелеели надежди, че ще възкръснат
от кладата, на която ще горят грешниците.
А когато съдниците бъдат задоволени и ни осъдят на
комично разочарование, можеш да ме включиш
в списъка на благодарните.
В деня на комичното разочарование от кладата
няма да възкръсне нито един мъж, жена или дете,
които могат да бъдат съдени.
Разчитам на вас, о Камъни, о Време, о Елементи!
Дайте им покой. Амин.

О Космосе! О величествена Структуро!
Извади от мъките и бездънната пропаст на Ада
всички души на покойници! Без никакво изключение!
Спаси ги от лъвските зъби, направи така,
че Адът да не ги погълне,
а да паднат в неподвижния и сладък мрак!
Не ги заслепявай със сиянието, обещано на Авраам
и племето му по време на някакъв знаменателен сън.
В замяна Ти предлагаме възхвала и саможертва
в течение на хилядолетия, о Космосе.
Възнагради ни със Своето пълно безразличие
към съдбата на всички онези грешници,
за които е измислен Деня на Страшния съд.
Животът им е бил наситен с достатъчно премеждия.
Позволи им да преминат от смъртта към съня.

Святи, святи, святи Елементи и Време!
Небесата и земята преливат от Вашата слава!

Осанна за блажените!
Несръчни и смаяни са онези мъже и жени,
които са били живи.
Осанна за блажените!
В Деня на Страшния съд всички ние ще се превърнем
в тлееща жарава. За това ще ни помогнат оръжията,
създадени за войни, водени в името на неизвестни богове.
Затова отправям молитвите си към Теб,
защото от Теб се ражда всичко тленно на света.

Милостиво Време, Ти погребваш всички грехове на света.
Затова те моля – дай им покой.
Милостиви Елементи, с Ваша помощ може да бъде изграден
нов свят – влажен, синьозелен и плодороден свят.
Затова Ви моля – дайте им вечен покой.

Нека никакво вечно сияние не смуцава съня им.
О Космосе, Ти си толкова милостив.
Спести ми, о Космосе, състоянието на вечно будване
в онзи Ден на Страшния съд, в който Земята и Небето
ще се разтворят, в който ние ще превърнем света
в тлееща жарава, в името на неизвестни богове.
Аз цял треперя, аз се страхувам от този ден,
в който проклятието ще се стовари върху мен.
Затова се моля: спести ми, о Космосе,
състоянието на вечно будване
в онзи Ден на проклятието и нещастieto.
Нека бъдат дарени с вечен покой, о Космосе.
Нека никаква светлина на нарушава спокойния им сън.

НЕПУБЛИКУВАНО ЕСЕ, КОЕТО НАПИСАХ СЛЕД
ПРОЧИТ НА АНТОЛОГИЯ ОТ ПЪРВОКЛАСНА ПОЕЗИЯ
И КРАТКА ПРОЗА, СЪЗДАДЕНИ ОТ ХОРА,
ПРЕБИВАВАЛИ ИЛИ ВСЕ ОЩЕ ПРЕБИВАВАЩИ В
ЗАВЕДЕНИЯ ЗА ЛЕЧЕНИЕ НА ДУШЕВНОБОЛНИ

Преди години беше модно чиновниците да кичат кабинетите и бюрата си със смешни, а понякога и безочливи плакати, които се продаваха във всички универсални магазини – особено в онези, които рекламираха продукцията си на цена „от пет до десет цента“. Още помня надписа на един от тях, който гласеше следното:

НЕ Е НУЖНО ДА СИ ЛУД, ЗА ДА РАБОТИШ ТУК, НО
ВСЕ ПАК ПОМАГА.

Твърде вероятно е да съм видял тази произведена на конвейър шега в магазина за железария „Вонегът“ в Индианаполис. През лятната ваканция редовно работех там, тъй като ми трябваша пари за дрехи, гаджета и бензин. Магазинът беше собственост на мои роднини.

И тогава, съвсем като днес, беше широко разпространено мнението, че за да се занимава с изкуство, човек трябва да е малко луд. Какво е карало психически здравите индивиди да мислят така? Някъде в детските години на баща ми властвало мнението, че има пряка връзка между туберкулозата и гениалността, просто защото повечето известни художници били болни от ТБ. Според слуховете полза носела и ранната фаза на сифилиса. А веднъж Е. Б. Уайт – прочутият писател и издател на „Ню-Йоркър“ – сподели с мен, че не познава добър писател, който да не е пияница. Днес, сякаш за да изтъкнем още веднъж връзката между творците и болестите от всякакъв вид, ние вече разполагаме и със споменатото томче великолепно творби на хора с психически заболявания, част от които отдавна са мъртви, а други продължават да обитават лудниците. Между другото, никой от тях не е известен...

Но за мен – човек, който се занимава с писане вече доста време, тази книга доказва две неща: първо – на света се създава доста повече качествена литература от тази, която се публикува и която имаме време да четем, и второ: мислите на творците се различават от мислите на общата маса граждани, защото те са били шартирани от тази обща маса или поне мислят, че са били шартирани. Попадането на част от нас в заведенията за душевноболни е само една брънка от процеса на въпросното шартиране, който продължава без да спре нито за миг. Туберкулозата и сифилисът, присъдата за измама и членството в някоя презряна секта, лошият външен вид и отвратителният характер са все неща, които могат да ви шартират толкова успешно, колкото и всяка нервна криза...

Но шартирането (реално или въображаемо) все още не е достатъчно, за да се почувстваме творци. Всеки мъж или жена, които се

занимават с творчество, трябва да притежават и известна доза талант. Такъв талант притежават всички автори в антологията, за която става въпрос. Аз самият съм преподавал писателско майсторство на какви ли не млади хора – от студентите в Харвард до тийнейджърите от училищата за деца с умствени увреждания. И мога смело да заявя, че процентът на даровитите сред тях е горе-долу един и същ. Затова бих се изненадал, ако този процент (винаги незначителен) при душевноболните показва някакви значителни отклонения нагоре или надолу.

Пак повтарям: основен източник на творческото вдъхновение си остава шкартирането, независимо дали е реално или въображаемо. И няма да бъда изненадан, ако се окаже, че талантливите творци, шкартирани поради психическо заболяване, са дали на света повече ценни творби от онези, които са били шкартирани по други причини. Това би било съвсем логично, тъй като никой друг не може да се смята за толкова изключен от обществото, колкото се чувстват те. Ние, останалите, ги превръщаме в световни шампиони по Самота. На такива хора най-много отива думичката „отлъчени“ (тоест, прогонени от стадото)...

Ще цитирам поета Крис Кристофърсън: "Свободата е просто друго име на „нямам нищо за губене“. Ето ви в синтезиран вид ползата от шкартирането за всеки надарен творец. Когато нямат какво да губят, хората се освобождават от собствените си мисли. Просто защото няма и какво да спечелят от ехото на тези мисли, с което им отвърщат околните. Безнадеждността е майка на Оригиналността.

А трите красиви дъщери на Оригиналността (които от своя страна са внучки на Безнадеждността и които ярко присъстват във въпросното томче) са Надеждата, Благодарността на околните и Непоклатимото самоуважение.

ОТГОВОР НА ЕДНО ПИСМО ОТ КАПЕЛАНА НА ЦЪРКВАТА КЪМ ТРАНСИЛВАНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ ПО ПОВОД СЛОВОТО, КОЕТО ИЗНЕСОХ ТАМ

Многоуважаеми Пол Х. Джоунс,

От нашия общ приятел Оли получих копие от писмото, което сте ми написали непосредствено след моята лекция в Трансилванския университет.

Аз съм четвърто поколение Религиозен скептик („Свободомислещ“), американец от германски произход. Подобно на своите деди-пуритани, аз също мисля, че Бог е непознаваем и следователно не можем да Му служим. По тази причина всички ние трябва да служим на своето общество, чиито нужди са съвсем видими и познаваеми. Аз вярвам, че благопристойното поведение на индивида се тривиализира посредством известния способ на моркова и тоягата – тоест, чрез обещания за малко вероятни награди и наказания в един още по-малко вероятен отвъден живот. (Между другото, фалшификаторите по време на Хенри VIII са били наказвани с публично сваряване в казан с кипяща вода.) Библията е полезна отправна точка за дискусия с тълпите американски странници, просто защото повечето от нас поне са чували за нея. Допълнителното ѝ достойнство е, че ни предлага житието на поне двама истински гении – Мойсей и Христос.

Особено стимулиращ за мен е Христос, тъй като той е обърнал внимание на това, на което обръщам внимание и аз: животът е толкова тежък, че повечето хора губят битката с него или се чувстват губещи. Затова най-важното умение за всеки от нас е да запази поне малка част от достойнството си и да признае, че е загубил. Според мен това е урока, на който ни учи от кръста си той, независимо дали е бил Бог, или не. В това отношение не е нито първият човек, нито последният, който ни поучава, въпреки неописуемите си страдания. Разбира се, ако изобщо е бил човек...

Отношението ми към проповядването на християнската религия е изцяло положително. Вие имахте възможност да се уверите в това със собствените си очи и уши. Аз проповядвам християнските идеи навсякъде – в Багдад, на стълбите на метрото пред катедралата „Св. Йоан Богослов“, от амвона на църквата „Св. Клемънт“. Проповедта ми в последната църква е включена в края на книгата ми „Връбница“, редом с надгробното слово за Лавина Лайън...

Това, което не мога да понасям в церемониалните проповеди, е изхвърлянето от страна на повечето оратори, които твърдят, че вратата в божествеността на Исус е път към ПОБЕДАТА.

Прегръщам ви братски,
Кърт Вонегът

КРАЙ

© 1991 Кърт Вонегът
© 1998 Веселин Лаптев, превод от английски

Kurt Vonnegut
Fates Worse than Death, 1991

Източник: <http://sfbg.us>

Публикация:

СЪДБИ, ПО-ЛОШИ ОТ СМЪРТТА. 1998. Изд. Весела Люцканова, София. Превод: от англ. Веселин ЛАПТЕВ [Fates worse than death / Kurt VONNEGUT]. Печат: Абагар, Велико Търново. Формат: 20 см. Офс. изд. Тираж: 7 000 бр. Страници: 256. Цена: 4.00 лв. ISBN: 954-8453-26-6

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/1254>]